

T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

**BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA İNGİLİZLERİN KÜRTLERİ OSMANLI
DEVLETİ'NDEN AYIRMA FAALİYETLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
Esmâ BARIÇ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI

VAN-2019

KABUL VE ONAY SAYFASI

Esma BARIÇ tarafından hazırlanan "Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerin Kürtleri Osmanlı Devleti'nden Ayırma Faaliyetleri" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI

Tarih, Yakınçağ Tarihi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan: Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI

Tarih, Yakınçağ Tarihi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye: Doç. Dr. Fatih GENCER

Tarih, Yakınçağ Tarihi, Bitlis Eren Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye: Dr. Öğretim Üyesi Ercüment TOPUZ

Tarih, Yakınçağ Tarihi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Yedek Üye: Doç. Dr. Cavid Qasimov

Tarih, Yakınçağ Tarihi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Yedek Üye: Doç. Dr. Mehmet Pınar

Tarih, Cumhuriyet Tarihi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi:

17/06/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 20.05.2019

Esmâ BARIÇ

İÇİNDEKİLER

ÖZET	IV
ABSTRACTH	V
TEŞEKKÜR SAYFASI	VI
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR.....	IX
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	10
İNGİLTERE’NİN DOĞU POLİTİKASI VE KÜRTLER	10
1.1. İNGİLTERE’NİN KÜRT POLİTİKASININ İKTİSADİ BOYUTU	10
1.1.1.İngiltere’nin Doğu Sömürgesinin Surları: Mezopotamya ve Önemi	10
1.1.2. İngiliz Sömürgelerini Yakın Eden Yakıt: Petrol.....	13
1.2. İNGİLTERE’NİN KÜRT POLİTİKASININ SİYASİ BOYUTU.....	18
1.2.1. Sömürgelere Giden Yolda Büyük Engel: Osmanlı Devleti.....	18
1.2.1.1. İngiltere’nin Osmanlı Devleti Toprakları Üzerindeki Emelleri.....	18
1.2.1.2. Gizli Antlaşma Sykes-Picot ve Kürtler	22
1.3. İNGİLTERE’NİN KÜRTLERE YÖNELİK FAALİYETLERİNİN BAŞLAMASI	23
1.3.1.İngilizlerin Kürtlerle İlk Temasları	23
1.3.2. İngiltere'nin Kürt Aşiretleri Elde Etme Çabası.....	29
1.3.3.İngiltere ve Kürdistan Teâli Cemiyeti.....	38
İKİNCİ BÖLÜM	44
İNGİLTERE’NİN MUSUL MERKEZLİ KÜRT DEVLETİ KURMA FAALİYETLERİ.....	44
2.1. Mondros Ateşkes Antlaşması ve İngilizlerin Musul’u İşgali	44
2.1.1. Mondros Ateşkes Antlaşması	44
2.1.2. İngilizlerin Musul’u İşgali	47
2.2. İngiltere’nin Kürt Devleti Kurmaya Yönelik Girişimleri ve Lider Arayışları	51
2.2.1. İlk Adım: Şeyh Mahmud Berzenci	61
2.2.2. İkinci Adım: Seyyid Taha’yı Elde Etme Çabaları	66
2.2.3. Üçüncü Adım: Simko (İsmail Ağa) Boyutu	68

2.3. Paris Barış Konferansı'nda Kürt Devleti Projesi ve Alternatif Lider Şerif Paşa .71	
2.3.1. Paris Barış Konferansında Kürt Devleti Tartışmaları71	
2.3.2. Kürt Lideri Olarak Konferansa Katılan Şerif Paşa74	
III. BÖLÜM.....79	
İNGİLTERE'NİN KÜRTLER ÜZERİNDEKİ FAALİYETLERİNDE SON NOKTA: BİNBAŞI NOEL'İN FAALİYETLERİ VE İNGİLTERE'NİN TUTUMU79	
3.1. Binbaşı Noel'in Kürtçülük Misyonu ve İlk Faaliyetleri.....79	
3.2. Binbaşı Noel'in Anadolu'ya İlk Gelişi ve Faaliyetleri85	
3.3. Binbaşı Noel'in Diyarbakır İzlenimleri.....95	
3.4. Binbaşı Noel'in İstanbul'a Gidişi99	
3.5. Binbaşı Noel'in Anadolu'ya İkinci Gelişi.....102	
3.6. Ali Galip Olayı ve İngiltere'nin Binbaşı Noel'in Faaliyetlerine Karşı Tutumu 104	
SONUÇ113	
KAYNAKÇA116	
EKLER.....123	

Yüksek Lisans Tezi

Esmâ BARIÇ

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mayıs,2019

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA İNGİLİZLERİN KÜRTLERİ OSMANLI DEVLETİ'NDEN AYIRMA FAALİYETLERİ

ÖZET

İngiltere'nin Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan Kürtlere yönelik uygulamış olduğu faaliyetler bu devletin emperyalist politikasının bir sonucudur. İngiltere'nin Ortadoğu ve Mezopotamya ile ilgili hedefleri bu faaliyetlerin oluşmasına neden olmuştur. Bundan dolayı Birinci Dünya Savaşı'nı bir fırsat olarak değerlendirip harekete geçen İngiltere, Doğu ve Güneydoğu Anadolu ile Kuzey Irak'taki Kürtleri Osmanlı Devleti'nden ayırma girişimlerinde bulunmuştur.

Güçlü bir Türk yönetiminin Mezopotamya'da bulunmasını kendisi açısından tehlikeli gören İngiltere, bu durumu ortadan kaldırmak için özellikle Kürtleri, para, değerli eşya, Kürt Devleti gibi vaatlerle kandırmaya ve Osmanlı Devleti'nden ayırıp kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Bu amaçla hem sivil hem de askerî ajanlarını bölgeye göndermiştir. Bu ajanlardan özellikle Binbaşı Noel yaptığı geziler ve faaliyetlerle ön plana çıkmıştır. Denedikleri her yöntemin olumsuz sonuçlanması İngiltere'nin girişimlerini sonuçsuz bırakmıştır.

Anahtar Kelimeler : İngiltere, Osmanlı Devleti, Kürt, Şeyh Mahmud, Binbaşı Noel.

Sayfa Sayısı : 1

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Metin Ayışığı

Master's thesis

Esma BARIÇ

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

May, 2019

**THE CIRCULAR COUNTRIES IN THE FIRST WORLD WAR
SCREENING ACTIVITIES FROM THE OTTOMAN STATE**

ABSTRACTH

The activities of Britain towards the Kurds within the Ottoman Empire are the result of this state's imperialist policy. The UK's objectives related to the Middle East and Mesopotamia have led to these activities. Therefore, England, which saw the First World War as an opportunity and acted as an opportunity, attempted to separate the Kurds from Eastern and Southeastern Anatolia and Northern Iraq from the Ottoman Empire.

England, which sees a powerful Turkish administration in Mesopotamia to be dangerous for itself, tried to deceive the Kurds with the promises of money, valuable goods and Kurdish State and to pull them away from the Ottoman Empire in order to eliminate this situation. For this purpose, both civilian and military agents were sent to the region. Major Noel, especially from these agents, came to the forefront with his trips and activities. The negative results of each method they tried left their attempts to be fruitless.

Keywords : The Great Britain, Ottoman Empire, Kurd, Sheikh Mahmud,
Major Noel.

Quantity of Page : 1
Supervisor : Prof. Dr. Metin Ayışığı

TEŐEKKÖR SAYFASI

Tez araştırmamın ve yazımının gerçekleşmesinde bŸyŸk katkıları bulunan danışmanım Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI'na, fahri danışmanlığımı yŸrŸten değerli hocam Dr. Őđrt. Ÿyesi ErcŸment TOPUZ'a ve bu sŸrete her zaman yanımda olan desteklerini benden esirgemeyen değerli ailem ve sevdiklerime teőekkŸr ederim.

Esmā BARI

ÖNSÖZ

19. yüzyılda Avrupalı büyük devletler arasında en büyük sömürge gücünü elinde bulunduran büyük emperyalist krallık İngiltere, bu sömürge yollarını güvence altına almak için stratejik üsler ele geçirmeyi amaçlamıştır. Bundan dolayı İngiltere Birinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı süreçte önce Rusya ve Fransa ile daha sonra Almanya ile çıkar mücadelesi içine girmiş, Fransa ile Sykes-Picot Antlaşması'nı yaparak önemli sömürge yolları üzerinde bulunan Osmanlı Devleti topraklarına kesin olarak yerleşmenin planlarını yapmıştır. Bunun için çok yönlü bir politika izleyen İngiltere Ermeni, Kürt, Arap unsurlara aynı topraklar üzerinde vaatlerde bulunarak kendi tarafına çekmeye çalışmıştır. Bu amaçla giriştiği faaliyetlerde payına düşen Osmanlı Devleti'nin Doğu ve Güneydoğusuna sahip olmak için özellikle Kürtleri kullanmıştır. “Kürdistan Kürtlere” adı altında başlattığı bu politikayı Birinci Dünya Savaşı'ndan Sevr Antlaşması'na kadar yoğun bir şekilde uygulamıştır.

Bu çalışmamızda İngiltere'nin Kürtleri Osmanlı Devleti'nden ayırma faaliyetlerini incelemeye çalıştık. Çalışmamızdaki temel amaç; İngiltere'nin siyasi subayları ve ajanları aracılığıyla Kürtler üzerine olan faaliyetlerini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda yapmış olduğumuz çalışmamız Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı yıllardan Sevr Antlaşması'na kadar uzanan dönemi kapsamaktadır.

Çalışmamızın girişinde Kürtlerin Osmanlı Devleti'ne bağlanmaları anlatılmış ve Osmanlı Devleti'nin dağılma dönemine girdiği süreçte Kürtlerin yaşadığı Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde uygulamış olduğu politikalara yer verilmiştir. Ayrıca aşiret reislerinin tamamen kendi şahsi hırslarından kaynaklanan fakat daha sonraki dönemlerde ayrılıkçı politikalar için öncü olarak görülen bir takım önemli isyanlarına kısaca değinilmiştir.

Birinci bölümde, sömürge yolları üzerinde bulunan ve petrol rezervleri açısından zengin olan Mezopotamya'nın önemine değinilmiştir. İngiltere'nin Osmanlı Devleti toprakları üzerindeki emelleri ve bu emeller doğrultusunda Kürtlerle temasa geçmesi, Kürtleri Osmanlı Devleti'ne karşı elde etme çabasına geniş bir şekilde yer verilmiştir.

İkinci bölümde, İngiltere'nin yine Kürtleri Osmanlı Devleti'nden ayırma politikası kapsamında Musul merkezli Kürt Devleti kurma faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Bu doğrultuda Musul'un işgali, Kürt Devletine piyon arayışları, Paris Barış Konferansı'nda izlenen Kürt politikası ve alternatif lider arayışları işlenmiştir.

Üçüncü bölümde ise, İngilizlerin Kürt politikasında en büyük ve en aktif olarak çalışan siyasi subayı Binbaşı Noel'in faaliyetlerine geniş bir şekilde yer verilmiştir.

Konuyla ilgili geniş bir literatür taraması yapılmıştır. Bu konuda öncelikle Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne başvurulmuştur. Arşiv araştırmalarından sonra döneme ait hatıratlar incelenerek en verimli şekilde kullanılmaya çalışılmıştır. Konu ile ilgili telif eserler titizlikle incelenmiştir.

İngilizlerin Kürtleri Osmanlı Devleti'nden ayırma faaliyetlerinin anlatıldığı bu çalışmada bana sabırla yol gösteren, her koşulda desteğini ve yardımını benden esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ESMA BARIÇ

VAN,2019

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

a.g.e.

Adı Geçen Eser

a.g.m.

Adı Geçen Makale

a.g.t.

Adı Geçen Tez

Bkz.

Bakınız

BEO

Babıali Evrak Odası

BOA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Çev.

Çeviren

DH.EUM.AYŞ

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Asayiş

Kalemi

DH-ŞFR

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi

DİA

Diyanet İslâm ansiklopedisi

Ed.

Editör

TDV

Türkiye Diyanet Vakfı

vd.

Ve Diğerleri

GİRİŞ

Birbirinden farklı etnik ve dini unsurları bünyesinde bulunduran Osmanlı toplumu, etnik değil, dini cemaatler topluluğuna işaret eden “Millet Sistemi” ne dayanmıştır. Millet sistemi, gayrimüslim cemaatlere belirli bir oranda kendilerini yönetme imkanı sunmuş, Müslüman nüfusu ise etnik kökenlerine bakmayarak, İslâm ümmetinin üyeleri olarak tanımlamıştır. Başka bir deyişle Millet Sistemi, etnik değil, mezhepleri de kapsayan dini bir hiyerarşiyi öngörmektedir¹.

Osmanlı Devleti toplum olarak böyle bir yapıya sahipken idari olarak eyalet ve sancak yapılanmasına dayanmıştır. Temel idari birimler, eyalet ve eyaletlere bağlı sancaklar olmasına rağmen imparatorluğun farklı yerlerinde bu birimlerin merkezle olan ilişkileri bakımından farklılıklar ortaya çıkmıştır. Bunun temel nedeni, Osmanlı Devleti’nin katı bir merkeziyetçi devlet yapılanmasını benimsemeyip, fethettiği yerlerin kendine özgü coğrafi, tarihi, kültürel, ekonomik, sosyal, dini ve ırki yapısını dikkate alarak ayrı ayrı yönetim şekilleri uygulamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan, Osmanlı Devleti’nin hakimiyeti altına alınan yerlerde, idari sistemde tam bir merkeziyetçilik yerine, bölgelerin çeşitli özelliklerine göre daha esnek ve değişik yönetim tarzları uygulanmıştır². Osmanlı Devleti, tüm sınırları içinde uyguladığı bu yönetim yaklaşımını, Çaldıran Savaşı sonrası Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu topraklarında da uygulamıştır.

Sultan I. Selim’in Çaldıran’da Safevi ordusunu yenip Şah İsmail’in gücünü sarsması Osmanlı Devleti ve Kürtler için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Özellikle Osmanlı-Kürt ilişkilerinde Diyarbakır Savunması, bir dönüm noktası niteliği taşımıştır. Kürt beyleri kendilerini Safevilere karşı koruması için Osmanlı Devleti’ne kendi rızalarıyla biat etmişlerdir. Bu biat ile birlikte artık Kürtlerin yaşadığı bölgeler tamamen Osmanlı Devleti hâkimiyetine girmiştir. Başta Bitlis hâkimi, Hasankeyf emiri, Hizan meliki ve İmadiye hâkimi olmak üzere Kürt

¹ Ahmet Özcan-Ural Aküzüm, “Düşünmek ve Düşlemek Arasında Kürt Meselesi” *Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Analiz ve Çözüm Önerileri Raporu*, 2012, 7.

² Orhan Kılıç, “Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler”, 119, Erişim: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1248/14269.pdf>, Erişim tarihi: 22.09.2016.

beylerinin önemli bir kısmı Sultan I. Selim'e bağlılıklarını İdris-i Bitlisî vasıtasıyla gönderdikleri mektupla arz etmişlerdir³.

Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını bildiren bu Kürtler, Osmanlı-Safevi arasındaki mücadeleden faydalanma yönünde bir politika geliştirmişlerdir. Fakat Kürtlerin yaşadığı bölgenin doğu tarafı İran'a, batı tarafı Osmanlı Devleti'ne ait olmak üzere bölününce Kürt beyleri Osmanlı Devleti'nin etkisi altına daha çok girmişlerdir⁴. Bu doğrultuda artık Doğu ve Güneydoğu Anadolu tamamen fethedilmiş bu bölgede coğrafi özellikler, siyasi ve sosyal yapı ele alınarak yeni bir idari teşkilatlanmaya gidilmiştir⁵.

Osmanlı Devleti, söz konusu bölgede Diyarbakır merkezli olmak üzere Mardin, Bitlis, Dersim, Harput, Çapakçur ve Musul'u içine alan ve beylerbeyi yönetimi altında büyük bir eyalet oluşturmuşlardır. Sultan I. Süleyman döneminde yeni düzenleme şekli oluşturularak Van'da ayrı bir eyalet meydana getirilmiştir. Eyaletlerden sonra Osmanlı idari teşkilatının temel birimini oluşturan sancaklar yer almıştır. Bu temel birim doğrultusunda bölgede de Diyarbakır ve Van eyaletlerinin sancakları belirlenmiştir. Sancaklar şu üç şekilde toplanmıştır: Klasik Osmanlı, Ekrad (Yurtluk-Ocaklık) ve Hükümet Sancakları⁶.

Klasik Osmanlı Sancakları doğrudan merkez tarafından atanan sancakbeyi tarafından idare edilmiştir. Genellikle bu sancak yapılanması aşiret yapısının kuvvetli olmadığı veya bir aşiretin daha kuvvetli olarak ön plana çıkmadığı bölgelerde teşkil edilmiştir. Ekrad Sancakları ise, genel olarak eskiden bu yana hâkim olan nüfuzu çok olan beylere veya aileye, fetih zamanında verdikleri hizmet ve itaatten dolayı "Yurtluk ve Ocaklık" olarak verilmiştir. Bu şekilde sancağa sahip olan beyler

³ Garo Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. YY' dan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri*, (Çev.: Bedros Zartanyan, Memo Yetkin), Med Yayınları, İstanbul, 1992, 24-25; Th. Bois, V. Minorsky, D.N. Mac Kenzei, *Kürtler ve Kürdistan*, (Çev.: Kamuran Fıratlı), Doz Yayınları, İstanbul, 1996, 79-81 ; Muhammed Emin Zeki Beg, *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2011, 161-170.

⁴ Baskın Oran, "Türkiye'nin Kürt Sorunu", 34-35, Erişim: www.baskinoran.com. Erişim Tarihi: 12.03.2016.

⁵ Mehmet Ali Ünal, "İstimalet Siyaseti Çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürd Politikası", *Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu*, 2014, 146-147.

⁶ Bayram Kodaman, *Sultan II. Abdülhamid Devri Doğu Anadolu Politikası*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1987, 12-15.

hayatta oldukları sürece sancağın idaresini üstlenmiş, öldükten sonra yerlerine kendi evlatlarından veya ailesinden biri merkez tarafından atanmıştır. Hükümet Sancakları ise temel bir farkın dışında Ekrad Sancaklarına benzer bir idare şekline sahiptir⁷. Her ne kadar Ekrad ve Hükümet sancakları yönetiminin başında beyler bulunsa da bu sancaklar Osmanlı merkezi idarenin sıkı kontrolü altında tutulmuşlardır⁸.

Fakat 19. Yüzyılın ilk yıllarından itibaren Osmanlı Devleti oldukça yoğun ve uzun süren savaşlar, sonu gelmeyen iç isyanlar ve yönetimin kötüleşmesinden dolayı gücünü kaybederek batılı emperyalist devletler karşısında sürekli toprak kaybetmiş içte ise merkezîyetçi özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Bu durum devletin düzenini derinden sarsmış merkezi otoritenin zayıflayarak imparatorluğun birçok bölgesinde kendi başına hareket eden, Osmanlı merkez yönetimini dikkate almayan “ayan” ve beylerin türemesine sebep olmuştur⁹.

Merkezi yönetimin güçten düşmesiyle devletin farklı bölgelerinde ortaya çıkan ayanların benzerleri 19. yüzyıl başlarında Doğu vilayetlerinde de ortaya çıkmıştır¹⁰. Bu feodal yapıyı oluşturan emirliklerin en önemlileri arasında; Süleymaniye merkezli Baban, Revanduz merkezli Soran, Amidiye merkezli Behdinan, Çölemerik merkezli Hakkari, Cizre-Bothan, Garzan ve Şirvan emirlikleri yer almıştır¹¹. Daha önce oluşturulmuş olan esnek yönetim sisteminden dolayı Doğu vilayetlerindeki bu emirlikler neredeyse tamamen bağımsız hareket eder duruma gelmişlerdir.

Osmanlı Devleti, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu’da ortaya çıkan yerel güçleri ortadan kaldırmak için buralarda merkezî bir yönetim kurmayı hedeflemiş fakat buna teşebbüs etmemiştir. Çünkü Osmanlı Devleti’nin, Doğu ve

⁷ Bu temel farklılık, Ekrad Sancakları tahrir işlemlerine tabi tutulurken Hükümet Sancakları tahrir işlemlerine tutulmamıştır. Böyle olunca tımar sisteminin uygulanmadığı bu sancaklarda sancakbeyi, vergileri toplama yetkilerine sahip olmakla birlikte bazı yargı yetkilerine de sahiptirler. Ancak beyler, sefer zamanında askerleriyle birlikte Beylerbeyi’nin emri altına girmek zorundadırlar. Kodaman, *a.g.e.*, 16.

⁸ Ünal, *a.g.m.*, 150.

⁹ Fatih Gencer, *Merkezîyetçi İdari Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara, 2010, 9.

¹⁰ Abdulhaluk M. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, 106.

¹¹ Sinan Hakan, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*, Doz Yayınları, İstanbul, 2007, 26.

Güneydoğu Anadolu'ya yani Kürtlerin yaşadığı bölgelere olan ilgisi Kürtleri asimile etmek ve üstlerinde denetim kurmak istemelerinden değil, askeri ve ekonomik açıdan güçlü olmamasından kaynaklanmıştır¹². Bu nedenle, sarp dağlardaki beylere sadece iç işlerinde serbestlik verilmiştir. Ayrıca sınır bölgelerinin güvenliklerini sağladıkları için yine bu beylere tımar verilmiştir. Ele geçirdikleri yerlerdeki yerel yöneticilere yönetici sınıfında yer veremedikleri zaman bu yöneticilere unvanlar vererek devlete bağlanmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin bu uygulamadaki amacı, devlet ordusunun her olayda harekete geçmesinin maliyetinin fazla olacağı, ordunun bazı birimlerinin uzak bölgelere zamanında gitmesinin imkan dahilinde olmayacağı ve sınır komşusu devletlerle çok önemli görülmeyen sorunların halledilmesinde bu yöneticilerin kullanılmasının daha iyi olacağıdır. Böylece kendilerini önemli hissedecek bu yerel yöneticilerin devlete bağlanmaları daha kolay olacaktır¹³.

Osmanlı Devleti'nin başına geçen II. Mahmut hükümdarlığının ilk senelerinde iktidarını ayanlarla paylaşmak zorunda kalmıştır. Ayanların ortadan kaldırılması ile ıslahatları sürdürecektik gücü yeniden kazandığı zaman ilk olarak iktidarın tekrar merkezileştirilmesi adımını atmıştır. Bu doğrultuda Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde de başına buyruk hareket etmeye başlayan Kürt beylerine yönelik merkezîyetçilik politikasını uygulamaya koymuştur. Bu bölgelerde merkezîyetçi politikayı uygulamak için iki önemli isim Reşit Mehmet Paşa ve Hafız Paşa görevlendirilmiştir¹⁴.

II. Mahmut'un başlatmış olduğu iktidarın merkezileştirilmesi olayı, Tanzimat döneminde iltizam usulünün kaldırılması ve yerine doğrudan vergilendirilmenin getirilmesi, ayrıca vilayetlerdeki feodal ailelerin gücünün azaltılması ile ileri boyuta taşınmıştır. Merkezîleşme politikasının oluşumunu amaçlayan bu yenilikler taşranın mevcut yapısını ortadan kaldırmaya yöneliktir. Dolayısıyla devletin taşra

¹² Metin Heper, "Devlet ve Kürtler", Erişim: www.altınçizdiklerim.com., Erişim tarihi: 09.12.2017.

¹³ Özcan Mert, "II. Mahmut Döneminde Taşradaki Merkezîyetçilik Politikası", *Türkler*, XIII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, 720; Cabir Doğan, "II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezîleşme Politikasının Doğu Vilayetlerinde Uygulanması", *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6, 2011, 6-7.

¹⁴ Reşit Mehmet Paşa ve Hafız Paşa'nın faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gencer, *a.g.t.*

alanlarından biri olan Kürtlerin bulunduğu bölgelerde de bu mevcut yapıyı kaldırmaya yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Çünkü Kürtlerin uzun zamandan beri beylikler vasıtasıyla yaşamış olduğu gevşek idari yapı merkezileştirme politikasına aykırıdır. Bu doğrultuda Tanzimat Fermanı sonrası ortaya çıkan merkezileştirme süreci ile mevcut haklarının ve düzenlerinin değişeceğini düşünen beyler isyan etmeye başlamışlardır. İsyan eden bu beylerin içinde en ünlü olanlar Revanduzlu Mir Mehmet Paşa ve Cizreli Bedirhan Bey¹⁵'dir. Milliyetçi bir özellik taşımayan bu isyanların bastırılması, yeni isyanların başlatılmasında önemli bir etkiye sahip olacak olan şeyhler ile tarikat liderlerinin güç kazanmasını sağlamıştır¹⁶.

II. Abdülhamit'in 1876'da tahta çıkmasıyla uyguladığı siyaset bu konuda bambaşka bir süreç ortaya çıkarmıştır. II. Abdülhamit'in hükümdarlığının altıncı yılında Osmanlı Devleti topraklarının önemli bir kısmını kaybedilmiştir. Devletin geri kalan topraklarının elde tutulması için birçok önleme başvurulmuştur. II. Abdülhamid bu amaçla dört önemli konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar; merkezi iktidarı güçlendirmek, İslâm Birliği siyasetiyle hilafet makamının manevi imkânını kullanarak devleti içte ve dışta güçlendirmek, denge siyaseti izleyerek doğru zamanda doğru konumu alarak devletin güçsüzlüğünü siyasetle aşmak ve son olarak da reform politikalarıyla iyi eğitilmiş devlet ve ordu mensubu yetiştirmektir. Bu bağlamda Doğu Anadolu bölgesinde baş gösteren Ermeni tehdidi ve onu destekleyen dış güçlere karşı Kürt aşiretler üzerinde merkezi devletin kontrolünü tam olarak sağlamak gerekmiştir¹⁷.

Bu politika ekseninde çalışmalara başlayan II. Abdülhamit, 1877-1878 yılları arasında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşı'nda devletin doğu bölgesinin özellikle Kars, Ardahan, Beyazıt, Van ve Erzurum'un doğrudan savaş alanı olmasından dolayı savaştan önce bu bölgede geniş bir askere alma kampanyası başlatmıştır. Fakat Kürtler bu kampanyayı reddetmiş ve silahlı direniş göstermişlerdir. Aynı zamanda asker vermeye söz veren Kürt aşiretleri sözlerini yerine getirmek için acele etmezken bazı aşiretler ise Ruslarla görüşmeye başlamışlardır. Bu durum karşısında II.

¹⁵ Bedirhan Bey isyanı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gencer, *a.g.t.*; Ahmet Kardam, *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Direniş ve İsyân Yılları*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011.

¹⁶ Martin Van Bruinessen, *Ağa Şeyh Devlet*, (Çev.: Banu Yalkut), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, 108.

¹⁷ Kodaman, *a.g.e.*, 21-24.

Abdülhamid cihat ilan ederek Kürtleri kendi tarafına çekmeye çalışmıştır¹⁸. Cihat çağrısı ile birlikte savaş öncesi II. Abdülhamid'in yapmış olduğu dini propaganda ve Kürtler ile kurduğu iyi ilişkiler başlangıçtaki olumsuz durumu büyük oranda düzeltmiş ve Kürtlerin 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'na Osmanlı Devleti saflarında katılmasını sağlamıştır¹⁹.

Genellikle Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgede geçen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Doğu Anadolu'yu ekonomik ve sosyal anlamda derin bir krize sürüklemiştir²⁰. Osmanlı Devleti savaştan daha iki yıl önce savaş hazırlıklarına başlamış, vergiler neredeyse iki katına çıkarılmış ve bölgenin üretici güçleri savaşta devletin hizmetine alınmışlardır²¹. Savaş ve savaşın ortaya çıkardığı asayişsizlikten dolayı bölgede büyük bir kıtlık yaşanmıştır. Savaş sonrasında bölgedeki Osmanlı Devleti idaresinin zayıflaması talan, eşkıyalık, kan davası ve aşiret çatışmalarının fazlasıyla görüldüğü bir dönem başlatmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti için çok yıkıcı olan Osmanlı-Rus Savaşı hem etkin ve geniş katılımlı bir ittifaka sahne olan başlangıcı ile hem de sonuçları itibariyle Osmanlı-Kürt-Ermeni ve Rus-Ermeni-Kürt ilişkilerinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur²².

Bu yeni dönemde Kürtler, Osmanlı-Rus Savaşı'nın ilk günlerinden itibaren, kendi reislerine ve Osmanlı askeri makamlarına başkaldırmaya başlamış ilk fırsatta tek tek veya toplu olarak kendilerine verilen silah ve yiyeceklerle birlikte firar etmişlerdir. Osmanlı Devleti yetkilileri, Kürtleri Osmanlı birliğine bağlama konusunda sarf ettikleri çabalar sonuçsuz kalınca, ellerinde kalan Kürt süvarilerinin atlarını alarak birliklerden kaçmalarını önlemeye çalışmışlardır. Ayrıca Rus ordularının Kars, Beyazıt, Soğanlı ve Hınıs'ta kesin zaferler kazanmasının ardından, Osmanlı Devleti'nin çözümlü çökmeye başladığı düşüncesiyle Kürtlerin devlete karşı

¹⁸ Nihat Karademir, *Sultan Abdülhamid ve Kürtler*, Nûbihar Yayınları, İstanbul, 2014, 31-34.

¹⁹ Halfin, *XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerine Mücadeleler*, Komal Yayınları, İstanbul, 1992, 73.

²⁰ Abdurrauf Sinno, *Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında Araplar, Kürtler, Arnavutlar (1877-1881)*, (Çev.: Ahsen Batur), Selenge Yayınları, İstanbul, 2011, 134.

²¹ Karademir, *a.g.e.*, 73.

²² *a.g.e.*, 75-80.

bağlılıkları hızlı bir şekilde değişmiştir. Gerçekten de Mardin, Hakkari, Behdinan ve Dersim Kürtleri isyan etmiş, fakat Osmanlı Devleti bu isyanları bastırmıştır²³.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti, topraklarının yaklaşık üçte birini kaybedince Doğu Anadolu bölgesi Osmanlı Devleti'nin meşgul olduğu en önemli meselelerden biri haline gelmiştir. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti yöneticileri bu bölgenin asayışı için yeni bir politika geliştirmişlerdir²⁴.

Devletin tam kontrolünü sağlamak için geliştirilen bu yeni politika, Rusya'da görev yapan Şakir Paşa tarafından ortaya atılmıştır. Şakir Paşa Rus Kazak alaylarından etkilenerek Kürtlerden de bu alaylara benzer birlikler oluşturulmasını önermiştir. Bu sayede Kürtler üzerinde devlet kontrolü sağlanabilecektir²⁵. Şakir Paşa bu konu ile ilgili II. Abdülhamit'e bir rapor sunmuştur. Devlet erkanından olan bazı kişiler bu fikre karşı çıkmasına rağmen II. Abdülhamit, bu konu için Zeki Paşa'yı görevlendirmiştir. 20 Haziran 1890'da Erzurum'da ilk Ermeni isyanının ortaya çıkması üzerine hemen uygulamaya geçilmiştir²⁶. Böylece Hamidiye Alayları, 20 Ekim 1890'da yapılan 233 sayılı yasayla 1891'de kurulmuştur. Hamidiye Alayları kurulduktan sonra bu alayların başında bulunan reisler İstanbul'a getirilerek onlara çeşitli rütbeler, nişanlar, hediyeler ve para verilmiştir²⁷.

II. Abdülhamid döneminde Kürtlerin devletle bütünleşmesinde sadece Hamidiye Alaylarının kurulması etkili olmamıştır. Bunun yanında eğitim alanında yapılan reformlar önemli bir yer teşkil etmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkmış kurumlardan biri "Aşiret Mektebi"dir. Aşiret Mektebi aynı zamanda II. Abdülhamid'in Kürtlere yönelik ikinci önemli projesidir. Maarif Nezareti'ne bağlı olan bu eğitim kurumu, Kürt ve Arap aşiretlerinin ağa ve şeyhlerinin erkek

²³ Sinno, *a.g.e.*, 135-136.

²⁴ Kodaman, *a.g.e.*, 146-147.

²⁵ Nazmi Eroğlu, "II. Meşrutiyetin Başlarında Bingöl ve Çevresinde Aşiret Alayları ile İlgili Yaşanan Sorunlar ve Düzenlemeler", *Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokiyumu*, Bingöl Belediyesi Yayınları, Bingöl, 2011, 101;Abdulnasır Yiner, "Miranlı Mustafa Paşa Örneğinde Hamidiye Alayları Askerî Gücünün Kötüye Kullanımı", *History Studies*, 4, 2012, 450.

²⁶ Kodaman, *a.g.e.*, 35.

²⁷ Naci Kutlay, *İttihat Terakki ve Kürtler*, Beybun Yayınları, Ankara, 1992, 24.

çocuklarına eğitim vermek amacıyla 4 Ekim 1892'de İstanbul'da açılmıştır²⁸. Bu gelişmelerden sonra Kürtlerin çoğu II. Abdülhamit'e sempati ile bakmış ve ona olan bağlılıkları artmıştır.

Öte yandan Kürtler, doğuda devletin geleceği açısından hem padişahların hem de İttihat ve Terakki Cemiyetinin vazgeçemediği bir denge unsuru olarak görülmüştür²⁹. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908'de özgürlükçü ve liberal bir iddia ile başa geçmesi, devlet içinde büyük coşkuyla karşılanmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşundan itibaren içinde birçok Kürt aktif olarak yer almıştır³⁰.

Bu dönemde Kürtler de dahil olmak üzere, neredeyse bütün gruplar kendilerini siyasi noktada ifade edebilecek yayınları çıkarmaya başlamışlar ayrıca dernek kurma faaliyetlerine girişmişlerdir. Kürtlerin kurduğu ilk cemiyet olarak bilinen, Kürt Teali ve Terakki Cemiyeti, Şerif Paşa, Bedirhanlılar ve Şeyh Ubeydullah'ın oğlu Seyyid Abdülkadir tarafından kurulmuştur³¹. Bundan başka Kürd Neşr-i Maarif Cemiyeti, Hevi Cemiyeti gibi siyasi, kültürel ve toplumsal cemiyetleri kurulmuştur³². Ayrıca Kürd, Kürdistan³³ ve Roja Kürd gibi dergi ve gazetelerde çıkarılmıştır³⁴.

Fakat bir süre sonra İttihat ve Terakki Cemiyetine isteyerek katılan ve bu cemiyetin aktif kadrolarında bulunan Kürtler, cemiyetin İslâmcılık ve Osmanlıcılık politikalarını bir tarafa bıraktığını yerine Türkçülüğü benimsediğini ve

²⁸ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi C. VII, Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907*, TTK Yayınları, Ankara, 1962, 401; Bayram Kodaman, "Aşiret Mekteb-i Hümayunu", *DİA*, IV, İstanbul, 1991, 9.

²⁹ Orhan Örs, "İttihat ve Terakki Cemiyeti İçinde Türklerle Beraber Hareket Eden Kürtler", 31.

³⁰ Kemal Kirişçi-Gareth M. Winrow, *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1997, 99.

³¹ Martin Van Bruinessen, *Kürdistan Üzerine Yazılar*, (Çev.: Nevzat Kırac vd.), İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, 141; Bruinessen, *Ağa, Şeyh ve Devlet*, 343.

³² Kemal Burkay, *Geçmişten Bugüne Kürtler ve "Kürdistan"*, Deng Yayınları, İstanbul, 1992, 452.

³³ Gazete hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Issı, "Kürt Basını ve Kürdistan Gazetesi (1898-1902)", Erişim: e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com.; Yaşar Kalafat, "Anadolu'yu Parçalamaya Yönelik İç ve Dış Süreli Yayınlar", *On Dokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 1992.

³⁴ Robert Olson, *Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Sait İsyanı 1880-1925*, (Çev.: Bülent Peker-Nevzat Kırac), Özge Yayınları, Ankara, 1992, 37.

merkezileşmeyi ön plana çıkardığını görünce, Kürt milliyetçiliği ile bağlantılı düşünceler üzerinde yoğunlaşmaya başlamışlardır³⁵.

1914’de Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla birlikte Kürtlerin çoğunluğu Osmanlı Devleti saflarında vatan savunmasına katılırken, Kürt milliyetçiliği yapmaya başlayan Kürtlerin bazıları müttefik devletlerle irtibata geçerek bağımsız bir devlet kurmak için gayret göstermişlerdir. Bu doğrultuda büyük devletler ile görüşmelere başlayan bir kısım Kürtler, öncelikle Ruslar ile temasa geçmişlerdir. Fakat Rusların savaştan çekilmesi bu girişimleri sonuçsuz bırakmıştır. Daha sonra Rusların bıraktığı boşluktan faydalanmak ve bölgede etkin güç olmak isteyen İngilizler, Kürtleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başlamışlardır.

³⁵ Kirişçi, *a.g.e.*, 99.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNGİLTERE’NİN DOĞU POLİTİKASI VE KÜRTLER

1.1. İNGİLTERE’NİN KÜRT POLİTİKASININ İKTİSADİ BOYUTU

1.1.1.İngiltere’nin Doğu Sömürgesinin Surları: Mezopotamya ve Önemi

İngiltere diğer Avrupa devletlerine göre geç kaldığı sömürge yarışına Amerika kıtasının kuzeyinden başlamış ve pek çok girişimciyi koloni kurmakla görevlendirmiştir. Kraliçe I. Elisabeth döneminde “Güneş Batmayan İmparatorluk” namını alan İngiltere 1660 yılında Kuzey Amerika’da 13 koloni kurmuştur. Aynı zamanda Hindistan’da Doğu Hindistan Şirketi’ni kurdurarak dünya üzerindeki en büyük ticaret ağını oluşturmuştur.

Fakat bir süre sonra İngiltere ile bu 13 koloni arasında siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı çekişmeler başlamıştır. Koloniler gittikçe birbirine bağlanmış ve İngiltere’ye kaşı koymaya çalışmışlardır. George Washington başkomutanlığında toplanan koloniler İngiltere ile savaşa girmiştir. Nihayetinde 4 Temmuz 1776’da Amerika Birleşik Devletleri kurulmuştur³⁶. İngiltere bu büyük kayıptan sonra dikkatini Hindistan’a vermiş ve bundan sonraki doğuya yönelik girişimlerinde temel olarak Hindistan yolunu güvence altına almayı amaçlamıştır³⁷.

19. yüzyıla gelindiğinde sömürge yarışında başat aktör artık İngiltere’dir. İngilizler deniz gücüne hakim olma, ekonomik kredi, ticari bilgi ve kabiliyeti ile ittifak diplomasisi faktörlerini büyük bir ustalıkla birleştirmişlerdir. İngiltere Sanayi Devrimi’nin en başarılı yaşandığı ülke olarak dünyada yerini almış ve bu büyük endüstri ülkesinin devamı dünya üzerindeki verimli toprakların sömürülmesi prensibine dayandırılmıştır³⁸.

³⁶ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, D&R Yayınları, İstanbul, 2006, 284.

³⁷ P. Philip Graves, *İngilizler ve Türkler. Osmanlı’dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1789-1939)*, (Çev.: Yılmaz Tezkan), 21. Yüzyıl Yayınları, Ankara, 1999, 1.

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1879-1914)*, TTK Yayınları, Ankara, 1997.

Geniş toprakları, zengin hammadde kaynakları ve kalabalık insan gücü ile Hindistan, İngiltere sömürgelerinin en değerlisi olmuştur. İngiltere'nin sömürgeleri arasında neredeyse en önemlisi Hindistan'ı ve Hindistan rotasını güvence altına alma politikası 1858'den itibaren başlamıştır. İngiliz siyasetinin temeli, en büyük sömürge gücünü elinde bulunduran İngiltere'nin beyni olan Londra ile kalbi olan Hindistan arasındaki emperyalist bağlantının korunması olarak şekillenmiştir. Dolayısıyla bütün imparatorluk ticaretinin yüzde onunu Hindistan ile gerçekleştiren İngiltere için Hindistan'a gidiş rotası hayati önem taşımıştır³⁹.

İngilizler başta bütün Ortadoğu'yu bir ayağı Akdeniz'de, bir ayağı da Hint Okyanusu'nda olan bir çöl olarak betimlemişlerdir. Fakat daha sonra İngilizler, Irak'ta kendilerine cazip gelecek bir şey keşfetmişlerdir. Bu keşfettikleri durum Hindistan'a gitmek için iki temel yol güzergâhı mevcudiyetidir. Bu yollar;

1. Karayoluyla İskenderiye'ye (Mısır), oradan da Süveyş Kanalı üzerinden Kızıl Deniz'e geçerek Hint Okyanusu'na varmak
2. Fırat ve Dicle'nin oluşturduğu vadiden kuzey Suriye çölüne geçerek Fırat Nehri üstünden Basra Körfezi'ne açılarak oradan Hint Okyanusu'na ulaşmak

Mezopotamya; Kızıldeniz, Akdeniz ve Basra Körfezi arasında, kara ve deniz ulaşımı noktasında merkezi bir özelliğe sahip olmasıyla İngilizler için stratejik olarak vazgeçilmez bir öneme sahip olmuştur. Bu özelliğinden dolayı Mezopotamya İngilizlerin Ortadoğu siyasetinde önemli bir yer işgal etmiştir⁴⁰.

Mezopotamya'nın en iyi stratejik alanına sahip olan Irak, Arabistan yarımadası ve Doğu Akdeniz'de bulunan ülkeleri karadan Ortadoğu ve Uzakdoğu'ya bağlayan yolların üzerinde bulunmasından dolayı daha çok öneme sahip olmuştur. Hindistan'a karşı yapılacak herhangi bir istilanın ilk adımı Irak olarak düşünülmüştür. Ayrıca Irak, İngilizler için Basra Körfezi yolu ile güneye yönelecek tüm saldırıları karşılayacak konuma sahip muhakkak korunması gereken bir bölge olarak görülmüştür. İngiltere için Mezopotamya, Mısır-Kalküta eksenini üzerindeydi

³⁹ Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2005, 99.

⁴⁰ İsmail Şahin, Cemile Şahin, Samet Yüce, "Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere'nin Irak'ta Devlet Kurma Çabaları", *Akademik Bakış*, 15, 2014, 107.

ve muhakkak korunması gereken bir noktaydı. Ayrıca Doğu Akdeniz'deki bölgelere ve dolayısıyla Suriye, Arabistan ve Mısır'a karşı Kuzey ve Doğu'dan gelebilecek bir girişimin ilk hedefi yine Mezopotamya idi. Böyle bir girişim için emniyet alanı Mezopotamya olduğundan, böyle bir harekâta kalkışan, devletin, Irak'ı ele geçirmesi zorunluydu⁴¹.

Irak resmi olarak Osmanlı Devleti'nin topraklarına dâhil olsa da, İngilizler zamanla bölgede hâkim konuma yükselmiştir. İngiltere gittikçe büyüyen ticari ve askeri güçleriyle bölgede barışı korumaya, korsanlığı önlemeye, nehirleri ve Körfez'i denetlemeye ve köle ticaretini kontrol altında tutmaya başlamıştır. 19. yy. boyunca İngiltere, Körfez'deki varlığını daha da kuvvetlendirmeye çalışarak yaklaşan Rusların veya Almanların, Körfez'de bir üs kurmalarını engellemek istemiştir. Basra'da kurulan ticari müstemlekeyi desteklemek için 1810'da Bağdat' da, merkezi bir nokta olmasından dolayı diplomatik bir misyon şefliği kurulmuştur. Körfez' de İngiliz himayesinde bir takım küçük devletler kurulmuş olduğundan Fırat Vadisi'nden Körfez'e bir tren yolu yapımı hep söz konusu olmuştu ama bunun gerek Rusya'nın gerek Almanya'nın Körfez'e girişini kolaylaştırabileceği korkusu, projenin gerçeğe dönüşmesini engellemiştir. Aynı sebeple İngiltere, Irak nehirlerinin ve kanallarının ıslahatını da hayata geçirmemiş, daha ziyade Hintli tüccarların ve Irak' da ki kutsal yerleri ziyaret eden Müslümanların güvenliğini ön plana almıştır⁴².

Ticari olarak Osmanlı Devleti pazarlarının büyük kısmına Almanlar hâkim olmasına rağmen Mezopotamya ticaretini elinde tutan aktör, daima İngiltere olmuştur. İngiltere, Mezopotamya'nın ithal mal ihtiyacının % 65'ini karşılamıştır⁴³. Bu söz konusu ithalat hacmi değeri 2,5 Milyon sterling olan Manchester dokumalarından teşekkül etmiştir⁴⁴. Bu ticari faaliyetin kusursuz devamı için 1859'da Lynch tarafından kurulan Fırat ve Dicle Yolları Kumpanyası iki gemiden oluşan küçük bir deniz filosuna sahipti. Her biri dört yüz tonluk kargo taşıyabilen bu gemiler Mezopotamya taşımacılığında rakipsiz bir konumdaydı. İngilizler, Akdeniz'i

⁴¹ Mim Kemal Öke, *Musul Kürdistan Sorunu*, Bilge Karınca Yayınevi, İstanbul, 2002, 30.

⁴² Kirişçi, *a.g.e.*, 84-85.

⁴³ Öke, *a.g.e.*, 31.

⁴⁴ Marian Kent, "Büyük Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu 1900-1923", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler*, (Ed.: Marian Kent), (Çev.: Ahmet Fethi), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, 207.

Basra Körfezi'ne bağlamak için bir kısmı nehir bir kısmı demiryolu olan bir projeyi de 1850'lerden sonra geliştirmeye başlamıştır. Ancak gerekli sermayenin toplanmasında problemler çıkınca bu proje askıya alınmıştır. Yine de İngiltere Dicle ve Fırat'ın hâkimi, Mezopotamya taşımacılığının rakipsiz sahibi konumunu sürdürmüştür⁴⁵.

İngiltere uzun yıllar Doğu ile ilgili olarak bazı projeler üzerinde çalışmıştır. Süveyş Kanalı'nın açılması bunlardan biri olmakla birlikte, Lord Palmerstone Kızıldeniz ile Akdeniz arasında açılacak bir kanalın "İkinci Bir Boğaz" olmasını istememiştir. Bu kritik dönemeçten sonra İngiltere Doğu Akdeniz, Fırat Nehri, Basra Körfezi üzerinden Hindistan'a ulaşmayı amaçlamıştır⁴⁶.

Ayrıca Irak'ın Fırat ve Dicle Nehirlerinin doğru kullanımıyla eskiden olduğu gibi tekrar "Cennet Bahçesi" olmasının mümkün olduğu düşünülmüştür. İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı'nda en önemli Ortadoğu Danışmanı olan Sir Mark Sykes (1879-1919), Irak topraklarının dünyanın en zengin toprakları olabileceğini ileri sürmüştür. Hindistan'dan getirilecek işgücü tarımla uğraşırca, İngiltere'nin ihtiyacı olan tüm tahıl ve pamuk üretimi, Irak' da yapılabileceği düşünülmüştür⁴⁷. Dolayısıyla Fırat Nehri, Hindistan'dan İngiltere'ye geliş rotasında önemli bir geçitti ve bu öneminden dolayı döneminin Dışişleri Bakanı olan İngiliz devlet adamı olan Lord Curzon'a göre "Hindistan'ın sınırı Fırat'ta olmalıydı"⁴⁸.

1.1.2. İngiliz Sömürgelerini Yakın Eden Yakıt: Petrol

İngiltere'nin Mezopotamya'ya olan ilgisinin en büyük nedeni Hindistan yolunu güvence altına almak olsa da bir başka önemli neden bu bölgede bulunan zengin petrol yatakları olmuştur. Mezopotamya'da ki petrol en başta İngiltere olmak üzere büyük devletleri de ilgilendirmiş ve sahip olduğu özellikten dolayı bölge Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sırasında önemli bir yer tutmuştur. İngiltere, Rusya,

⁴⁵ Uçarol, a.g.e., 441.

⁴⁶ Kirişçi, a.g.e., 86.

⁴⁷ Halil Halid, *İngilizlerin Osmanlıyı Yok Etme Siyaseti*, (Çev.: Orhan Sakin), Ekim Yayınları, İstanbul, 2011, 49-53.

⁴⁸ M. S. Lazarev, *Emperyalizm ve Kürt Sorunu*,(Çev.: Mehmet Demir), Özge Yayınları, Ankara, 1989, 25; İhsan Şerif Kaymaz, " Birinci Dünya Savaşı Sonunda Musul Vilâyeti'nde İngiliz Yönetiminin Kurulması", *Memleket Siyaset Yönetim*, V, 14, 2010, 113.

Fransa ve Almanya uzun süreden beri bu bölgede rekabet halinde olmuşlardır⁴⁹. Bu süreçte petrol bu rekabetin en büyük etkeni olmakla beraber özellikle İngiltere ve Almanya'nın bölge üzerindeki rekabetinde ve çatışmasında birinci sırada yer almıştır⁵⁰.

Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin içine girdiği bu rekabetin farkına varmış ve olayları takip etmeye başlamıştır. II. Abdülhamit döneminde Mezopotamya'da araştırma yapmak üzere müracaat edenlerin sayısı günden güne artmıştır. Araştırmacıların kimi arkeolog, kimi biyolog sıfatını kullanmışlardır. Bu araştırmacıların çalışmaları özellikle Yıldız Sarayı istihbaratı tarafından da takibe alınmıştır. II. Abdülhamit, Kalust Gülbenkyan'a Osmanlı topraklarında petrol ile alakalı araştırmalar yapması için emir vermiştir. Kalust Gülbenkyan İngiltere'de eğitim görmüş bir Ermeni tüccarın oğludur. Kalust Gülbenkyan, verilen emir üzerine gerçekleştirdiği araştırmanın neticesini 1890 yılı başlarında Osmanlı Madenler Bakanlığına bildirmiştir⁵¹.

Kalust Gülbenkyan'ın yaptığı araştırmaya göre, Musul ve Bağdat vilayetlerinin sınırlarında çok fazla miktarda petrol yatakları bulunmuştur. Bölgedeki zengin petrol yatakları birer birer tespit edilince, hemen bir strateji geliştiren II. Abdülhamit 1890'da yayımladığı ve 1898'de tekrarladığı fermanlarla Bağdat ve Musul vilayetlerindeki petrol bölgelerini içine alan yerleri Hazine-i Hassaya bağlamış, yani padişahın şahsi arazisi olduğunu ilan etmiştir⁵². Böylece petrol sahası, padişah arazisi olarak yeniden düzenlenmiştir. Fakat Musul ve Bağdat vilayetlerinin bu statüsü uzun yıllar devam etmemiştir⁵³.

Petrol sahası giderek bir çıkmaza doğru sürüklenmiştir. Almanlar II. Abdülhamit'ten aldıkları imtiyaz sonucunda, Musul ve havalisinde petrol bulmuşlardı. Almanlara imtiyazların verilmesiyle tedirgin olan İngiltere, hemen

⁴⁹ Ersal Yavi, *Emperyalizm Kışkacında Türkler, Ermeniler, Kürtler, 1856-1923* Yazıcı Yayınevi, İzmir, 2001, 252-253; Suat Parlar, *Türkler ve Kürtler Ortadoğu'da İktidar ve İsyen Gelenekleri*, Bağdat Yayınları, İstanbul, 2005, 630.

⁵⁰ Ayhan Aydın, *Musul Meselesi*, Turan Yayıncılık, İstanbul, 1995, 12.

⁵¹ Aydın, *a.g.e.*, 13.

⁵² *Musul-Kerkük ile Arşiv Belgeleri(1525-1919)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Ankara, 1993, 208.

⁵³ Kemal Melek, *İngiliz Belgelerinde Musul Sorunu (1890-1926)*, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983, 12-13.

harekete geçerek İran'da İngiltere adına 1901'de petrol imtiyazı almayı başaran William Knox D'arcy'yi Osmanlı Devleti ile yapılacak olan petrol görüşmelerinde temsilci olarak belirlemiştir. Bâb-ı Ali ile yapılan petrol görüşmelerine 1907'den itibaren Royal Deutch-Shell de katılmıştır. Fakat 1908'de II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle kendisine ait mal varlığı Maliye Nezareti'ne bağlanmıştır. Bu olayla İngiltere ve Osmanlı Devleti arasında yapılan petrol görüşmeleri kesintiye uğrasa da İttihat ve Terakki Cemiyeti döneminde petrol görüşmeleri yeniden hızlanmıştır. Ayrıca Almaya ve İngiltere arasında olan bu rekabete 1908'de petrol ve mineral çıkarımı ile demiryolu, liman yapımını talep eden çok geniş bir proje ile Amerikalı Amiral Colby Chester'da katılmıştır⁵⁴.

Mezopotamya'da bulunan petroler üzerinde emperyalist güçlerin destekledikleri şirketlerin demiryollarının inşası ve petrol arama imtiyazı elde etme girişimleri ile başlattıkları rekabet, 1912'de "Türk Petrol Şirketi" adıyla çıkar birliğine dönüşmüştür⁵⁵. Cassel'in kurduğu Türk Petrol Şirketi sadece Mezopotamya'da değil, Osmanlı Devleti'nin diğer bölgelerinde de petrol arama imtiyazı elde etmiştir. 1913'te William Churchill Osmanlı topraklarında araştırma yapmaları için bir heyet göndermiştir. Gönderdiği bu heyetin hazırlamış olduğu

⁵⁴ Veli Sırım, "Sultan II. Abdülhamid'in Petrol Politikası", *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, VI, 11, 129.

⁵⁵ İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimi ele aldığı zaman petrol imtiyazını Almanlar yerine Amerikalılara vermeyi uygun görmüştür. 1908'de Amiral Colby M. Chester aracılığıyla Amerikalı şirketlere Osmanlı Devleti sınırları içinde liman ve demiryolu yapımı ve işletmeciliği imtiyazı verilmiştir. Bunun yanında ayrıca maden işletme imtiyazı da verilmiştir. İngilizler bu durum karşısında Osmanlı Devleti'nden petrol imtiyazı alabilmek için Amerika ile rekabete girmiştir. Avrupalı şirketler Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi belirsizlikten ve Amerikalılarla rekabetin sonucunda kendi aralarında ortaklık kurmuşlardır. Bunun yanı sıra İngiltere 1910'da Osmanlı Devleti ile bir anlaşma yapmıştır. Bu antlaşma neticesinde sermayesi tamamen İngilizlere ait olan National Bank of Turkey (Türk Milli Bankası) İngilizler tarafından kurulmuştur. İngilizlerin bu bankayı kurmalarındaki amaç petrol araştırmalarına sermaye oluşturmak ve İngiliz çıkarlarını korumaktır. 1911'de National Bank of Turkey Londra'da African and Eastern Concessions Ltd. isimli konsorsiyumun kurulmasına öncülük etmiştir. Bu konsorsiyum sermayesinin %35'i İngilizlere, % 25'i Deutsche Bank'a, % 25'i Royal-Dutch/Shell'in yan kuruluşu olan Anglo Saxon Petroleum Company'ye, % 15'i Kalust Gülbenkyan'a aittir. Bu kuruluş 1912'de Türk Petrol Şirketi olarak ismini değiştirmiştir. Melek, *a.g.e.*, 30-32.

raporda, Mezopotamya’da bulunan petrol yataklarının İngiltere’nin donanması için yakıt kaynağı olduğu belirtilmiştir⁵⁶.

Osmanlı Devleti’nin Balkan Savaşlarından yenilgiyle çıkması Avrupalı devlet adamlarını artık bu devletin ömrünü tamamladığı ve parçalanması gerektiği düşüncesine götürmüştür. Avrupa’nın bu yaklaşımı Osmanlı Devleti toprakları üzerinde petrol mücadelesini hızlandırmıştır. 1913-1914 yılları Osmanlı Devleti’nin topraklarının paylaşılması konusunda Avrupa Devletlerinin hem kendi aralarında hem de Osmanlı Devleti ile bir takım antlaşmalar yapmaya çalıştıkları dönemdir. İngiltere, Bağdat Demiryolu Projesinin Almanya tarafından gerçekleştirilmesine muhalefetini 1913 yılına kadar sürdürdüğü halde bu tarihten sonra Osmanlı Devleti ve Almanya ile ilişkilerini düzeltmeye yönelmiştir. Buradaki amaç yine İngiltere’nin hedeflerine ulaşabilmek için geliştirdiği bir stratejidir. Buna karşılık gümrük derecelerini yükseltebilmek için İngiltere ile görüşmeyi benimsemiş ve bu doğrultuda Basra körfezinde İngiltere’nin durumunu koruma, Osmanlı Devleti’nin Kuveyt üzerindeki haklarını güvence altına almak amacıyla 29 Temmuz 1913’te bir sözleşme imzalamıştır⁵⁷.

Özellikle 1914 yılının Mart ayı İngiltere’nin Osmanlı Devleti’nden Musul petrol sahalarında ayrıcalık elde edebilmek için yoğun görüşme yaptığı ve baskı kurduğu bir dönem olmuştur. İngiltere bu ayrıcalığı elde edebilmek için Osmanlı Devleti hesabına İngilizler tarafından inşa edilen ve bedelleri ödenmiş olan Sultan Osman, Reşadiye ve Fatih zırhlılarını da bir koz olarak kullanmıştır. Musul üzerindeki petrol imtiyazı verilmediği takdirde bu gemileri vermeyeceklerini söylemişlerdir. İngilizler bu konudaki ciddiyetlerini ortaya koymak için gemileri almak üzere Rauf Bey ve onun başkanlığındaki Türk heyetini geri çevirmişlerdir. Bunun üzerine dönemin hükümeti İttihat ve Terakki Partisi baskılara boyun eğmek zorunda kalmıştır⁵⁸.

⁵⁶ Zekeriya Türkmen, *Musul Meselesi (1922-1925)* Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2011, 7.

⁵⁷ Ömer Kürkçüoğlu, *Türk-İngiliz İlişkileri 1919-1926*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1978, 31.

⁵⁸ Bülent Demirbaş, *Musul-Kerkük Olayı*, Arba Yayınları, İstanbul, 1991, 76-79.

1914 yılının Mart ayını takip eden günlerde Musul petrolleriyle ilgili olarak Deutsche Orient Bank temsilcileri ile Royal Dutch Shell grubu temsilcileri arasında imzalanacak bir anlaşma için Londra'da önemli görüşmeler yapılmıştır. Bu görüşmelere İttihat ve Terakki hükümet tarafından Londra'ya gönderilen Cavit Bey'in de katılması uygun görülmüştür. Cavit Bey Londra'ya giderken yanında Düyûn-ı Umumiye'de önemli bir göreve sahip olan Ermeni Kalust Gülbenkyan'da bulunmuştur. Cavit Bey İngiliz Dışişlerinde görüşmeler yaparken İstanbul'da kabine önemli bir toplantı için onu geri çağırmıştır. Cavit Bey dönerken Londra'daki müzakerelere Osmanlı Devleti adına devam etme görevini Kalust Gülbenkyan'a devretmiştir. Bu durum İngilizlerin eline büyük bir koz vermiştir. İngilizler daha sonra dünyanın sayılı zenginleri arasına girecek olan Kalust Gülbenkyan'a, Musul petroleri ile ilgili bir antlaşma imzalatmışlardır⁵⁹.

İngilizler İngiliz-İran petrol şirketinin Musul bölgesindeki istekleri doğrultusunda İngiliz Dışişleri bakanlığının girişimiyle bu antlaşmayı imzalatmayı başarmıştır. Antlaşma Türk Petrol şirketi, İngiliz ve Alman hükümet temsilcileri Kalust Gülbenkyan'ın imzaladığı bir metin ile tekrar düzenlenmiştir. Bu düzenleme ile İngiltere bölgedeki petrol üzerinde etkili bir duruma gelirken Deutsche Bank'ı da hissedarları arasına alarak Almanya ile uzlaşma yoluna girmiştir⁶⁰.

19 Haziran 1914'de İstanbul'daki İngiliz ve Alman Büyükelçileri Sadrazam Said Halim Paşa'ya Türk Petrol Şirketi'ne Musul ve Bağdat vilayetlerini içeren petrol ayrıcalığı verilmesi için müracaat etmişlerdir. 28 Haziran 1914'de Said Halim Paşa bu isteği kabul ettiğini bildirmiştir. Fakat Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla görüşmeler sonuçlanamamıştır⁶¹.

Birinci Dünya Savaşı devam ederken İngiliz başbakanlarından Churchill'in "*bir damla petrol bir damla kandan daha değerlidir*" cümlesi petrolün İngilizler açısından önemini vurgulamıştır⁶².

⁵⁹ Öke, *a.g.e.*, 200-201.

⁶⁰ Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, 32.

⁶¹ Sırım, *a.g.m.*, 129.

⁶² Türkmen, *a.g.e.*, 14.

1.2. İNGİLTERE’NİN KÜRT POLİTİKASININ SİYASİ BOYUTU

1.2.1. Sömürgelelere Giden Yolda Büyük Engel: Osmanlı Devleti

1.2.1.1. İngiltere’nin Osmanlı Devleti Toprakları Üzerindeki Emelleri

Osmanlı Devleti ile Batı Avrupa’nın büyük devletleri arasında ekonomik ve siyasi ilişkilerin kurulması en geç İngiltere ile olmuştur. Bu ilişkilerin başlaması ve gelişmesindeki teşebbüs İngilizlere aittir⁶³. Tabii ki İngilizlerin bu teşebbüsü Osmanlı Devleti’ne olan hayranlıktan kaynaklanmamıştır. Tamamen İngiliz çıkarları doğrultusunda kurulmuş olan bu ilişki zaman geçtikçe Osmanlı Devleti’nin zararına dönüşmüştür ve nihayet Osmanlı Devleti’nin yıkılma sürecine girmesinde İngilizler büyük rol oynamışlardır.

İngilizler ile Osmanlı Devleti’nin ilk karşılaşması savaş meydanında olmuştur⁶⁴. İlk karşılaşmanın bu şekilde başlaması ve İngilizlerin Osmanlı Devleti’ni ikincil şahıslarla tanınması İngilizlerde Türkler ile ilgili kötü bir imaj oluşmasına neden olmuştur. Yani bir bakıma bu durum Türkleri kötü tanınmalarına ve tanıtılmalarına yol açmıştır. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Kraliçe Elizabeth dönemi ve sonrasında ticaretle bir canlanma olmuştur. İki devlet arasında ilk ciddi anlamda diplomatik ilişkiler William Harborne’un 1583’te İngiliz Büyükelçisi olarak II. Murat nezdine atanmasıyla başlamıştır. İngiltere’nin bu adımı atmasının iki temel nedeni vardır: o an mücadele içinde bulunduğu Katolikler karşısında avantaj sağlamak ve ticari ilişkileri geliştirerek yeni bir pazara kavuşmak⁶⁵.

16. yüzyıldan itibaren ekonomik açıdan gelişme gösteren ve elinde bulunan sömürgelerle dış ticaretini arttıran İngiltere, 17. Yüzyılda ekonomik anlamda büyük

⁶³ Akdes Nimet Kurat, *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi(1553-1610)*, TTK Yayınları, Ankara, 1953, 1.

⁶⁴ Bizans İmparatoru Manuel’in Türklere karşı bir Haçlı Seferi düzenlemek için Avrupa’ya başvurması ile ilişkiler başlamıştır. İmparator, birçok devletle görüşükten sonra İngiltere’ye geçmiştir. İngilizler, Bizans imparatoru için bazı maddi yardımların yanında kalabalık sayıda gönüllülerden oluşan bir birlik oluşturmuştur. Bu birlikler 1396’da Niğbolu Savaşı’na katılmış, fakat büyük bir bozguna uğramışlardır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, Ankara, 1983, 245; Halid, *a.g.e.*, 12-14.

⁶⁵ Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri(1580-1838)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1974, 11-13; Nilgün Gülcan, “Türkiye-İngiltere İlişkileri ve İşbirliği İmkânları”, *Bir Başka Açıdan İngiltere*, (Haz.: Sedat Laçiner), Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2001, 5-6.

faaliyetler içine girmeye başlamıştır. Bu faaliyetleri esnasında Akdeniz'in doğusunu egemenliği altında bulunduran Osmanlı Devleti ile yakın ilişki içine girmiştir⁶⁶.

17. yüzyılın sonlarına doğru İngiltere ve Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler daha çok gelişmiştir⁶⁷. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu dönemde İngilizlerin Hindistan'daki bazı bölgeleri hakimiyeti altına alması, İngilizlerin Doğu Akdeniz ve dolayısıyla Ortadoğu bölgesine olan ilgilerini daha da arttırmıştır.

Hindistan İngiltere'nin ekonomisine kayda değer miktarda hammadde sağlamaktaydı. Bunun yanı sıra ucuz insan gücü rekabet fırsatını arttırmaktaydı. İngilizler zamanla Hindistan'ın çevresindeki alana da yayılmaya başlamış, böylece Uzakdoğu ve Basra Körfezine uzanmıştır. Bu genişlemenin merkezinde yine Hindistan yer almıştır. Kısacası İngiltere için Hindistan'ı elde tutmak çok geniş bir alanı elde tutmak anlamına geliyordu. İngiltere'nin Hindistan sömürgeciğini tehdit edebilecek devletler ise Rusya ve Avrupa'nın diğer sömürge arayışı içinde bulunan ülkeleriydi⁶⁸.

Bu süreçte, Rusya'nın öncelikle doğuya ve sonra güneye doğru inmeye başlaması İngiltere ile Osmanlı Devleti'nin daha da yakınlaşmasına neden olmuştur. Özellikle Rusya'nın Kırım'ı elde etme süreci bu yakınlaşmayı hızlandırmıştır. Çünkü Kırım'ı aldıktan sonra güneye inmeye başlayan Rusya Hindistan yoluna yakınlaşmıştır. Ayrıca Rusya'nın Boğazları, Karadeniz'i, İran'ı ve Doğu Akdeniz'i kontrol altına alma endişesi İngilizlerin korkulu rüyası haline gelmiştir⁶⁹. Mesela 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı devam ettiği sırada Osmanlı Devleti'nde bulunan İngiliz sefir Layard, 1877'de Hindistan Valisi Lord Lytton'a yazdığı bir mektupta, Rusya'nın Doğu Anadolu'yu işgali halinde Hindistan'ın ciddi tehlikeye maruz kalacağını, ayrıca İran'ın kuzeyinin ve Boğazların Rusların kontrolüne geçmesi halinde İngilizlerin Hindistan'a gitmeleri için Akdeniz'i kullanmaları tamamen Rusya'nın inisiyatifine bağlı olacağını yazmıştır. Bu gibi nedenlerin yanı sıra 19. yüzyılın ortalarına doğru Süveyş Kanalı'nın açılması ve böylece Hindistan yolunun

⁶⁶ Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi*, Kitaş Yayınları, İstanbul, 1969, 11.

⁶⁷ M. Alaaddin Yalçınkaya, "XVIII. Yüzyıl: Islahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi (1703-1789)", *Türkler*, XII, Ankara, 2002, 498.

⁶⁸ Gülcan, *a.g.m.*, 7.

⁶⁹ *a.g.m.*

kısalması, İngilizler için buralara sahip olan Osmanlı Devleti'nin önemini daha çok arttırmıştır. Bu nedenle İngiltere, 19. Yüzyılın sonlarına kadar Rusya'nın karşısında, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü koruyan bir unsur olarak öne çıkmıştır⁷⁰. Fakat İngiltere Mısır ve Kıbrıs'ı ele geçirdikten sonra, bu politikasından vazgeçmeye başlamış böylece Rusya Osmanlı Devleti üzerindeki emellerini gerçekleştirmede serbest hale gelmiştir. İngiltere'nin politika değişikliğinin sebebi İngiltere'nin Hindistan yolunun güvenliğini sağlayacak noktalar olan Kıbrıs'ı ve Mısır'ı ele geçirmesidir⁷¹.

Ayrıca İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü korumaktan vazgeçmesinin diğer nedeni İngiltere'de, 1880'de yapılan seçimlerde, Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü korumanın İngiliz çıkarları için önemli olduğunu savunan Muhafazakar Partinin iktidardan düşmesi, yerine Türk düşmanı olarak bilinen Gladstone'nin başkanı olduğu Liberal Parti'nin iktidara gelmesidir. Bu partinin başa geçmesiyle İngiltere, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasını mukadder saymış, Osmanlı topraklarını ele geçirmek ya da bu topraklar üzerinde kendisine bağlı devletlerin kurulmasını teşvik etmek politikasını devreye sokmuştur⁷².

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde artık Osmanlı Devleti'nin dağılmasını engellemek için kendisini mecbur hissetmeyen İngiltere, 1895'te Almanya'ya 1898'de ise Rusya'ya Osmanlı Devleti'nin topraklarını nüfuz bölgelerine ayırmayı teklif etmiştir. Almanya'dan istediği sonucu alamayan İngiltere Rusya ile anlaşarak Bağdat'ın kuzeyi Ruslara, güneyi İngilizlere verilmek üzere bir taksim yapmaya karar vermişlerdir⁷³. İngiltere, 1898-1901 yılları arasında yeni müttefik bulmak amacıyla diplomasi okunu tekrar Almanya'ya çevirmiş ve görüşmelere başlamıştır. Çünkü Pamir Dağları ve İran Körfezi yönünde aktif bir politika izlemeye başlayan

⁷⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, 7.

⁷¹ Esra Sarıkoyuncu Değerli, "İngiltere'nin Doğu (Şark) Politikası", *Akademik Bakış*, 14, 2008, 5-6.

⁷² Önder Kocatürk, *Türk-İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası (1911-1914)*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 2013, 10-12; Kent, *a.g.e.*, 199-200.

⁷³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Armaoğlu, *a.g.e.*

Rusya tehlike arz eden bir rakip olarak görülmüştür. İngiltere bu nedenden dolayı Rusya'dan ayrılmayı tercih etmiştir⁷⁴.

Diğer yandan İngiltere'nin, çok fazla Müslüman koloniye sahip olması önemli bir sorun haline gelmiştir. Bundan dolayı Osmanlı Sultanının Halifelikten kaynaklanan manevi etki ve nüfuzunu ortadan kaldırmak istemiştir. Ayrıca İngiltere Doğu politikasında, Hindistan'a gidiş güzergâhı üstünde yer alan Irak ve Arabistan'a stratejik açıdan büyük önem vermiştir. İngiltere, özellikle Irak'ı ele geçirmek istemiştir. Çünkü Irak bölgesi zengin petrol yataklarının yer aldığı bir bölgedir. Bu olmasa bile Irak'ın bu dönemde petrol bölgesi olan Abadan'a yakın olması yine öneminin artmasına neden olmuştur. Petrol rezervleri dışında bu bölgedeki toprakların verimliliği yeterince cazip bir bölge olmasına etki etmiştir⁷⁵.

Bütün bunların yanında Almanya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği faaliyetler, Asya'nın batısından Rusya ve Fransa'yı uzaklaştırmak için fazlaca uğraşmış olan ve 19. yüzyıl boyunca nüfuzunu sessiz bir şekilde Arap Yarımadası'nın neredeyse tamamına yaymış olan İngiltere'nin hiç hoşuna gitmemiştir. Almanya'nın yapımına başladığı Berlin-Bağdat demiryolu projesinin Basra ya da Kuveyt'teki limanlara kadar uzanması durumunda Hindistan üzerindeki hâkimiyetlerinin tehlikeye gireceği korkusuna kapılan İngiltere, Körfez'i Almanlara kapatmak için bir takım faaliyete girişmiştir. Fakat Almanların faaliyetlerinin gittikçe artması İngiltere'nin emeklerini tehlikeye sokmuştur⁷⁶.

Almanlar ise, İngilizlerin endişelerine önemsememiş, nüfuzunu Osmanlı toprakları üzerinde her geçen gün güçlendirmeye devam etmiştir. 1909'da İttihat ve Terakki Partisi'nin iktidara gelmesi ve bu partinin ileri gelenlerinin Almanlara yakınlık göstermesi İngiltere'nin endişelerini daha da arttırmıştır⁷⁷.

Almanya'nın Osmanlı Devleti üzerindeki etkisinin artması ile İngiltere Osmanlı Devleti'nden tamamen uzaklaşmıştır. Bu doğrultuda Osmanlı Devleti,

⁷⁴ Reşat Sagay, *XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1972, 72.

⁷⁵ Sagay, *a.g.e.*, 72-73.

⁷⁶ Kent, *a.g.m.*, 202.

⁷⁷ Sagay, *a.g.e.*, 86.

içinde bulunan hem Müslüman hem de Hristiyan unsurları devlete karşı tahrik etme ve kıskırtma faaliyetlerine girişmiştir⁷⁸.

20. yüzyılın başından itibaren Osmanlı Devleti çok büyük sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bilindiği gibi II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Bosna-Hersek'in Avusturya'ya Girit'in Yunanistan'a ilhakı, Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan etmesi, 1911 yılı sonunda başlayan Trablusgarp Savaşı, akabinde Balkan Savaşı ve son olarak Birinci Dünya Savaşı her açıdan büyük kayıpları beraberinde getirmiştir⁷⁹. Nihayetinde dahil olunan Birinci Dünya Savaşı neredeyse hiç kesintiye uğramadan yıllarca devam eden maddî ve manevî sıkıntıları beraberinde getirmiştir. Bu sıkıntıların en büyüklerinden biri ise Kürt sorunu olmuştur. Kürt sorununun ortaya çıkışı ise İtilaf Devletleri arasında imzalanan gizli antlaşmalarda Kürtlerin yoğunlukta yaşadıkları bölgelerin İngiltere'ye bırakılması ile başlamıştır.

1.2.1.2. Gizli Antlaşma Sykes-Picot ve Kürtler

İtilaf Devletleri arasında Osmanlı Devleti'nin topraklarını paylaşmak için çeşitli gizli anlaşmalar imzalanmıştır⁸⁰. Bu anlaşmalardan biri de İngiltere, Rusya, Fransa üçlüsünün arasında imzalanan Sykes-Picot anlaşmasıdır. Bunsen Komitesinin Ortadoğu ile ilgili sunduğu bir takım senaryolardan sonra İngilizler ve Fransızlar arasında pazarlıklar başlamıştır. İngiliz tarafını Lord Kitchener ile Kahire'de çalışmış olan Mark Sykes, Fransız tarafını ise Fransız Dış İşleri uzmanı Georges Picot yönetmiştir⁸¹.

1915-1916 kışında görüşen ve 1916 Mart'ında Petrograd'a gidip Rusların muvaffakiyetlerini alan Sykes ve Picot'ın Londra-Paris arasındaki mektuplaşmalarıyla Sykes-Picot Antlaşması gerçekleştirilmiştir. Antlaşmanın geçerliliğini sağlaması için Rusya tarafından da onaylanması gerektiği belirtilmiştir. Rusya ise Kuzeydoğu Anadolu'daki toprak isteklerinin kabul edilmesi şartıyla bu antlaşmayı onaylayacağını bildirmiştir. Rusya'nın istekleri kabul edilerek 10-23

⁷⁸ Kocatürk, *a.g.e.*, 15.

⁷⁹ *a.g.e.*, 15-19.

⁸⁰ Diğer gizli anlaşmalar İstanbul Antlaşması, Londra Antlaşması ve Saint Jean de Maurienna Antlaşmasıdır. Bu antlaşmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Uçarol, *a.g.e.*

⁸¹ Uçarol, *a.g.e.*, 494.

Ekim 1916 tarihleri arasında kesin şeklini alan Sykes–Picot Antlaşması imzalanmıştır⁸².

İngiltere Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde Osmanlı Devleti'ni güçten düşürmek, yine Hindistan'a giden yolları güvence altına almak ve Ortadoğu petrolerini kontrol edebilmek için Kürtlere önem vermiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Kürtlerin yaşadıkları bölge ile ilgili en önemli gelişme Sykes-Picot Antlaşması olmuştur⁸³.

Sykes-Picot Anlaşması'nda Van, Siirt, Bitlis, Akdağ, Aladağ, Zara, Yıldızdağ ve Harput bölgesinde bir Kürt devletinin kurulacağı belirtilmesi, savaş sonrasında bu bölgelerin İngilizlere bırakılacağına kararlaştırılması İngilizlerin Kürtlere olan ilgisini daha çok artırmıştır. Böylece İngiltere bölge ile ilgili siyasi, sosyal ve askeri faaliyetlerini artırmıştır⁸⁴.

Bu faaliyetlerin hazırlıkları için merkez olarak Van ve Musul seçilmiş ve bölgedeki dengelerin bozulmamasına önem gösterilmiştir. Aşiret düzeni desteklenerek İngilizlere bağlı olan kişilerin miktarı çoğaltılmaya çalışılmıştır. Yine bu zamanda İngilizlerin giriştikleri faaliyetlerinden etkilenen Kürt beylerinden bazıları Kürt milliyetçiliği yapmak istemiş fakat ortada birlik kurabilecek bir kitle görememişlerdir. Tamamen Kürtlerin özgürlüğü için çalışma yaptıklarını öne sürerek birçok aşireti kendi yanlarına çekmeye çalışan İngilizler Birinci Dünya Savaşı boyunca da “*Kürdistan Kürtlere*” sloganı⁸⁵ ile Kürtleri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmışlardır⁸⁶.

1.3. İNGİLTERE'NİN KÜRTLERE YÖNELİK FAALİYETLERİNİN BAŞLAMASI

1.3.1.İngilizlerin Kürtlerle İlk Temasları

İngilizlerin Kürtlerin yaşadığı bölgeye ilgisi 19. Yüzyılın ilk çeyreğinde başlamıştır. Hindistan'ın İngiliz egemenliğine girmesi, İngiliz nüfuzunun Ortadoğu'ya sarkması ve Kürtlerin en değerli sömürgelerine giden yol üzerinde

⁸² Bilal Şimşir, *Kürtçülük 1787-1923*, Bilgi Yayınları, Ankara, 2007, 260-267.

⁸³ Gülcan, *a.g.m.*, 18.

⁸⁴ Hasan Yıldız, *Kürtler*, Heviya Gel Yayınları, Stockholm, 1989, 12.

⁸⁵ Yıldız, *a.g.e.*, 13.

⁸⁶ Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, Aykaç Kitapevi, İstanbul, 1967, 193.

bulunması İngilizlerde Kürtler ve Kürdistan diye tabir edilen bölge üzerinde inceleme yapma gereği oluşturmuştur. Bu doğrultuda İngilizler seyyah, doktor, arkeolog adı altında bölgeye ajan olarak bir takım kişiler göndermişlerdir.⁸⁷

Doğu Hindistan Şirketi'nin Bağdat'ta bir şubesinin açılmasıyla (1806) İngilizler bölgede faaliyetlerini fiilen başlatmışlardır. Bağdat şubesinin başında bulunan Rich ve Heine, Basra'da bulunan İngiliz istihbarat uzmanı Kolkhon ve Hindistan'ın Midran şehrinde görev yapan İngiliz subay Mcdonald bölgede bulunan Kürt ve Ermenilerle ilgilenmişlerdir. Bu dönemde İngiliz ajanlarının gezilerinin temel gayesi Hindistan'a sefer yapmak üzere hazırlıklara başlayan İngiliz ordusunun Kürt bölgelerinde geçebilecekleri yolları ve bölgenin coğrafi özelliklerini belirlemek olmuştur. Bu geziler sırasında Brother Bağdat'tan Kifri'ye, Heine ise Bağdat, Erbil, Süleymaniye, Musul ve Kifri'ye, ve oradan da Süleymaniye'ye gitmiştir. Rich, Süleymaniye'ye hâkim olan Namık Paşa tarafından çağırılarak bölgeye dair geniş araştırmalar yapmış, ayrıca Kürt aşiretlerinin reisleriyle de görüşmelerde bulunmuştur. İngiltere Anadolu'nun Doğu bölgesindeki bazı aşiretlerin İran ve Irak'taki uzantıları ile de ilgilenmeye başlamış ve bu hususta görevli Frazier adlı İngiliz ajanı, İran'a gönderilirken, bir gurup İngiliz subayı da Süleymaniye'deki Kürt aşiretler üzerinde, bölücü ve etnik ırkçılık eğitimine başlamışlardır⁸⁸.

Özellikle Kürtler ırkçılık ile ilgili siyasi gayretler gösteren İngiliz ajanlardan Rodon Cissini ve Ravilson öne çıkan isimlerdir. Ortadoğu'da uzunca bir seyahat yapan Rodon Cissini özellikle Kürtlerin topluca yer aldıkları bölgelere bir dizi seyahatler yapmıştır. Daha sonra, İran Kürtleri arasında dolaşmıştır (1832). Yanına aldığı teknik bilgiye sahip elemanlar ile Dicle ve Fırat civarında çeşitli araştırmalar yapmış, bir taraftan bu bölgenin yer altı zenginliklerini tespit ederken, diğer taraftan çevre alanlarda bulunan Kürt aşiretler arasında İngiliz siyasetinin propagandasını yapmıştır⁸⁹.

Bunların dışında İngiliz gezgin J. Baillic, İngiliz Dışişleri görevlilerinden arkeolog H.C. Ravlinson, Erzurum İngiliz Konsolosu James Brant, İngiliz Misyoner

⁸⁷ Gülcan, *a.g.m.*, 15.

⁸⁸ Abdulhaluk M. Çay, *Her Yönüyle Kürt Dosyası*, Turan Kültür Vakfı Yayınları, Ankara, 1996, 454-455.

⁸⁹ Kocabaş, *a.g.e.*, 210-211.

derneği tarafından bölgeye gönderilmiş olan misyoner ve gezgin C. Sandretski, İngiliz gezgin F. Milingen, yine bir gezgin olan İngiliz Rilley, İngiliz gezgin Frederick Richard Maunsel, Walter Burton Harris, Kürtlerin yaşadığı bölgeleri çok boyutlu bir şekilde inceleyerek Kürtler hakkında kitap, rapor ve çeşitli makaleler hazırlamışlardır⁹⁰.

İngilizler 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti içinde bulunan önemli Kürt aşiret reislerinin faaliyetlerini yakından takip etmişlerdir. Çıkarları doğrultusunda bazen aşiret reislerinin yanında yer alırken bazen de Osmanlı yönetiminin yanında yer alarak politikalarını yürütmeye devam etmişlerdir.

Bu doğrultuda Bedirhan Bey'in isyanı sırasında İngilizler Osmanlı Devleti'nden yana bir politika izlemiş, Kürtlere karşı Osmanlı'nın yanında yer almışlardır. İngilizlerin Kürtlerden yana politika sergilememesinin sebeplerinden birisi, Bedirhan Bey'in faaliyetleri sırasında, çevresinde bulunan Hıristiyanlara kötü davranması olmuştur⁹¹. Bedirhan Bey'in isyanından sonraki dönemde isyan eden Yezdan Şir, dış güçlerin, özellikle de İngilizlerin yardımını elde etmek hususunda faaliyette bulunmuştur. İlk etapta İngilizler ile iyi bir ilişki kurduğunu düşünen Yezdan Şir, İngilizlerin kendisinden el çekmesi sonucunda, yakalanarak İstanbul'a götürülmüş ve etkisiz hale getirilmiştir⁹².

1880'li yılların başından itibaren Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün sağlanması hususundaki politikasından vazgeçen İngiltere'nin, bu dönemde karşılaştığı önemli bir olay Şeyh Ubeydullah Hareketi'dir. 1880'de Osmanlı-İran sınırında bağımsız bir Kürt devleti kurmak amacıyla başlattığı isyan⁹³ sırasında İngilizler ile de irtibata geçmek isteyen Şeyh Ubeydullah, isyan hareketine

⁹⁰ Şimşir, *a.g.e.*, 54-56; Serdar Sakin-Cengiz Kartın, "İngiliz Seyyahlar Maunsel, Harris ve Sykes'in Gözlemlerinde İran, Irak, Türkiye", *Tarihin Peşinde*, 11, 2014, 307-326; Cengiz Kartın, "XIX ve XX. Yüzyıl'da İngiliz Seyyahların Gözüyle Doğu", *Kürtler*, 83-103.

⁹¹ Hristiyan bir topluluk olan Nesturiler bu dönemde Bedirhan Bey tarafından iki kez saldırıya uğramışlardır. İngiliz kamuoyunda büyük yankı uyandıran bu hadisenin çözümü ve Bedirhan Bey'in yakalanması için İngiltere Osmanlı Devleti'ne yoğun destek vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Gencer, *a.g.t.* 90-182.

⁹² Ali Rıza Şeyh Attar, *Kürtler Bölgesel ve Bölgedışı Güçler*, (Çev.: Alptekin Dursunoğlu), Ağaç Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2004, 77.

⁹³ Melike Sarıkcıoğlu, "İran Arşiv Belgelerine Göre Şeyh Ubeydullah İsyanı", *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III, 5, 2013, 11-12.

başlamadan kısa bir süre önce, İngiliz ajanlarından Visam, Başkale'ye gelerek Şeyh Ubeydullah'ın yardımcılılarıyla görüşmüştür. Bundan kısa bir süre sonra da İngiltere'nin Van'da bulunan İngiliz konsolos vekili Clayton, 1879 yılında Hakkari'de Şeyh Ubeydullah'ı ziyarete gitmiştir⁹⁴.

Bu ziyaretten sonra, İngilizler tarafından birçok savaş malzemesi ve silah, Şeyh Ubeydullah'a gönderilmiştir. Ayrıca Başkale'de yapılan bir başka görüşmede, Şeyh Ubeydullah, Clayton'a İngiliz hükümetine iletmek üzere bir mektup vermiştir. Bu mektupta Şeyh Ubeydullah, kendi amaçlarını belirterek, *“artık yek vücud olmuş bulunan Kürtlerin birbirlerinden ayrılmaları imkansız”* demiştir. Şeyh Ubeydullah'ın faaliyete geçmesinden önceki dönemde, İngilizler onu silah ve para açısından yoğun bir şekilde desteklemişlerdir. Yapılan bu desteklere rağmen, İngilizler Kürtlerin Osmanlı Devleti'nden ayrı bir devlet kurma olanağını düşük görmüşlerdir. Fakat yine de böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde Şeyh Ubeydullah'ı üzerinde nüfuz kurabilmek amacıyla elinde tutmak istemiştir⁹⁵.

İngiltere başta bu isyanın destekler gibi görünse de Şeyh Ubeydullah'ın Sultan II. Abdülhamid tarafından propaganda edilen Panislâmist düşüncelerle uyumlu bazı İslami söylemler kullanması İngilizler için gelecekte tehlikeli sonuçlar doğurabileceğinden dolayı bu hareketin bastırılması için Osmanlı Devleti'ne yoğun bir şekilde diplomatik baskı uygulama yoluna gitmişlerdir⁹⁶.

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde, artık İngiltere Osmanlı topraklarından kendisine düşecek hisseyi nasıl elde edebileceğinin planlarını yapmaya başlamıştır. Markiz Salisbury'den N.O'Conor'a gönderilen ve 25 Ocak 1898 tarihli gizli belgede İngilizler ile Ruslar kendi aralarında anlaşmak zorunda oldukları belirtilmiştir. Bu anlaşma yapılırken, *“Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'e çıkan Boğazları ve Bağdat'a kadar olan Fırat Vadisi Rusları ilgilendirir. Diğer taraftan Türkiye'nin Afrika toprakları ve Bağdat'tan aşağıda kalan bölümleri bizi ilgilendirir; burada İngiliz çıkarları vardır”* denilmiştir. Bunun yanında İngiltere ile Rusya'nın birbirlerinin

⁹⁴ Gülcan, a.g.m., 22.

⁹⁵ a.g.m.

⁹⁶ Sarıkçıoğlu, a.g.m., 22.

çıklarlarını göz önüne alarak ortak bir şekilde hareket etmeleri gerektiği söylenmiştir⁹⁷.

II. Meşrutiyet'in ilanının ardından İngilizler telaşa kapılmışlardır. Sir E. Grey'den Sir G. Lowther'e gönderilen 31 Temmuz 1908 yılına ait gizli belgede *“Şayet Türkler Anayasayı tam olarak ayakta tutar ve kendileri de kuvvetlenirse bunun sonuçları bizim şimdi göremeyeceğimiz kadar uzaklara gidebilir. Bu hareketin Mısır'daki etkisi inanılmayacak kadar büyük olacaktır; bu etki Hindistan'da da hissedilecektir”* şeklinde ifadeler yer almıştır. Bu belgenin devamında, ortaya çıkan Meşrutiyet rejiminin zayıflatılması için faaliyetlerde bulunulması yönünde tavsiyeler verilmiş ve *“Bizim mücadelemiz Türk halkının hisleriyle olacaktır. Bunu çok dikkatle ele alınacak bir konu olarak veriyorum”* denilerek Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan insanların duygularıyla oynanarak bu devletin zayıflatılması gerektiği belirtilmiştir⁹⁸.

Meşrutiyet'in ilanından sonra ortaya çıkan karışıklıklar üzerine İngilizler sevinç içerisine girmişlerdir. Yukarıdaki belgeden kısa bir süre sonra yine Sir E. Grey'den Sir G. Lowther'e gönderilen 11 Ağustos 1908 yılına ait gizli belgede *“Türkiye'de olanlar öylesine harikadır ki anayasayı uzun müddet devam ettireceklerini sanmıyorum. Irklarının ve dinlerinin etkisi ile yeniden şiddete ve düzensizliğe kayacaklardır”* denilmiştir. Bu belgeden 14 gün sonraya ait bir başka belgede ise, Osmanlı toprakları üzerinde bulunan Mezopotamya için geleceğe yönelik planlar yapılmış ve *“Şayet Mezopotamya'da demiryollarından sonra sulama tesislerini de yaparsak, her istediğimiz elde etme şansına sahip olacağız”* ifadeleri yer almıştır⁹⁹.

Osmanlı Devleti üzerinde büyük çaplı faaliyetler yürütülürken, İngiltere'nin dikkati yavaş yavaş Kürtler üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. 1911 yılına ait bir İngiliz belgesinde *“Kürtler Diyarbakır ve Musul'da huzursuzlar”* denilmiş, yine 1911 yılına ait bir başka belgede *“Türkler anayasa kurarak Avrupa'nın karışmasından ebediyen kurtulacaklarını sandılar. Türk olmayanların kurtarılması*

⁹⁷ Ulubelen, a.g.e., 12.

⁹⁸ a.g.e., 62-63.

⁹⁹ a.g.e., 64-65.

bizim görevimizdir. Örnek olarak Arnavutluk'u verebilirim. Yakında harbe girip özgürlüklerini alacaklardır” sözleri yer almıştır¹⁰⁰.

Türk olmayanlar içerisinde Kürtleri de dahil eden İngilizler, Osmanlı Devleti'nin kesin olarak tarih sahnesinden silinmesi için gereken yolu bulduklarını düşünmeye başlamışlardır. Mr. Marling'den Sir E. Grey'e gönderilen 3 Eylül 1912 tarihli gizli belgede “*Şimdiki durumda yalnız Balkanları ve Avrupa'yı değil fakat Arapları, Ermenileri, Kürtleri ve diğer ırkları da imparatorluktan ayırmaya çalışmak olmalıdır*” cümleleri ile etkin bir propaganda yapmanın gerekliliği ortaya konmuştur¹⁰¹.

1913 yılında ortaya çıkan Bitlis İsyanından önceki dönemde, İngilizler bu isyan hazırlıklarını yakından izlemeye başlamışlardır. İngiltere'nin Diyarbakır ikinci konsolosu, bu isyanın örgütleyicilerinden olan Bedirhan Bey'in oğlu Kamil Bey'le yakın ilişki kurmuştur¹⁰².

Yine bu dönem içerisinde, 27 Ağustos 1913 tarihli bir İngiliz gizli belgesinde eski atlı birlikleri içinde Kürt ve Ermeni subaylarının olduğu, bu subayların işlerinin sona erdirildiği, yine bu subayları Kürt ve Ermeni bölgelerinde kullanabilecekleri dile getirilmiş böylece kendi çıkarları için Ermeni ve Kürtlerin nasıl kullanılabileceği hesabı yapılmıştır¹⁰³.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından İngilizler Osmanlı Devleti topraklarında yaşayan etnik grupların Osmanlı Devleti'ne karşı harekete geçmesi hususunda bazı faaliyetlere girişmişlerdir. Osmanlı Devleti içerisindeki muhalif güçleri elinden geldiğince desteklemeye çalışan İngilizler, Arap ve Kürt ileri gelenlerine mümkün mertebe yardım etmeye çalışmışlardır. Bu süreç içerisinde İngilizler, kendi siyasi ve ekonomik konumlarını güçlendirmek için, Kürt ileri

¹⁰⁰ *a.g.e.*, 76-77.

¹⁰¹ *a.g.e.*, 113.

¹⁰² Celile Celili, *Kürt Aydınlanması*, (Çev.: Arif Karabağ), Avesta Yayınları, İstanbul, 2001, 18.

¹⁰³ Ulubelen, *a.g.e.*, 162.

gelenlerinin iktidar olma isteklerini teşvik ederek, savaşın sonlarına doğru birçok kitap ve derginin basılmasını organize etmişlerdir¹⁰⁴.

1.3.2. İngiltere'nin Kürt Aşiretleri Elde Etme Çabası

19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ve Kürtler arasında çıkarları doğrultusunda hareket eden İngiltere, 20. yüzyılın başlarından itibaren petrolün bulunması ve Kürt bölgelerinin taşıdığı önemin bir sonucu olarak bu bölgeye daha da ilgi duymaya başlamıştır. İngilizler Yakındoğu ve Ortadoğu'daki nüfuzlarını korumak ve yaymak için Doğu ve Güneydoğu ile birlikte Irak'ı önemli bir üs olarak kullanmayı amaçlamıştır¹⁰⁵.

İngilizlerin bu bölgelerdeki teşkilat ve faaliyetlerinin önemli bir aşamaya girdiği görülmüştür. Buralarda takip ettikleri siyasetin önceden çizilen bir plan dairesinde meydana geldiği 1916 yılında neşredilen Ceride-i Siyasiye' de (İslâmiyet ve Türklük Hakkında İngiliz Siyaseti) yazılmış, belgeli bir şekilde yapılmış incelemelerle de ortaya çıkmıştır. Bu yazıda, bir zamanlar İslâmiyet siyasetinden kuşkulanan Türklük siyasetini daha az zararlı bulan İngiltere'nin şimdi her iki hedefinin dahi Osmanlı Devleti'ni gizli bir şekilde parçalamaya yönelik olduğu açıkça görülmektedir. Yine burada Araplarla Türkler arasına bir Ermeni devleti kurduktan sonra elde kalan Türklerle tekrar bir parçalama politikası uygulayarak Kürt hükümeti ortaya çıkarmak istedikleri anlaşılmıştır. Kısacası bu Ceride-i Siyasiye' de İngilizlerin takip ettikleri siyasetin daha önceden tasarlandığı ortaya çıkmıştır¹⁰⁶.

İngiltere'nin Doğu ve Güneydoğu siyaseti çerçevesinde bu bölgelerde yaşayan halka yönelik faaliyetleri önemli bir yer tutmuştur. Her şeyden önce feodal Kürt aşiretlerini müttefiki yapmaya çalışarak ve genel bir politikası olmayan Kürt aşiret liderlerinin aktif desteğini alarak işe başlamak istemiştir. İngilizler yerleşik halka ve aşiretlere iki şekilde yaklaşmışlardır. Birincisi; herhangi bir direnişle karşılaşacaklarını anladıkları yerleri doğrudan işgal etmişlerdir. İkincisi ise

¹⁰⁴ Celili, *a.g.e.*, 91.

¹⁰⁵ Attar, *a.g.e.*, 88.

¹⁰⁶ BOA, BEO, 341181.

kendilerine karşı konulmayan yerlerde Kürtlerin çıkarları için çalıştıkları propagandasını yaparak bu şekilde o bölgeleri ele geçirmeye çalışmışlardır¹⁰⁷.

İngilizler, bir girişimde bulunmadan önce halk arasında sahip oldukları kuvvet hakkında abartılı ve yalan bilgiler yayarak halkın direncini zayıflatmaya çalışmış ve sonra harekatta bulunmuşlardır. İngiliz siyasi subaylar ve sivil görevliler Kürt bölgelerinde Osmanlı Devleti ile halk arasındaki güven duygusunu yok etmeye çalışmışlardır. Bunu başardıkları takdirde yalnızlık hissine kapılan halka birçok şeyi kabul ettirmek daha da kolaylaşacaktır¹⁰⁸.

İngilizler, siyasi subayları aracılığı ile aşiretler arasında düşmanlığı ve rekabeti körükleyen girişimlerde bulunmuşlardır. Aşiretler arasındaki çekişme ve rekabetten faydalanmışlardır. Bu siyasi subaylar başarılı olamadığında ise devreye Ermeni çetelerini sokmuşlardır. İşlerini kolaylaştırmak için bölgenin Osmanlı Devletine sadık nüfuzlu bey ve şeyhlerine yüklü miktarda maddi desteğin yanı sıra beylik ve kurmayı tasarladıkları Kürt devletinde üst düzey memuriyetler vad ederek İngiltere tarafına çekmeye çalışmışlardır. Mesela Bedirhanilerden ve Musul mahkemesi aza mülazımlarından Faik Efendi Van'ın Şemdinan, Gever ve Çölemerik aşiretlerini kandırmak için İngiliz siyasi subayı Trokil ile birlikte Revanduz'un Biradost nahiyesine gelerek aşiret reislerinden Oğuz Bey ve Sultan Ağa ve Seyyid Emin Efendi'ye birkaç bin altın göndermiştir. Trokil bununla yetinmeyerek Gerdi nahiyesine giderek Oğuz Bey'e ayda 200 ruble maaşla Gerdi kaymakamlığını teklif etmiştir¹⁰⁹.

Bunun yanı sıra Elazığ¹¹⁰, Van, Bitlis ve Diyarbakır vilayetlerine gönderilen şifre telgraflarda İngiliz zabitanının Dersim'e adam ve para gönderip burada bulunan Kürtleri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtacakları ve bu bölgelerde sıkıntı çıkaracakları, bu yönde oluşabilecek bir duruma karşı gereken önlemin alınması bildirilmiştir¹¹¹.

¹⁰⁷ BOA, DH, KMS, 50-3/25.

¹⁰⁸ Selçuk Ural, "Mütareke Döneminde İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Politikası", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 39, 2007, 441.

¹⁰⁹ BOA, BEO, 343409.

¹¹⁰ BOA, DH-ŞFR, 98/2661335.

¹¹¹ BOA, DH-ŞFR, 98/267.

Yine Bitlis, Van, Diyarbakır ve Musul'daki İngiliz siyasi subayları Kürt aşiretleri içinde çalışmalarına devam etmişlerdir. Osmanlı Devleti aleyhine tahrikte bulunarak oradaki halka para teklif edilmiş, bu parayı kabul etmedikleri takdirde şiddet yoluna başvurulmuş ve bu şekilde bölgedeki halk elde edilmeye çalışılmıştır¹¹².

İngilizlerin şiddet yoluna başvurmalarındaki önemli bir diğer neden ise bölgede halkı devlete karşı tahrik etmek için dolaşan siyasi temsilcilerin aşiretler tarafından öldürülmesi olmuştur. Hizan'a gelen İngiliz siyasi temsilcisi İmadiye ve Akra siyasi temsilcileri ile beraber Zibar kazasına girerek burada bulunan beş kişiyi tutuklamak istemişlerdir. Bunun üzerine Zibar aşireti tarafından meydana gelen karşı koymada bu İngiliz siyasi temsilcileri yanlarında bulunan kişiler ile beraber öldürülmüşlerdir¹¹³.

Barzan, Zibar ve Şirvan civarındaki aşiretler Şemdinan kaymakamlığına yazdıkları mektuplarda bu durumu anlatmışlardır. Yaptıkları girişimin İslâm dini ve Osmanlı Devleti'ne bir hizmet olarak ve İngilizleri oralardan çıkarmak amacıyla yaptıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca ellerinde yeterli miktarda silah ve cephane bulduklarını takdirde senelerce topraklarını koruyabileceklerini fakat ellerindeki mühimmatın az olduğunu beyan ederek bir miktar cephane gönderilmesini rica etmişlerdir¹¹⁴.

Bu olaylar karşısında İngilizler Barzan ve Zibar aşiretleri üzerine Nasturi ve Ermenilerden oluşturdukları kuvvetleri göndermişlerdir. Meydana gelen çatışmalar sırasında aşiretlerden 3-4 yüz kişi ölmüş ve Barzanlılar şehrin sınırındaki nahiyelere çekilmişlerdir¹¹⁵.

Bunun yanı sıra yine İngilizlerin Zaho siyasi subayının Güyan Aşireti tarafından öldürülmesi bu aşiret üzerine yoğun bir şekilde saldırılarda bulunmalarına neden olmuştur. İngiliz siyasi subaylarının öldürülmesinden sorumlu olarak gördükleri kişilerin İngilizlere teslim edilmesini ve ayrıca Güyan aşiretinin

¹¹² BOA, MV, 216/39.

¹¹³ BOA, BEO, 341440/18.

¹¹⁴ BOA, BEO, 341440/5.

¹¹⁵ BOA, DH-KMS, 50-3/17.

kendilerine itaat etmelerini istemişlerdir. Bu kabul edilmeyince İngilizler bu aşiretin bulunduğu köyü topla tahrip etmişlerdir¹¹⁶. Güyan aşiretinin Şırnak aşiretinden yardım istemesi üzerine Şırnak aşireti reisi Abdurrahman Ağa, hükümetin emirlerine aykırı bir harekette bulunmayacağını, İngiliz aleyhinde hükümetten bir emir olmadıkça asla bir girişimde bulunmayacağını bildirmiştir¹¹⁷.

İngilizler, Irak ile doğrudan sınırının olması, doğu-güney yönünde İngiliz ve Ermenilerin askeri hareketına açık olmasından dolayı Van Vilayetini önemli noktalardan biri olarak görmüşlerdir. O dönemde Van Osmanlı Devleti ile İran arasında önemli bir sınır vilayetidir. Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında İran, Kafkasya ve Musul bölgelerinde ortaya çıkan hareketlerde Hükümet bölgedeki durum hakkında genellikle Van Valisi Haydar Bey¹¹⁸ aracılığıyla bilgi almıştır. Haydar Bey'in yazışmaları bölgedeki olaylara ışık tutmuştur. Osmanlı Devleti gelişen durumlar karşısında izlediği politikayı valilik aracılığıyla gelen bilgiye göre oluşturmuş ve yine valilik kanalıyla bölgede izleyeceği siyaseti uygulamaya çalışmıştır¹¹⁹.

İngiltere bölgeye kalıcı olarak yerleşmeyi planladığından yine Kürt aşiretleri üzerinde etkin olmaya çalışmıştır. Van'ın çevresinde bulunan aşiretlerin hemen hepsi

¹¹⁶ BOA, BEO, 343409.

¹¹⁷ BOA, DH-ŞFR, 99/192.

¹¹⁸ 1901'de Van Vilayetine bağlı Hakkâri Sancağının kazası olan Çölemerik'e kaymakam olarak tayin olan Haydar Bey, bu görevden sonra sırasıyla 1904'te Gevar Kazası kaymakamlığı, 1906'da Van Çıtak (Çatak) Kazası kaymakamlığı, 1907'de Kosova Vilâyetinin Metroviçe Kazası kaymakamlığını yapmıştır. 1909'da Makedonya sınırları içinde bulunan Köprülü Kazası kaymakamlığına tayin edilmiş fakat kaymakamlığa başlamadan görev değişikliği yapılarak 8 Eylül 1909'da Mülkiye Müfettişliği görevine getirilmiştir. Bu görevde yaklaşık dört yıl kalan Haydar Bey, 1913'de Edirne Vilayetine bağlı Kırkkilise Sancağına mutasarrıf olarak atanmıştır. Daha sonra 1914'de Maraş Mutasarrıflığına tayin edilmiş, bu görevde on dört gün kaldıktan sonra 24 Temmuz 1914'de Birinci Sınıf Mülkiye Müfettişliğine atanmıştır. Fakat ihtiyaç gereği 6 Temmuz 1914'de yeniden Maraş Mutasarrıflığı görevine getirilmiştir. 30 Kasım 1914'de ise Urfa Mutasarrıflığına acil olarak nakledilmiştir. Haydar Bey, mutasarrıflık vazifelerinden sonra, 1915'te Musul, 1917'de Bitlis, 31 Aralık 1917'de de Diyarbakır Valiliği'ne ve son olarak 17 Mart 1918'de Van Vilayetine vali olarak atanmıştır. Mustafa Sarı, "Milli Mücadele Başlarında Bir Devlet Adamı: Van Valisi Haydar (Vaner) Bey", *History Studies*, 4, 2012, 450-451.

¹¹⁹ Tuncer Çağlayan, "İngiltere'nin Kürt Politikasının Van Vilayetindeki Etkileri(1919-1920)", *Atatürk Dergisi*, III, 3, 2013, 40.

Osmanlı Devleti'ne sadık kalmıştır. Vilayet Sarayı'nda aşiret reisleriyle bir toplantı yapan Haydar Bey, İngilizlerin, Kürtlere devlet kurma propagandalarına dikkat çekmiştir. Kürt devletinin kurulması halinde büyük devletlerin ve Ermenilerin, adı geçen devletin yaşamasına izin vermeyeceklerini ve Kürtlerin çıkarlarının sadece Osmanlı Devleti'nin himayesinde korunabileceğine reisleri ikna etmiştir. Haydar Bey Musul Araplarının, Hindistan ve Afganistan'daki Müslümanların İngiltere'nin İslâm dünyasını parçalamak amacıyla olduklarını anladıklarını bunun için İngiltere'ye isyan ettiklerini, fakat Kürt devleti kurma yönünde çabalayan İngiliz idaresinin bu amacını bazı Kürt reislerinin anlamadığını ifade etmiştir. Yerel İngiliz idaresi ile temasa geçen Seyyid Abdulkadir'i bu duruma örnek göstermiştir¹²⁰.

İngilizlerin işgal güçleri Van sınırında bulunmamışlardır. Ancak İmadiye, Revanduz ve Zaho'da İngiliz siyasi subayları bulunmuştur. Bu yerlerdeki Osmanlı Devleti yöneticilerinin gösterdiği uyuma rağmen İngiliz siyasi subayları, aşiretleri devlete karşı ayaklandırmak için her çeşit yola başvurmuşlardır. Aşiretler üzerinde çalışmalar yapan bir İngiliz siyasi subayı Zaho'dan Musul'a giderek orada bir müddet faaliyet gösterdikten sonra tekrar Zaho'ya belli miktar askerle dönmüştür. Bu siyasi subay mıntıkadaki aşiret reisleri ve halk ile görüştükten sonra Zaho'dan Akra'ya geçmiş ve en son olarak Şırnak mevkiinde çalışmalarına devam etmiştir¹²¹.

İngilizler Van'ın güney ve kuzey tarafındaki sınırlarında bir olay çıkarmak suretiyle aşiretleri hükümet aleyhine tahrik etmek istemişlerdir¹²². Bu bölgedeki aşiret reislerine "tahriknameler" göndermiş, beylik vaat etmiş, silah ve cephane vermiş, aşiret reislerini Osmanlı hududuna taarruz ettirmeye çalışmıştır. Örneğin Seyyid Taha'ya Cezire ile Rumiye'yi kapsayan alanda beylik verileceği söylemişlerdir. Ayrıca külliyetli miktarda para, silah ve cephane vereceklerini vaat etmişlerdir. Diğer önemli olan reislerden Simko'yu ise Osmanlı sınırına taarruz ettirmeye çalışmışlardır¹²³. Genelde maddi unsurları kullanma yoluna giden İngilizler

¹²⁰ Çağlayan, *a.g.m.*,41.

¹²¹ BOA, DH. EUM. AYŞ, 27/40.

¹²² BOA, DH. ŞFR, 639/68.

¹²³ BOA, DH-KMS 50-3/25-59.

daha önce diğer aşiretlere yaptıkları gibi Van mntikasında bulunan aşiretlere yüklü miktarlarda para teklif ederek devlete karşı durmalarını istemişlerdir¹²⁴.

İngiltere, bütün aşiret reislerine maaş vermeyi teklif ederek onların gönüllerini kazanmaya çalışırken bir yandan da Erbil ve diğer bölgelerde salgın hastalık olduğunu yayarak camilerin çoğunluğunu ibadete kapatmıştır. İngilizler bunu yaparak halkın bir araya gelmemesini sağlamış, dolayısıyla haberleşmelerini ve birlikte hareket etmelerini engellemeye çalışmıştır¹²⁵.

İngilizlerin özellikle Van Vilayetinin güneyi olan Şemdinan kazasına yönelik faaliyetleri 1919 yılının Temmuz ayında tehlikeli bir hale dönüşmüştür. Revanduz'un İngiliz siyasi subayı, bir heyet aracılığıyla Şemdinan Kaymakamı Mehmet Efendi'ye gönderdiği mektupta, buranın İngilizlerin idaresi altına girdiğini ifade ederek Osmanlı kuvvetlerinin bölgeden hemen ayrılmasını istemiştir. Ortada geçerli bir sebep olmadığı halde İngiliz siyasi subayının böyle bir istekte bulunmasının nedeni halkı tedirgin ederek aşiretler üzerinde bir güç gösterisinde bulunmak ve böylece Osmanlı Devleti'nin itibarını zayıflatmaktır¹²⁶.

Ayrıca İngilizler halkı bezdirmek için yaymış oldukları haberlerde sık sık Van'ın Paris Barış Konferansı kararıyla Ermenistan'a verildiğini iddia etmişlerdir. Bir İngiliz siyasi subayı Kürt aşiretleri arasında dolaşarak Beyazıt ve Van'ın konferans kararıyla Ermenilere verildiğini ve yakında herkese bu kararın ilan edileceğini ifade etmiştir¹²⁷.

İngilizlerin siyaseti sadece Van'a yönelik olmamıştır. Bir başka doğu vilayeti olan Urfa' da da Kürtleri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtma faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Urfa'nın işgalinin ardından İngiliz siyasi subayları ve İngiliz istihbarat subayları Suruç ve Viranşehir'de Kürtçülük hareketini alevlendirme gayreti içine girmişlerdir. İngilizlerin buralara yönelik faaliyetinin en büyük hedefi bölgenin büyük ve önemli aşiretlerinden biri olan Milli Aşireti'ni elde etmektir. Bu doğrultuda Diyarbakır'da bulunan Süleymaniye İngiliz siyasi subayı Diyarbakır'dan

¹²⁴ BOA, DH-ŞFR, 627/17.

¹²⁵ BOA, DH-KMS 50-3/25-64.

¹²⁶ Ural, *a.g.m.* s.445.

¹²⁷ BOA, DH-KMS, 53-1/39.

Viranşehir'e gelmiştir. Ayrıca aynı amaç için bir İngiliz yüzbaşı Urfa'dan Viranşehir'e geçmiştir¹²⁸.

Bu bağlamda Urfa'dan Viranşehir'e gelen Yüzbaşı Wooly, Milli Aşireti reisi Mahmut Bey ile görüşmesi sırasında, ona, Asir, Hicaz, Suriye, Yemen ve Irak ta bir Arap hükümeti kurmayı düşündüğünü ve Viranşehir çevresindeki kabilelerin bu konuda Suriye'yi mi veya Irak'ı mı kabul edeceklerini sormuştur. Mahmut Bey'in olumsuz cevabı üzerine, Wooly, bu sefer bir Kürt devleti kurulması halinde tepkilerinin ne olacağını öğrenmek istemiştir. Mahmut Bey, ona, hiçbir Kürdün Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı düşünmediğini, kaderlerini Osmanlı Devleti'nin ellerine teslim edeceklerini ve onların himayesinde kalacaklarını bildirmiştir¹²⁹.

Yine Yüzbaşı Wooly, Mahmut Bey'e, Türk hükümetinin Kuran ve dini terk ettiğini, Türkler, Araplar ve Kürtler arasında büyük bir düşmanlığın ortaya çıktığını ve bütün bu uğursuzlukların sebebinin Osmanlı hükümetinden kaynaklandığını söylemiştir. Mahmut Bey bu söylenenleri uygun bir şekilde reddetmiştir. Bunun üzerine Wooly, Mahmut Bey'e 1908 de askerler tarafından öldürülen Milli kabilesi insanların mezarlarını göstererek işte hükümetinizin size yaptıkları sözleriyle onu ikna etmeye ve Osmanlı hükümetine karşı kışkırtma çalışmalarına devam etmiştir. Fakat tam bir bağlılık eseri gösteren Mahmut Bey, "Hükümet bizim babamız, bizi cezalandırabilir veya ödül verebilir" yanıtını vermiştir¹³⁰.

Ardından Wooly, İngiliz hükümetinin büyüklüğünü dile getirerek koruması altında Kürdistan'a bağımsızlığını verebileceklerini, İngiltere ye boyun eğdiklerine dair Kürdistan adına bir belge vermelerini, İngiltere ye kafa tutmamalarını söylemiştir. Sözlerine devam eden Wooly, "Bu zamana kadar Osmanlı hükümetinden hiçbir yarar, iyilik görmediniz, fakat eğer İngiltere egemenliği altında olsaydınız, Türkiye deki babanızdan görmediğiniz iyilikleri, İngiltere'den alacaksınız" ifadelerini kullanmıştır. Mahmut Bey, Osmanlı hükümetinden hiç

¹²⁸ BOA, DH. ŞFR, 632/80; BOA, DH. KMS, 53-1/19.

¹²⁹ Serdar Sakin, "İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu'yu İşgal Arzusu ve Bölge Halkını Kışkırtma Faaliyetleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 2009, 271.

¹³⁰ Sakin, *a.g.m.*, 272.

ayrılmak istemediklerini, bugünkü ellerinde bulunan servetin onun cömertliğine borçlu oldukları cevabını vermiştir¹³¹.

İngilizlerin faaliyetlerini tabi ki sadece Milli aşireti ile sınırlandırmamışlardır. 6 Mayıs 1919'da Deyr-i Zor İngiliz siyasi subayı iki zırhlı araba ile Resulayn'a gelmiş, Bağdat'tan aldığı emri öne sürerek buranın İngiltere tarafından işgal edileceğini bildirmiştir. Resulayn yöneticisi bu talebi protesto etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak Resulayn'a bağlı Hassice de bulunan Cibur kabilesi bu bilgileri aktarmıştır; İngilizlerin şu günlerde gerçekleştirmek istedikleri olay, önce Cibur kabilesini ve sonrada Çeçenleri aşamalı olarak kazanmaya çalışarak Hassice'yi işgal etmektir. Ardından Aneze kabilelerini Şamar ve Milli kabilelerinin üzerine göndererek, kabileler arasında çatışma çıkarmayı tasarlamışlardır. Dolayısıyla mevcut durumu tahriklerle bozmak ve tüm düzeni karıştırmak istemişlerdir. Ayrıca Resulayn (Ceylanpınar) kaymakamına gelen birçok mektuba göre, İngiliz siyasi memuru, Cibur kabilesini silahlandırmış ve İngilizlere boyun eğmeyen kabilelerin onlar vasıtasıyla cezalandırılacağını ilan etmiştir¹³².

Bu olayın devamında İngilizler Şammar ve Milli Aşiretlerini Gazze aşiretine karşı saldırılarına yönünde girişimlerde bulunmayı amaçlamışlardır. İngilizlerin bunu yapmak istemelerinin nedeni Gazze aşiretinin İngilizlere vergi vermemek için Osmanlı Devleti topraklarına sığınmasıdır. İngilizler bunu gerçekleştirirse hem aşiretler birbirine düşürülecek, hem de vergi vermeyi kabul etmeyen aşiretlere gözdağı verilecektir. 13. Kolordu Komutanlığı, Resulayn'daki idari makamlardan aşiretlerin ve Çeçenlerin İngiliz siyasi subaylarının kışkırtmalarından etkilenmemesi için bir Heyet-i Nasiha'nın oluşturulmasını istemiştir¹³³.

İngilizlerin ve Ermenilerin giriştikleri faaliyetlerinden dolayı önemli sıkıntılar yaşayan vilayetlerden bir diğeri de Bitlis'tir. Bitlis'in Siirt sancağının Şırnak kazası Irak'la sınır olmasından dolayı sürekli İngiliz saldırı ve kışkırtmalarına açık olmuştur. Bu sebeple asayiş ve güvenlikle ilgili problemlerin çoğu Şırnak kazasından doğmuştur. Siirt sancağı ile de özel olarak ilgilenen İngilizler buranın ahvalini ve

¹³¹ *a.g.m.*

¹³² Sakin, *a.g.m.*, 273-274.

¹³³ Ural, *a.g.m.*, 449.

burada bulunan askerin kuvvetinin ne kadar olduğunu anlamak için Musul'da yaşayan bir Ermeni'yi bölgele casusluk yapması için göndermeye çalışmıştır. Fakat bu Ermeni'nin sınırı geçmemesi üzerine bin Manat karşılığında bir Müslüman casus olarak tutulmuştur. İngilizler casus aracılığıyla bilgi almaya çalışırken Musul'dan gelen bir kişinin İngilizlerin hazırlık yaptığını bildirmesi Siirt Mutasarrıflığını harekete geçirmiş ve mutasarrıflık hemen inceleme başlatmıştır. Yapılan incelemeler ışığında 13. Kolordu Komutanlığı ve Diyarbakır Vilayeti idarecileri uyarılarak casusun yakalanmasına çalışılmıştır¹³⁴.

Van, Bitlis, Diyarbekir ve Musul vilayetlerinde bulunan İngiliz siyasi subaylarının Osmanlı Devleti'ne karşı Kürt aşiretlerini kışkırtma ve ayırma faaliyetleri İstanbul'a devamlı bildirilmiştir. Bu vilayetlerde İngilizlerin faaliyetleriyle düzenin bozulmaması için alınması gereken önlemler ile Kürt Teâlî Cemiyeti üyelerinin "*Müstakil Kürdistan*" kurma yolundaki girişimleri Encümen-i Mahsus-ı Vükelâ'da görüşülmüş ve bazı tedbirler alınmıştır.

Bu tedbirler; Meclis-i Vükelâ, İngiliz siyasi subaylarının eylemleriyle ilgili eldeki bütün belgelerle birlikte İngiltere Fevkalade Komiserliğine müracaat ederek bu faaliyetlerin önlenmesini isteyecek, Doğu vilayetlerindeki asayişin muhafazası için bölgeye asker sevk edilecek, İngiliz propagandalarına katılan aşiretleri devlete bağlamak ve İngilizlere kanmamış olanların bağlılığını artırmak amacıyla aşiret reislerine maaş verilecek, bölgedeki jandarma eksikliğinin tamamlanması amacıyla jandarma bütçesine tahsisat ilave edilecek, aşiret reislerini devlete ısındırmak ve kendilerini dış tahriklerden koruyacak önlemler alınacak, aşiret reislerine nişan ve madalyalar verilerek gönülleri alınacak, bölge halkı arasındaki sözü geçen önemli şahıslardan nasihatçılar gönderilerek zamanın önemi anlatılacaktır.

Ayrıca Meclis-i Vükela bu sırada Diyarbekir valiliğine tayin edilen Faik Bey'e gerekli talimatların verilmesini istemiştir. Encümen-i Mahsûs-ı Vükelâ'nın değerlendirmesine göre devlete bağlılık gösteren Şırnak aşireti reisi Abdurrahman Ağa'nın hizmetinden faydalanılmalıydı. Bu amaçla Bitlis vilayetine Abdurrahman Ağa ile sürekli temasa geçilmesini ve Kürt Kulübü gibi teşkilata lüzum olmadığını

¹³⁴ BOA, BEO, 341440.

kendisine tebliğ edilmesi emredilmiştir. Devlete son derece bağlı olan Abdurrahman Ağa uygun bir rütbe ile taltif edilmiştir.

Van, Bitlis, Diyarbakir ve Musul vilayetlerinde devletin nüfuzunun devamı için gerekenlere dağıtılmak üzere uygun ölçüde akçenin mahalline gönderilmesi Maliye Nezareti'ne havale edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Konya ve Ankara vilayetlerine yerleştirilmiş olan Kürtlerin memleketlerine geri iade edilmesi ve bunların aşiret üyeleri arasında bulunmaları nedeniyle seferberlikten arta kalan çadırlar ve hayvanların askeriye tarafından kendilerine verilmesi Harbiye Nezaretine bildirilmiştir. Ayrıca Doğu vilayetlerinde görevli bulunan ve bundan böyle gönderilecek olan memurlar mahallerinin önemine uygun yetenek ve niteliğe sahip memurlardan seçilecektir.

Kürt Teâli Cemiyeti, bölgede zararlı faaliyetlerde bulunmaktadır. Halbuki cemiyetler kanununa göre Doğu vilayetlerini Osmanlı Devleti'nden ayıracak iç ve dış faaliyetlerde bulunmak yasaklanmıştır. Bu konuda ayrıntılı tahkikat yapıldıktan sonra zararlı faaliyetler saptanırsa cemiyet kapatılacaktır. Özellikle bölgede oturan Kürt reisleri ile görüşülerek kendileri bu konuda uyarılacaktır. Bu vazifeyi yapmak amacıyla Bahriye Nazırı Avni Paşa, Haydarîzâde İbrahim Efendi, Abuk Ahmed Paşa'dan oluşan daimi bir Encümen-i Mahsus teşkil edilmiştir¹³⁵.

1.3.3.İngiltere ve Kürdistan Teâli Cemiyeti

Mondros Mütarekesi döneminde İstanbul'da bulunan bazı Kürt liderleri bağımsız devlet kurma doğrultusunda bazı cemiyetler kurmuşlardır. Bunlar içinde en fazla bilinen ve en aktif olanı Kürdistan Teâli Cemiyeti olmuştur. "Kürdistan'ı Yükseltme Derneği" anlamını taşıyan Kürdistan Teâli Cemiyeti, İstanbul Cağaloğlu'nda Dr. Abdullah Cevdet Bey'in binasında, 1918'in sonunda kurulmuştur. Cemiyetin kurucuları arasında daha önce kurulan cemiyetlerde görevli olan isimler bulunmuştur. Bu anlamda Kürdistan Teâli Cemiyeti, Kürtçülük Hareketi'nin tanınmış isimlerini aynı cemiyet altında buluşturmuştur. Bunlar arasında Seyyid Abdülkadir, Bedirhanzâde Murat Remzi, Bedirhanzâde Mehmet Ali, Bedirhanzâde Hasan Remzi, Bedirhanzâde Emin Ali, Bedirhanzâde Halil Rami Bey, Bedirhanzâde

¹³⁵ BOA, MV, 216-39/1.

Bedirhan, Babanzâde Hikmet, Babanzâde Mahmud, Babanzâde Şükrü, Babanzâde Fuat, Cemilpaşazâde Ekrem, Dr. Şükrü Mehmet (Sekban) sayılabilir¹³⁶.

Kürdistan Teâli Cemiyeti bu zamana kadar kurulan Kürt cemiyetlerine göre daha geniş bir tabana sahiptir ve aşiretler üstü bir yapıda kurulmuştur. Bu özelliği cemiyetin önemini daha çok arttırmıştır. Cemiyet, sadece önceki kuşakların milliyetçi hareketlerini ve şehir sınıflarını değil aynı zamanda aşiretleri de kapsamıştır. Üyeleri arasında sadece Kürt aydınları değil aşiret mensuplarının ileri gelenleri de yer almıştır. Kuruluşunun ardından Kürtlerin yaşadıkları yerlerde 19 şube açan bu cemiyet, ayrıca bir nizamname¹³⁷ yayınlarak kısa bir süre içerisinde etkin bir konuma gelmiştir¹³⁸.

Kuruluşunun ardından Kürdistan Teâli Cemiyeti içerisinde farklı görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Cemiyetin üyeleri arasında önemli bir konuma sahip olan Bedirhaniler, aydın kesimden birçok kişiyi etkileyerek kendi yanlarına çekmeye başlamışlar ve bir topluluk oluşturmuşlardır. Bu topluluğun genel amacı, Türk karşıtlığı üzerine kurulu olup, tam bağımsız bir Kürdistan'ın oluşturulmasıdır. Seyyid Abdülkadir¹³⁹ ve çevresindekilerin görüşü ise Kürtlerin özerkliğinden yana olmuştur. Ona göre, bu özerklik Osmanlı Devleti himayesi altında olmalıdır. Şayet bu olmazsa İngiliz himayesi altında kurulması düşünülmelidir. Her iki durumda da bir Kürt özerkliğinin kurulması taraftarı olmuştur¹⁴⁰.

¹³⁶ Şimşir, *a.g.e.*, 297-300.

¹³⁷ Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin 33 maddeden oluşan nizamnamesinin 2 kopyası Cemiyet tarafından İngiliz savaş bürosuna gönderilmiştir. Nizamname maddeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mesut Yeğen, *İngiliz Belgelerinde Kürdistan*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2011, 50-54.

¹³⁸ İsmail Göldaş, *Kürdistan Teali Cemiyeti*, Doz Yayınları, İstanbul, 1991, 39-45.

¹³⁹ Seyyid Abdülkadir, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşamış önemli Kürt şahsiyetlerden biridir. 1856'da dünyaya gelen Seyyid Abdülkadir, babası Şeyh Ubeydullah'ın 1880'deki isyanının başarısızlığa uğramasından sonra Osmanlı yönetimi tarafından Mekke'ye sürülmüştür. 1883'ten sonra İstanbul'da yaşamasına izin verilen Seyyid Abdülkadir, 1896'ya kadar Beyrut, Şam ve Bitlis vilayetlerinde yargı görevleri ifa etti. Daha sonra II. Abdülhamid'e karşı siyasi faaliyetlerden dolayı Medine'ye sürülen Seyyid Abdülkadir, II. Meşrutiyet'in ilanı ile İstanbul'da yaşamaya başlamıştır. Sahip olduğu şecereden dolayı önemli Kürt siyasi liderlerden biri haline gelmiştir. Ercan Karakoç, Enver Yalçın, "Bir Siyasetçi ve Lider Olarak Seyyid Abdülkadir", *Mavi Atlas*, 6, 2016.

¹⁴⁰ Şimşir, *a.g.e.*, 313.

Seyyid Abdülkadir ve Bedirhanlar İngiliz himayesine bu şekilde bakarken İngilizler de bu şahısları kullanma konusunda farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Mezopotamya’da bulunan İngiliz işgal kuvvetleri komutanı Hindistan Bakanlığı’na içerisinde Seyyid Abdülkadir, Süleyman Nazif ve Abdullah Cevdet’in yer aldığı bir örgütün Güneydoğu Anadolu’da Kürtlerin bağımsızlığı amacıyla İstanbul’da teşkilatlandığını ve Bedirhanların İstanbul, Mardin ve Diyarbakır’da büyük bir etkiye sahip olduğunu bildirmiştir. Mezopotamya’daki İngiliz işgal kuvvetleri bölgede yaşayan halkı kendi etkileri altına almak için, İstanbul’da kurulan örgütlere umut bağlamış olsalar da İngiliz Dışişler Bakanlığı onların tam tersini düşünmüştür¹⁴¹.

İngiltere Paris Barış Konferansı’nda Ermenilerin dışında başka bir etnik hareketle karşılaşmak istememiştir. Hem diplomatlarının hem de Dışişleri Bakanı Lord Curzon’un İstanbul’a gönderdiği telgrafta yukarıda ismi geçen kişilerin liderliğindeki bir girişimi desteklemedikleri ortaya konulmuştur. Çünkü İngiliz diplomatlar ve Lord Curzon’un bu kişilere karşı güvenleri yoktur. Kürdistan Teâli Cemiyeti’nde ileri zamanlarda bu güvensizliği doğrulayan Hristiyan özellikle de İngiliz düşmanlığı görülmüştür. Diyarbakır ve Mardin’de de şubeler açan Cemiyet, Jön Türk yöntemiyle broşür dağıtarak Halep, Nusaybin, Cizre, Şırnak ve Musul’a sızmış ve İngilizlerin aleyhinde faaliyetler de bulunmuşlardır. İngilizler daha önceden başarılı buldukları bu hareketin sonuçlarını birkaç işgalci subayın vurulmasından sonra daha iyi değerlendirmişlerdir. İngilizlere göre, Mısır’da Süreyya Bedirhan ile temasa geçen bu hareket bir an önce genel merkezleriyle birlikte dağıtılmazsa Musul’da kendilerini zor duruma düşürebilirdi. Bu nedenle İngilizler örgütün çökertilmesini ve Abdullah Cevdet ile Seyyid Abdülkadir’in İstanbul’dan sürülmesi gerektiğini söylemişlerdir¹⁴².

Amiral Calthorpe ise asıl tehlikenin Süleyman Nazif’in başında olduğu Müdafaa-ı Hukuk-ı Milliye Cemiyeti olduğunu düşünerek bu cemiyete karşı Seyyid Abdülkadir ve arkadaşlarını kullanmayı düşünmüştür¹⁴³.

¹⁴¹ Mim Kemal Öke, *İngiltere’nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E. W. C. Noel’in Faaliyetleri (1919)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara, 1988, 22-23.

¹⁴² Yeğen, *a.g.e.*, 39.

¹⁴³ Ural, *a.g.m.*, 436.

İngilizler ile Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin üyelerinin arasındaki ilk görüşme, 2 Ocak 1919'da gerçekleşmiştir. Kürdistan Teâli Cemiyeti'nin etkili mensubu olan Seyyid Abdülkadir ve bazı Kürt ileri gelenleri, İngiltere Yüksek Komiserini ziyaret etmiş ve bir takım isteklerde bulunmuşlardır. Bu isteklerde, Halep, Konya, Adana, Ankara, Sivas vilayetlerindeki nüfusun bir kısmının, Musul, Diyarbakır, Harput, Bitlis, Van ve Erzurum'daki, nüfusun ise çoğunluğunun Kürt oldukları ileri sürülmüş, bu vilayetleri kapsayacak bir Kürdistan oluşturulması istenmiştir¹⁴⁴.

Ocak ayında yapılan bu ziyaretin ardından, Nisan ayının başlarında Kürdistan Teâli Cemiyeti'ne mensup bazı kişiler başkanları olan Seyyid Abdülkadir ile birlikte İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği Siyasi Memuru A. Ryan'ı ziyaret etmişlerdir. Yapılan bu ziyarette, özerk bir Kürdistan'ın kurulması ve Ermenilerin hakimiyeti altında yaşayamayacaklarını belirten heyet, Kürtler arasında ortaya çıkan İngiliz aleyhtarı hareketlere karşı İngilizlerin gönlünü kazanmaya çalışmıştır¹⁴⁵.

Seyyid Abdülkadir, bu gelişmelerden sonra İngilizlerin kendilerine karşı olumsuz tutumundan haberdar olmuş bu durumu bertaraf etmek için Ryan'a başında olduğu hareketin bir İngiliz aleyhtarlığı niteliğinde olmadığını, gerekirse bir İngiliz subayı ile Güneydoğu Anadolu'ya gidebileceğini belirtmiştir. Seyyid Abdülkadir, bu teklifinin İngiltere tarafından kabul edilmediği takdirde cemiyetin liderliğinden ayrılacağını ifade etmiştir. Ancak bu durumun İngiltere açısından katlanmak zorunda oldukları bir olay olduğunu söyleyen Seyyid Abdülkadir, Ermeniler tarafından yönetilmek istemeyen Müslümanların bu konuda İngilizlerden garanti almadıkları sürece Osmanlı Devleti ile işbirliği yapabileceklerini belirtmiştir¹⁴⁶.

Yapılan bu ziyaret sırasında, gelen kişiler arasında Abdullah Cevdet ve Süleyman Nazif'in bulunmaması Calthorpe tarafından gönderilen 13 Nisan tarihli yazıda belirtilmiş ve bu konu önemli görülmüştür¹⁴⁷.

İngilizler ile Kürdistan Teali Cemiyeti arasında ilişkilerin karmaşık hale geldiği bu dönemde, İngilizlerin bir diğer düşüncesi de, kendilerine taraftar olan bazı

¹⁴⁴ Çay, *a.g.e.*, 379.

¹⁴⁵ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı Ve Dış Politikası Cilt, I*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1995, 28.

¹⁴⁶ Yeğen, *a.g.e.*, 84-86; Öke, *a.g.e.*, 25.

¹⁴⁷ Yeğen, *a.g.e.*, 35.

Kürt önde gelenlerini, Kürtlerin yaşadıkları yerlere vali ve mutasarrıf olarak atamaktı. Bu düşünce ile Emin Ali Bedirhan'ı Diyarbakır Valiliği'ne, Hamdi Paşa'yı Onuncu Kolordu Komutanlığı'na ve başka bir Kürdü de Mardin Valiliği'ne atama konusunda girişimde bulunmuşlardır. Hatta atanması düşünülen kişilerden olan Emin Ali Bedirhan ve Seyyid Abdülkadir, 16 Nisan 1919 tarihinde Nusaybin ve bölgedeki aşiret liderlerine telgraflar çekerek, Emin Ali Bedirhan'ın yakın zamanda vali olarak bölgeye gönderileceğini bildirmişlerdir¹⁴⁸.

İngilizler ile Kürdistan Teali Cemiyeti arasındaki ilişkilerin devam ettiği süreçte, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili Amiral Richard Webb 21 Mayıs 1919'da Lord Curzon'a bir yazı göndermiştir. Kürt hareketi ile ilgili olan bu yazıda "En önemli Kürt önderlerinden bazılarının Türklerle olan bağlarını kesinlikle koparmalarını sağlamak kolay olacaktır, yeter ki çıkarlarının Ermeni çıkarlarına kurban edildiği korkusundan kurtarılınsınlar. Öte yandan, eğer İngiliz hükümetinden sempati görmezlerse, her yerde olay çıkarabilirler ya da Türk imparatorluğunu kurtarma savaşına katılabilirler" diyerek Kürt hareketinin Türklerden uzak tutulması ve kendi kontrolleri altında bulundurulması gerektiğini ifade etmiştir¹⁴⁹.

Kürdistan Teali Cemiyeti ile İngilizler arasındaki ilişkiler 1919 yılı yaz aylarında da devam etmiştir. Amiral Calthorpe'un 12 Temmuz 1919 tarihli yazısına göre, İngilizler ile Kürdistan Teali Cemiyeti arasında yapılan görüşmeler sonucunda, Yüzbaşı Noel ile birlikte Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne gidecek kişiler tespit edilmiştir. Buna göre, bu kişiler Noel'den ayrı olarak bu bölgeye gidip, orada buluşacaklar ve aşiretler ile görüşmelerde bulunacaklardı. Sivas Kongresi sırasında ortaya çıkan Ali Galip-Yüzbaşı Noel Olayı sonrasındaki dönemde, İngilizler ile Kürdistan Teali Cemiyeti arasındaki ilişkiler devam etmiştir. 9 Aralık 1919'da Amiral Sir F. de Robeck'in Lord Curzon'a gönderdiği bir yazıda "*Mr. Hohler'in Kürt meselesi hakkında Kürt başkanı olan Seyyid Abdülkadir ile görüştüğü, Kürtlerin bütün ümitlerini İngiltere'ye bağlamış oldukları, Mustafa Kemal'in gittikçe tehlikeli*

¹⁴⁸ Kutlay, *a.g.e.*, 325.

¹⁴⁹ Sonyel, *a.g.e.*, s. 29.

olmaya başladığı, kuvvetlerin Kürtleri Mustafa Kemal'e karşı kullanmak için her parayı ödemeye hazır oldukları” ifadeleri kullanılmıştır¹⁵⁰.

Kürdistan Teali Cemiyeti'nin başkanı ile İngilizler arasındaki ilişkiler 1920 yılı içerisinde de devam etmiştir. Amiral de Robeck'in 27 Şubat 1920 tarihinde gönderdiği bir telgrafta, Seyyid Abdülkadir'in İngiliz himayesinde yöneteceği bir birleşik Kürdistan'dan yana olduğu, ancak Türk egemenliğine de karşı olmadığı belirtilmiştir. Aynı telgrafta Roberck belli durumlarda Seyyid Abdülkadir'in halen İngiliz tarafına yararlı olabileceğini düşündüğünü ve Seyyid Abdülkadir'den faydalanmak gerektiği dile getirmiştir¹⁵¹.

Amiral de Robeck'in 2 Mart 1920'de gönderdiği bir başka telgrafta ise, Seyyid Abdülkadir'in 8 Aralık'ta Hohler'e yaptığı ziyaretten sonra ilk olarak 21 Şubat'ta İstanbul'daki Yüksek Komiserliğe gelerek kendisi ile görüştüğünü belirtmiştir. Robeck'in belirttiğine göre, bu görüşmede Seyyid Abdülkadir, tüm Kürdistan'ın rızasını alabilecek kişinin bizzat kendisi olduğunu ve Türk milliyetçilerinin etkinliklerini önlemek ve bir Bolşevik ilerlemesini durdurmak için kendisinin ve halkının faydalı kılınmasını söylemiştir. Seyyid Abdülkadir'in Robeck ile yaptığı bu görüşmeden bir ay kadar sonrasına ait olan ve Amiral Robeck'ten Lord Curzon'a gönderilen bir telgrafta İstanbul'da bulunan Kürt Kulübü başkanı Seyyid Abdülkadir ve Paris'teki Kürt delege Şerif Paşa'nın İngilizlerin emrinde olduğu bildirilmiştir¹⁵². Bu yazışmalar ve görüşmeler Kürdistan Teali Cemiyeti'nin de İngiliz çıkarları doğrultusunda ele geçirilmiş olduğunun göstergesi olarak kabul edilebilir.

¹⁵⁰ Ulubelen, *a.g.e.*, 198.

¹⁵¹ Ulubelen, *a.g.e.*, 269.

¹⁵² *a.g.e.*

İKİNCİ BÖLÜM

İNGİLTERE’NİN MUSUL MERKEZLİ KÜRT DEVLETİ KURMA FAALİYETLERİ

2.1. Mondros Ateşkes Antlaşması ve İngilizlerin Musul’u İşgali

2.1.1. Mondros Ateşkes Antlaşması

İngilizler, Birinci Dünya Savaşı’nda ve sonrasında Osmanlı Devleti’nin Anadolu topraklarında yaşayan Kürtlere yönelik izledikleri politika ve kışkırtma faaliyetlerinin yanı sıra farklı bir boyut olarak aynı zaman sürecinde Irak bölgesinde de benzer çalışmalar yürütmüşlerdir. Birinci bölümde anlattığımız üzere genelde Kürt halkını maddi manevi çeşitli vaatlerle Osmanlı Devleti’ne karşı kışkırtma ve Kürtleri kendi taraflarına çekme politikası güdülmüştür. Fakat Irak boyutuna geçildiği zaman hem stratejik hem de ekonomik anlamda önem verdikleri bu bölgede işin boyutunu daha da yükseğe çıkarmışlardır. Mondros Ateşkes Antlaşması’nın maddelerine dayanarak Irak’ı özellikle Musul’u işgal etme ve burada bir Kürt devleti kurma düşüncesinde yoğunlaşmışlardır. Bu doğrultuda Birinci Dünya Savaşı’nın sonrasında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması’nı açmak gerekmektedir.

Osmanlı Devleti orduları Filistin Cephesinde 1918 yılının sonlarına doğru İngilizler karşısında daha fazla tutunamayarak geri çekilmişlerdir. Bu durum dönemin sadrazamı Ahmet İzzet Paşa’nın deyiimiyle mütarekenin imzalanmasını kaçınılmaz bir hale getirmiştir¹⁵³. İkmal yetersizliğine ve orduların güçlkle ayakta durmasına rağmen büyük bir azimle cephelerde direnen Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918’de Mondros Ateşkes Antlaşması’nı imzalamak zorunda kalmıştır¹⁵⁴.

Birinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru devlet idarecileri, basın kuruluşları ve halk antlaşmanın bir an önce imzalanması yolundaki istek ve temennilerini meydanlarda dile gelmeye başlamıştır. Bütün bu gelişmeler Osmanlı Devleti’ni

¹⁵³ Metin Ayışığı, *Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askerî ve Siyasî Hayatı)*, TTK Yayınları, Ankara, 2013, 161.

¹⁵⁴ Mondros Ateşkes Antlaşmasında Osmanlı Devleti’ni temsil eden delegelerin başında Rauf Orbay gelmektedir. Rauf Orbay hatıralarında mütarekenin imzalanması sırasında meydana gelen olayları ayrıntılı bir şekilde anlatmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni-Siyasi Hatıralarım*, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, 68-157.

mütarekeyi imzalaması gerektiği düşüncesine hızla sürüklemiştir. Kazım Karabekir'in, ‘‘Mağlup sulh isterse galip onu önce kabul ettireceği mütareke şartları ile emrine bağlar.’’ ifadesi, Osmanlı Devleti'nin bir nevi İngiltere'nin zorlamasıyla Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldığının göstergesi olmuştur. Bu durumla Osmanlı Devleti eli kolu bağlı bir şekilde bırakılmıştır¹⁵⁵.

Mondros Ateşkes Antlaşması, Limni Adası'ndaki Mondros Limanında 30 Ekim 1918'de Denizcilik Bakanı Hüseyin Rauf Orbay ve İngiliz Amiral Calthorpe başkanlığındaki heyet arasında imzalanmıştır¹⁵⁶. 25 maddeden oluşan¹⁵⁷ bu antlaşmada Osmanlı Devleti için çok ağır şartlar yer almıştır. Ateşkes nedeniyle Müttefik güçleri rahatsız edecek bir olay meydana geldiği takdirde Müttefikler Osmanlı Devleti'nin herhangi bir kısmını işgal edilebilecekti. Bu aslında Osmanlı Devleti'nin sona erdiğini gösteren bir delil niteliğindedir.

Ateşkes antlaşması dönemin Sadrazam ve Harbiye Nazırı Ahmet İzzet Paşa tarafından 31 Ekim 1918 günü saat 18.00 itibariyle bir telgrafla bütün Osmanlı ordularına bildirilmiştir. Son derece önemli addedilen telgrafın metni şöyle idi; ‘‘Bugün, 31 Ekim 1918 öğleden sonra İtilaf Devletleri ile mütareke akd eyledik. Düvel-i mezkûrenin murahhasları keyfiyeti Bulgaristan, Irak ve Suriye'de bulunan orduların komutanlıklarına tebliğ etmişlerdir. Mütareke şartlarına kesinlikle riayet olunması ve tebliğin alındığının iş'arı lazımdır. Tafsilat ayrıca bildirilecektir.’’¹⁵⁸

Mondros Ateşkes Antlaşması şartlarında, Osmanlı Devleti'nin elinde hiçbir savunma imkânı bırakılmamıştır. Antlaşmanın şartlarına rağmen Osmanlı Devleti'nin aleyhine gelişen durumlarda, yer yer direnme girişimleri görülmüştür. Bu sırada İngilizler, Osmanlı Devleti ordusunun tamamını dağıtacak mütareke şartlarını kendi isteklerine göre uygulanmasını sağlayacak kabinelerin kurulmasını desteklemiştir. Bu yüzden Türk siyasetinde İngiliz taraftarı olan partilere fırsat

¹⁵⁵ Kazım Karabekir, *Cihan Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl idare Ettik*, Emre Yayınları, İstanbul, 1999, 30.

¹⁵⁶ Seha L. Meray, Osman Olcay, *Osmanlı İmparatorluğunun Çöküş Belgeleri. (Mondros Bırakışması, Sevr Antlaşması, İlgili Belgeler)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, 5.

¹⁵⁷ 25 maddenin tamamı için bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, I, TTK Yayınları, Ankara, 1953, 519-525; Meray, *a.g.e.*, 1-5.

¹⁵⁸ Türkmen, *a.g.e.*, 15.

tanınmasını istemişlerdir. Dört yıl süren savaşın sonunda Mütarekenin imzalanması ile Osmanlı Devleti'nin iç işlerine dahi karışma fırsatı bulan İngiltere'nin bu tutumu ülkede bezginlik ve ümitsizlikle birlikte derin bir karamsarlık devri başlamıştır¹⁵⁹.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın maddelerinin çoğu askeri hükümler taşımıştır. Antlaşmanın 16. maddesinde yer alan hükme göre Yemen, Asir, Hicaz, Irak ve Suriye'de bulunan Osmanlı ordularının İtilaf Devletleri komutanlarına teslim olmaları istenmiştir. Bu madde ile Irak'ın Osmanlı askerinden arındırılması amaçlanmıştır. Böylece İngilizlerin işgal yolunda atacakları adım kolaylaşacaktır. Açık bir ifadeye sahip olan bu maddenin yanı sıra Mondros Ateşkes Antlaşması'nda açık olmayan bazı hükümlerde yer almıştır¹⁶⁰.

Nitekim Osmanlı Devleti heyeti mütarekeyi imzalarken Boğazlar dışında Osmanlı topraklarında hiçbir yerin işgal edilmeyeceğine ve mütareke tarihindeki hatların “*Mütareke hattı*” olarak görüleceğine inanmışlardır. Diğer yandan mütarekeyi, ordular arasında gerçekleşen çatışmaları sonlandıran bir mukavele saymışlardır. Bu şekilde baktıklarında Musul, İstanbul, İskenderun, İzmir, Antep Adana, Urfa ve Maraş'ın işgalleri imkânsızdı. Ancak İtilaf Devletlerinin ateşkes antlaşmasının hükmü açık olmayan 7. maddesini öne sürerek Osmanlı topraklarında istedikleri alanları işgal edebilecekleri gerçeği bir süre sonra kendini göstermiştir¹⁶¹. Ateşkes antlaşmasının 7. maddesinde ülkenin egemenlik haklarını kısıtlayan, “*İtilaf Devletleri güvenliklerini tehdit edecek bir durumla karşılaştıklarında, herhangi bir noktayı işgal hakkına sahip olacaktır*” hükmü bunu açıkça ortaya koymuştur. Buna göre, galip devletler diledikleri yerleri işgal edebilme hakkına sahip olmuştur¹⁶².

Osmanlı idarecilerinin “*Mütareke hattı*” olarak kabul edilen yerlerden öte müttefiklerin bir işgal hareketine girişmeyeceklerine olan inanç ve kanaatlerine rağmen İngilizler, kendi çıkarlarına yönelik olarak yorumladıkları 7. maddeye dayanarak “*Hasta Adam*” olarak vasıflandırdıkları Osmanlı Devleti'nin topraklarını

¹⁵⁹ Zekeriya Türkmen, “30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış”, *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, 11, 616.

¹⁶⁰ Türkmen, *a.g.e.*, 16.

¹⁶¹ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi*, I, Bilgi Yayınları, Ankara, 1995, 71-72.

¹⁶² David Fromkin, *Barişa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı 1914-1922*, (Çev.: Mehmet Harmancı), Sabah Kitapları, İstanbul, 1994, 371.

paylaşmak üzere 1 Kasım 1918'den itibaren Musul'u işgal etmek üzere harekete geçmişlerdir¹⁶³.

2.1.2. İngilizlerin Musul'u İşgali

Musul¹⁶⁴, coğrafi konumu itibariyle Anadolu toprakları üzerinden Avrupa, Asya ve Afrika arasında geçiş güzergâhı özelliği taşıması, yer aldığı Mezopotamya bölgesinin dünyanın önemli kültürlerinin geliştiği merkez olması, sahip olduğu yerüstü ve yeraltı kaynaklarının zenginliği ile sürekli büyük güçlerinin çıkar savaşlarının yaşandığı bölge olmuştur. 1871' de incelemelerde bulunan bir Alman heyetinin, Musul'da zengin petrol yatakları olduğunu belirlemesi, burayı güçlü devletlerin ilgi alanına dahil etmiştir¹⁶⁵.

Bu doğrultuda Musul'u en çok isteyen devlet İngiltere olmuştur. 15 Ekim 1918'de Bağdat'tan üst düzeyde bulunan bir İngiliz siyasi subayının gönderdiği telgrafa göre; İngiltere yerüstü ve yeraltı zenginliklerinden ötürü Musul'un değerini çok iyi bilmektedir ve Musul'u Mezopotamya'nın idari sistemine dahil etme niyetindedir. Aynı siyasi subay 27 Ekim'de gönderdiği başka bir telgrafta, İngiltere'nin bağımsız bir Ermenistan ve onun yanı sıra bir Kürt devleti kurmayı düşündüğünü belirtmiş ve bu planın ancak Musul'a hakim yabancı bir güç tarafından gerçekleştirilebileceğini iddia etmiştir¹⁶⁶.

¹⁶³ Fromkin, *a.g.e.*, 371-372.

¹⁶⁴ Mezopotamya'nın kuzey bölgesi olan Musul, M.Ö.800'de Kerkük'ün inşa edilmesinden itibaren, sırayla Asur, Babil, Medine, Emevi, Abbasi, Hemedaniler, Ukayliler, Tuluniler, Büyük Selçuklular, Irak Selçukluları, Zengiler, Erbil Atabeyliği, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safaviler ve Osmanlı Devleti egemenliğinde kalmıştır. Musul Asurluların dini merkezi olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in 1516 Çaldıran Seferi'yle Musul, Kanuni Sultan Süleyman'ın 1534 Bağdat Seferi'yle de Mezopotamya (Irak) Osmanlı Devleti'nin yönetimi altına girmiştir. Musul'un doğusunda İran, batısında Şam kuzeyinde Diyarbakir, güneyinde Bağdat, kuzeybatısında Halep vilayeti ve Zor sancağı yer almıştır. Selçuklulardan itibaren 800 yıl kadar, Türk devletlerinin sınırları içinde bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nin Irak bölgesi, Musul, Basra ve Bağdat vilayetlerine ayrılmıştır. Musul, 1890'dan itibaren merkeze bağlı kazalar ile Kerkük (Şehrızor) ve Süleymaniye sancakları şeklinde yönetilmiştir. *Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1993, 14 -37.

¹⁶⁵ Cemal Kemal, "Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 40, 2007, 644-645.

¹⁶⁶ Mim Kemal Öke, *Musul Meselesi Kronolojisi (1918-1926)*, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1987, 18-19.

İngiliz siyasi subayına göre, Musul'un sınırı kuzeyden Güneydoğu Anadolu'yu kapsamaktadır. Musul, Ermenistan'ın güneyi ile sınır olmaktadır. Ayrıca bu subay talimat verildiği takdirde Musul ve Güneydoğu Anadolu'daki aşiretleri elde etmek için bölgede bulunan adamlarıyla icraata başlayabileceğini vurgulamıştır¹⁶⁷. Aynı günlerde Sir Mark Sykes da işgal alanının Musul da dahil olmak üzere Çukurova ve Amanoslara kadar uzatılmasını istemiştir. Ayrıca Mezopotamya'nın kuzey sınırının Bitlis ve Diyarbakır'dan geçirilerek Güneydoğu Anadolu'nun tamamının İngiliz nüfuz bölgesine eklenmesini önermiştir¹⁶⁸.

Mark Sykes'in önerisinden İngilizlerin elde edecekleri çıkarlar; "Suriye'de bulunan Araplar İngiltere'ye daha çok güven duyacak, Kürtlerin yoğun olduğu alanlar Osmanlı karşıtı harekete kazandırılacaktır. Ayrıca bölgede Osmanlı Devleti'nin yönetiminden hoşnut olmayan diğer unsurlar İngiltere'nin tarafına geçirilebilecektir. İşgalin Güneydoğu Anadolu'ya doğru genişlemesi için önemli bir alan elde edilmiş olacaktır. Bu suretle İngiltere'nin niyetinden kuşkulanan Ermeniler ve diğer Hıristiyan unsurlar sakinleştirilmiş olacaktır. İşgallerin Anadolu'ya doğru genişlemesi Osmanlı Devleti'nin ve İstanbul'un güvenliği sorununu tartışmaya açacaktır. Böylece Osmanlı hükümeti, Anadolu topraklarının hepsinin elden çıkabileceği ihtimalini göz önüne alarak İtilaf Devletleri'nin şartlarını hiçbir sorun çıkarmadan kabul edebilecektir."¹⁶⁹

1916'da imzalanan Sykes-Picot Antlaşması ile Musul Fransa'ya bırakılmıştı. Bunun nedeni, Doğu Anadolu'daki Rus etki alanı ile sınır olmaktan çekinen İngiltere'nin, Fransa'yı bu duruma karşı bir tampon yapmak istemesiydi. Fakat Bolşevik ihtilalinden sonra Rusya'nın savaştan çekilmesi, İngiltere'nin Musul'u Fransa'ya bırakma gereksinimini ortadan kaldırmıştır. Özellikle savaş anında önemi daha da çok ortaya çıkan ve bölgede bolca bulunan petrol, Musul'un mutlaka İngiliz hakimiyetine alınmasını gerektirmiştir. Ekim 1918'de İngiltere, Fransa'ya bu yönde bir nota vermiştir. Aralık ayında Lloyd George ve Clemenceau, Londra'da bir araya gelerek pazarlık yapmış ve anlaşmaya varmışlardır. Buna anlaşmaya göre, Fransa,

¹⁶⁷ Öke, *a.g.e.*, 19.

¹⁶⁸ Ural, *a.g.m.*, 428.

¹⁶⁹ *a.g.m.*

Musul petrollerinden hisse alma karşılığında, buranın İngilizlere verilmesini kabul etmiştir¹⁷⁰.

İngiliz Dışişleri Bakanlığı, Fransa'nın Musul üzerinde Sykes-Picot Antlaşması'ndan kaynaklanan haklarından kesin bir şekilde vazgeçmeden yani Musul'un hukuki açıdan belirsizliği tamamen ortadan kalkmadan, hiçbir idari düzenleme yapılamayacağını bildirmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti ile o esnada barış antlaşması imzalanmamış olması da, işgal altında bulunan Osmanlı topraklarının hukuksal statüsünü belirsiz kılmıştır. Ancak bu durum İngiliz Dışişlerince hiçbir şekilde dikkate alınmamıştır. Çünkü Osmanlı Devleti yönetiminin itiraz edemeyeceğini düşünmüşlerdir¹⁷¹.

Mondros Mütarekesi imzalandığı esnada Osmanlı Devleti'nin 6. Ordu birlikleri Halice, Süleymaniye, Çemçemal, Kadıhane, Dibuke, Taktak, Güveyr Köprüsü, Büyük Zap, Hamamalil, Rakka, Deyr-i Zor, Telafer ve Sincar hattı üzerinde yer almaktaydı. Buna karşılık 6. Ordu'nun karşısındaki İngiliz kuvvetleri ise Hanikin, Salahiye, Tuzharmatu, Ane, Elhaza, Gayyare kuyuları, Altınköprü, Kerkük, hattında bulunmaktadır¹⁷².

Bu sırada 6. Ordu Komutanı olarak bulunan Ali İhsan Paşa bir taraftan Mondros Ateşkes Antlaşması şartlarına uyulması için kendi emri altındaki birlikleri uyarırken diğer taraftan da İngilizlerle görüşme ve protokol yolları aramıştır. Ali İhsan Paşa mütarekenin imzalanması üzerine, General Marshall'a bir mektup göndererek düşmanlığın ortadan kaldırılması için barışa kadar, buldukları yerde kalmalarını ve iki taraf arasındaki alanın tarafsız bölge sayılmasını teklif etmiştir. Buna karşılık General Marshall, mütarekenin 7. Maddesine binaen gerekli gördükleri stratejik noktaları işgal etme hakkına sahip olduklarını, 16. maddeye göre de Irak'ta bulunan Osmanlı birliklerinin teslim olmaları gerektiğini bildirmiştir. Bu cevap üzerine Ali İhsan Paşa kendilerinin emniyetini tehdit edecek hiç bir durum olmadığından 7. maddenin uygulanmasının mümkün olmadığı, Irak sınırının çatışma

¹⁷⁰ İhsan Şerif Kaymaz, "Birinci Dünya Savaşı Sonunda Musul Vilayeti'nde İngiliz Yönetiminin Kurulması", *MEMLEKET Siyaset Yönetim*, V, 14, 2010, 108.

¹⁷¹ Kaymaz, *a.g.m.*, 109.

¹⁷² Kemal, *a.g.m.*, 657; Aydın, *a.g.e.*, 26.

yoluyla değil, diplomatik yollarla tespit edilmesini ve birliklerin teslim edilmesi hakkındaki teklifin kabul edilemeyecek bir teklif olduğunu bildirmiştir¹⁷³.

Ali İhsan Paşa'nın bütün karşı çıkmalarına rağmen İngilizler 1 Kasım 1918'de halka zulüm yapıldığını iddia ederek Gayyare'den Hamamalil'e kadar ilerlemişlerdir. Ancak protestolar üzerine İngiliz Irak İleri Kıtaları Komutanı General Cassel bu ilerleyişi durdurmuştur. General Cassel, Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan haberi olmadığını, bu yüzden harekâtı başlattığını ve Hamamalil'den ayrılmayacağını bildirmiştir. Ayrıca Ali İhsan Paşa'dan Musul'u işgal etmek için 2 Kasım'da emir aldığını ve Osmanlı birliklerinin geriye çekilmelerini, asayiş sağlaması için bir Türk muhafız birliğinin Musul'da bırakılmasını rica etmiştir. Ali İhsan Paşa mektubu getiren Yarbay Listman'a ateşkes antlaşmasında Musul'un işgali için bir kararın olup olmadığını bilmediğini, bir karışıklığa sebep olunmaması için birlikleri Musul'un iki kilometre güneyine çekebileceğini, İngilizlerin de Osmanlı birliklerinden 5 kilometre daha uzakta yer alması gerektiğini ve Musul'un tahliye edilmesi ile ilgili bir emir gelirse o zaman dostça tahliye işini konuşabileceğini söylemiştir. Bu konuşmanın ardından da durumu İstanbul'a bildirmiştir¹⁷⁴.

Bütün bu iyi niyete rağmen İngilizler, 3 Kasım 1918'de başlattıkları ileri harekâta, Musul köprüsünün doğusunu ve vilayetin kuzey ile batı çıkışlarını tutmak suretiyle devam etmişlerdir. General Cassel bu sırada Musul'daki Alman konsolosluk binasına yerleşmiştir. Cassel Dicle nehrinin doğusunda ve Musul'da bulunan Osmanlı birliklerinin yerlerinden kalmalarını istemiştir. General Cassel'in bu istekleri mecburen kabul edilmiştir. Bu suretle 3 Kasım 1918'de Musul'da Osmanlı ve İngiliz orduları birlikte bulunmuşlardır. Kasım ayında Musul'a giren İngilizler şehirden, hiç bir Osmanlı birliğinin ve nakliye kafilesinin çıkmasına izin vermemiştir. Musul ve çevresinde Hıristiyanlara herhangi bir saldırıda bulunulması ve bu saldırıların devamı halinde Musul'u işgal edeceklerini ileri sürmüşlerdir¹⁷⁵.

¹⁷³ Ali İhsan Sabis, *Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi*, IV, Nehir Yayınları, İstanbul, 1991, 316-317.

¹⁷⁴ Sabis, *a.g.e.*, 316.

¹⁷⁵ *Musul-Kerkük İle İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919)*, 58.

İngilizler her ne olursa olsun Musul'u ele geçirmek için faaliyetlerine devam etmişlerdir. General Marshall, Musul'daki Ermenilerin Türklerin baskısı sonucu şehri terk etmeye başladığını ortaya atarak Ali İhsan Paşa'dan Musul'un İngilizlere teslim edilmesini istemiştir. Ancak Ali İhsan Paşa, General Marshall'a böyle bir durumun söz konusu olmadığını ve buna sebep olacak ortamın oluşmaması için gerekli önlemlerin alındığını bildirmiştir. Bunun üzerine General Marshall 15 Kasım'a kadar Osmanlı kuvvetleri Musul'u terk etmezse, İngilizlerin güç kullanarak bunu gerçekleştireceklerini ifade etmiştir. Buna karşılık Osmanlı kuvvetleri Musul'dan çekilmeye başlamış ve 8 Kasım'da İngiliz bayrağı Musul Valiliği'ne çekilmiştir¹⁷⁶.

İngilizlerin Musul'a büyük önem vermelerinin nedeninin bu bölgenin stratejik konumunun önemini ve sahip olduğu petrol kaynaklarının olduğunu belirtmiştik. Bütün önemine rağmen bu bölgede yaşayan etnik guruplar İngilizler için gelecekte büyük bir sorun olarak görülmüştür. İngilizlerin Musul coğrafyasında ilerlerken burada yaşayan etnik unsurları kendi saflarına çekmeleri gerekmektedir. Bu durum İngilizler için pek kolay bir mesele olarak görülmemiştir. Bunun için geniş çaplı bir faaliyete girmişlerdir. Bu bölgede yaşayan Kürtler ile ilgili inceleme yapan İngilizler, Kürtlerin kendi kendilerini yönetip yönetemeyecekleri konusunda yeni projeler oluşturmaya çalışmışlardır. Bu dönemde İngiliz Irak genel yöneticisi olan Arnold Wilson, burada bulunan Kürtlerin yarım milyondan çok olduklarını ve asla Araplar tarafından yönetilmeyi kabul etmeyeceklerini belirterek yeni projeler üretilmesi gerektiğini öne sürmüştür¹⁷⁷.

2.2. İngiltere'nin Kürt Devleti Kurmaya Yönelik Girişimleri ve Lider Arayışları

İngiltere 1918 ile 1920 yılları arasında Osmanlı topraklarının belirsizlik kazanan bölgelerinin geleceğini belirlemek için yoğun bir mesai harcamıştır. İngiltere, bu harcanan mesainin içinde yer alan Kürtlere yönelik ayrı bir politika geliştirmiştir. Kürtlere yönelik yeni çözümler üretilmesi savını ortaya atan Arnold Wilson'un düşünceleri doğrultusunda İngiltere'nin kendi yönetiminde veya

¹⁷⁶ Mim Kemal Öke, *Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926*, İstanbul, 1995, 56-57.

¹⁷⁷ Fromkin, *a.g.e.*, 448.

denetiminde “demokratik yapının gelişmesine hizmet” söylemiyle Kürt Devleti fikri ortaya çıkmıştır¹⁷⁸.

Savaşın son günlerinde Arnold Joseph Toynbee¹⁷⁹, Mondros Ateşkes Antlaşması’na son şeklini vermekte olan Mark Sykes’a hitaben yazdığı bir andırıda, eğer Mezopotamya’da İngiliz yönetiminin denetimi altında bir Arap devleti kurulacaksa, güvenlik açısından bunun kuzeyinde, Hindistan’ın kuzeybatı sınırındaki Afganistan örneğinde olduğu gibi bir tampon devletin oluşturulmasının gerekli olduğuna değinerek, bölgede İngiliz koruması altında özerk bir Kürdistan devletinin oluşturulmasını önermiştir. Arnold Toynbee’ye göre kurulması gereken özerk Kürdistan, Küçük Zap suyunun güneyinden başlayıp, yine kurulması tasarlanan Ermenistan’ın güney sınırına kadar uzanacak alanı içine almalıydı¹⁸⁰.

Buna karşılık Mark Sykes’da özerk Kürdistan’ın oluşturulması gerekliliğine inanmış fakat Sykes’in açısından özerk Kürdistan’ın gerekliliği, Mezopotamya’da kurulması tasarlanan Arap devletinin güvenliğinden ziyade, Ermenistan’ın kurulabilmesinin özerk Kürdistan’a bağlı olmasından kaynaklanmıştır. İngiltere’nin Kürt politikasının oluşumunda bu görüşler belirleyici olmuştur¹⁸¹.

İngiltere’nin Paris Barış Konferansı’nda izleyeceği stratejinin açıklandığı 6 Ocak 1919’da yayınlanan Lord Curzon’un kaleme aldığı yazıda, Basra, Musul ve Bağdat’da İngiltere hakimiyeti ve koruması altında bir Arap devletinin kurulması, Botan çayının güneyinde Kürt aşiretlerinin İngiliz yönlendirmesi altında özerk bir

¹⁷⁸ Öke, *a.g.e.*, 312.

¹⁷⁹ Londra ‘da 1889’da doğan Arnold Joseph Toynbee tarih öğrenimi görmüştür. Tarih alanındaki başarısından dolayı 1919’da Londra Üniversitesine tarih profesörü olmuştur. 1924 yılına kadar bu görevde kalmıştır. Bu süre içinde Türk-Yunan Savaşı da dahil olmak üzere Avrupa’daki ve Yakındoğu’daki birçok önemli olayı yerinde izlemiştir. Bu izlenimleriyle İngiliz Dışişleri Bakanlığı’nı da fazlasıyla bilgilendirmiştir. Birçok eser kaleme alan Arnold Joseph Toynbee, “Türkiye” adlı bir eserde yazmıştır. Türkiye hakkındaki kitabını kaleme aldıktan sonra birkaç defa daha Türkiye’yi ziyaret etmiş ve son durumları gözden geçirmiştir. Arnold Joseph Toynbee’nin ayrıca gazete ve dergilerde yayınlanmış yüzlerce makale, röportaj ve seri röportajı yer almıştır. Bunlar arasında Turancılık Akımı üzerine yayınlanmış önemli yazıları da bulunmaktadır. Arnold J. Toynbee, *Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, (Çev.: Kasım Yargıcı), Yeni Gün Yayınları, İstanbul, 1999, 11-12.

¹⁸⁰ David McDowall, *Modern Kürt Tarihi*, (Çev.: Neşenur Domaniç), Doruk Yayınları, Ankara, 2004, 118.

¹⁸¹ Attar, *a.g.e.*, 106.

devlet oluşturmaları, Büyük Zap Vadisi'nde ise Nesturilerin yine özerk bir yönetim kurmaları yönünde çalışılacağını belirtmiştir¹⁸².

Kısaca İngiltere'nin planı, Musul'u Mezopotamya'da İngiliz sömürgesi altında kurulacak olan Arap devletine bağlamak, Musul'un içindeki Kürtleri ve Nesturileri İngiliz himayesi altında özerkliğe kavuşturmadır. Bu şekilde oluşturulacak Kürdistan yönetimini, zamanla Güneydoğu Anadolu'daki Kürtleri de içine almak suretiyle İngiliz etkinlik alanının kuzeyinde tampon bir devlete dönüştürmek amaçlanmıştır. Ancak kurulması yönünde kararlar alınan Kürdistan'ın nerede ve ne şekilde oluşturulacağını tartışmalara neden olmuştur. Bu tartışmalarda özellikle Wilson ve Noel isimleri ön plana çıkmıştır¹⁸³.

Wilson'a göre, Mezopotamya'da İngiliz himaye alanının mutlaka Musul vilayetini içine alması gerekmektedir. Özerk Kürdistan'ın kurulması, İngiltere bölgeye tamamen yerleştikten ve Musul Mezopotamya'ya dahil edildikten sonra değerlendirilmelidir. Bu değerlendirme yapılırken hala aşiret yapısı ile yaşayan, toplumsal ve coğrafi olarak aşırı derecede parçalanmış durumda bulunan Kürtlerin, kendi kendilerini yönetme ve kendi geleceklerini belirleme şanslarının olmadığı, tarih boyunca bunu başaramadıkları; eğer bir Kürt devleti kurulacaksa, bunun sadece bir dış gücün etkin yardımı ve desteğiyle gerçekleşebileceği gibi faktörler göz önünde tutulmalıdır. Arnold Wilson, bir Arap devleti yönetimi altında yaşamak istemeyen ve birleşmeleri de olanaklı görülmeyen Kürtleri İngiltere tarafına çekebilmek için, Musul'un doğusunda bir aşiretler konfederasyonu kurulmasını, kuzeyinde ise özerk Kürt devletçikleri kuşağı oluşturulmasını önermiştir¹⁸⁴.

Bütün bu önerilerinin yanı sıra kurmayı hayal ettikleri Kürdistan sınırlarının yer aldığı Bağdat Sivil İdaresinin 13 Haziran 1919'da "Kürdistan" başlıklı yazısı Hindistan, Londra, Kahire, İstanbul ve Tahran'a gönderilmiş ve Wilson son gelişmeleri ve önerileri řu şekilde özetlemiştir:

1. 2901 sayıyla Savaş Bürosu tarafından çıkarılıp Kraliyet Harita Enstitüsü (Royal Geographical Society) tarafından yayınlanan Doğu Türkistan

¹⁸² Kaymaz, *a.g.m.*, 114.

¹⁸³ McDowall, *a.g.e.*, 121.

¹⁸⁴ *a.g.e.*

Etnolojik Haritası hangi bölgelerin yoğun olarak Kürt bölgeleri olduğunu göstermektedir ve bu harita oldukça güvenlidir. Harita, meselenin zorluklarını etkin bir şekilde ortaya koymaktadır.

2. Ekonomik ve stratejik nedenlerden dolayı Irak devletine, ormanlık ve gelişmeye müsait bir dağlık kesime sahip olma avantajını sağlamak için, Süleymaniye, Ranya ve Köy Sancak'ın Mezopotamya yönetimi sınırları içinde kalması önemlidir. Erbil, Musul vilayetinin bir parçasıdır. Şehri ziyaret ettiğimde ileri gelenlerinin büyük çoğunluğu tek çözümün Kürdistan'a dahil edilmek olmasından dolayı hayal kırıklığı içindeydiler. Bundan da önemlisi Erbil, Musul'a giden tren yolu bağlantılarının önemlilerinden birinin üzerinde yer almaktadır ve Akra gibi Kürdistan'ın dışında tutulmalıdır. Amadiya dışında Dahuk ve Zaho da Mezopotamya sınırları içerisinde olmalıdır.
3. Dolayısıyla güney sınırı, güneybatıda Kandil Dağ'dan 37. enlemle 44. boylamın kesişme noktasına kadar uzanabilir.
4. Çoğunluğu Kürt olan bölgenin güney sınırının Cizre'nin biraz kuzeyinden, Nusaybin'in kuzeyinden, Mardin'in güneyinden, Resulayn'ın kuzeyinden Birecik'e ve Harput, Bitlis vilayetleri sınırlarını izleyerek Van'a kadar uzanması gerektiğini düşünmekteyim.
5. Diyarbakir vilayetini de içeren bu bölgede bazı alanlar çoğunlukla Ermeni olarak gösterilmiştir. Fakat Binbaşı Noel'in izlenimlerinden anladığım kadarıyla bu alanlarda Ermeniler azınlıktadır. Ermenilerin buralarda egemen veya bağımsız bir konuma getirilmelerini pratik olmayan bir girişim olarak görüyorum.
6. Kürdistan iki guruba bölünmüştür; uygun bir yönetim altında İngiliz taraftarı olacak Kürtçü kesim ve fanatik biçimde Hıristiyan ve yabancı karşıtı Türk yanlısı kesim. Herhangi biri, bir miktar dış yardımla ülkenin etkin kontrolünü ele geçirebilir. Biz bu ikisi grup arasında bir seçim yapmalıyız. Ancak eğer Ermeni Kürdistanı'ndaki Türk otoritesi yeniden oluşturulursa, Kürt ve Ermeni devletleri fikri sona erer.

7. Kalabalık ve yiğit olmalarına rağmen ayrıca ulusal mefkurenin güçlü olmasına rağmen, Kürtler çok dağınıktırlar ve dağ sıralarıyla coğrafi olarak çok bölünmüşlerdir. Bundan dolayı merkezi Bitlis veya Van olabilecek güçlü bir yabancı devletin haricinde birleşebilmeleri bana imkansız gelmektedir..
8. Şu andaki öneriler kısaca şöyle özetlenebilir: Trabzon ve Erzurum vilayetleri ağırlıkla Ermenilerin kontrolündeki bir Ermeni devletini oluşturmalıdır. Kalan dört vilayet muhtemelen İngiliz mandasında olacak bir Kürt devletini oluşturmalıdır. Musul, Bağdat ve Basra vilayetleri aynı şekilde İngiliz mandasında olacak bir Arap devletini oluşturmalıdır.

Wilson bu yazıyı gönderirken sonuç olarak önceki telgraf yazışmalarında belirtilen İngiliz temsilcilerin rehberliğinde ve İngiliz himayesindeki bir Kürt devletinin tanınmasını içeren önerilerin oldukça genişletilmiş bir biçimi olduğunun kuvvetle farkında olduğunu ancak bu önerileri bütün çekinceleriyle birlikte Majestelerinin hükümetinin değerlendirmesine sunduğunu belirtmiştir¹⁸⁵.

Arnold Wilson'un önerilerine karşı çıkan ve Kürtlere karşı aşırı derecede yakınlık duyan İngiliz Siyasi Görevli Binbaşı E. W. C. Noel, Wilson'un tam tersine, Kürtlerin kendi kendilerini yönetebilecek yeteneğe sahip olduklarını düşündüğünü dile getirmiştir. Kürtlerin Araplara karşı düşmanlık beslediğini bildiği için onlara kurulacak Arap devletinin içinde yer verilmesine karşı çıkmıştır. Noel'e göre, Musul vilayeti, Mezopotamya'da kurulması tasarlanan Arap devletinin dışında tutulmalıdır. Şayet bağımsız bir Kürt devleti kurulamazsa, Kürtler için en iyi çözüm, geniş bir özerklikle onları Osmanlı yönetimi altında bırakmak olurdu. Noel de Kürtlerin içinde yaşadıkları coğrafi ve toplumsal koşulların birleşmelerine olanak tanımadığının farkına varmıştır. Bu yüzden, Merkezi Kürdistan, Güney Kürdistan ve Batı Kürdistan olarak adlandırdığı üç ayrı oluşum önermiştir. Güney Kürdistan'ın merkezini Süleymaniye olarak düşünen Noel, Merkezi Kürdistan'ın bir Kürt-Hıristiyan

¹⁸⁵ Yeğen, *a.g.e.*, 75-77.

oluşumu olarak Musul çevresinde kurulmasını, Batı Kürdistan'ın ise merkezinin Diyarbakir olmasını dile getirmiştir¹⁸⁶.

İngilizler, Musul'un Kürtlerin yaşadığı dağlık bölgelerini işgal altına almanın ulaşım ve iletişim yetersizliklerinden dolayı askeri açıdan tehlikeli olduğunu değerlendirmiştir. Bu nedenle ellerindeki deneyimli siyasi subayları kullanarak bu bölgeleri dolaylı şekilde kontrol altına alma yoluna gitmişlerdir. Emperyalist politikalarının uygulanmasını kolaylaştırmak için özel olarak yetiştirilen bu subaylar, bölgede uzun zaman yaşamış, bölgede yaşayan halkı tanıyan, onların gelenek göreneklerini ve konuştukları dili bilen, hem halkla hem de ağa, şeyh, seyyid gibi aşiret liderleriyle de doğrudan ilişki kurabilen, deneyim sahibi ve yetenekli kişiler arasından seçilmiştir. Bölgede uzun süre kalmış olan aynı zamanda bölgeyi ve halkı iyi tanıyan Arnold Wilson, bu subayları siyasi görevli ve siyasi görevli yardımcısı sıfatlarıyla çeşitli Kürt merkezlerine atamıştır¹⁸⁷.

İngiltere bundan sonra Kürt politikasını Arnold Wilson ile daha sonra halk komiserliği görevini yürüten Percy Cox idaresindeki siyasi subaylar ve ajanlar aracılığı ile yönetmiştir¹⁸⁸. Bu iş için görevlendirilen E.B. Soane, G.E. Leachman, E.W.C. Noel, C.J. Edmonds, W.R. Hay, A.C. Pearson gibi İngiliz siyasi subayları ve bunlar gibi ismi belirlenemeyen birçok İngiliz subayı¹⁸⁹ Kürt aşiret liderlerini İngiliz ordusunun Musul'da bir özgürlük misyonunun olduğuna inandırarak, onları Osmanlı Devleti boyunduruğundan kurtaracaklarını vaad eden düşünceler ileri sürerek bu düşünceleri kabul ettirmeye çalışmışlardır. 1918'in sonbaharından itibaren bu siyasi subaylardan Binbaşı Noel Süleymaniye'de, Binbaşı Soane Kerkük'te, W.R. Hay Erbil'de, Pearson Zaho ve Akra'da görev yapmıştır¹⁹⁰.

İngiliz siyasi subayları tıpkı diğer bölgelerde yaptıkları gibi Musul ve çevresinde de Kürt aşiretleri Osmanlı Devleti'nden ayırarak propagandalarda bulunmuşlardır. Bu doğrultuda İngilizlerin Zaho siyasi subayı Pearson daha öncede belirttiğimiz gibi Şırnak aşiret reisi Abdurrahman Ağa ile görüşmelerde bulunmuş ve

¹⁸⁶ Kaymaz, *a.g.m.*, 115.

¹⁸⁷ Sarı, *a.g.m.*, 459; Lazarev, *a.g.e.*, 37-38.

¹⁸⁸ Martin Van Bruinessen, *Ağa Şeyh Devlet*, 292-297; Aydın, *a.g.e.*, 62.

¹⁸⁹ BOA, DH. KMS, 50-3/27/33.

¹⁹⁰ BOA, DH. EUM. AYŞ, 27/40/1.

ona para vermişti. Pearson buradaki faaliyetleri bitirdikten sonra Zaho'ya geçerek buradaki aşiret reisleri ve şeyhleri ile görüşüp onlara bağımsız bir Kürdistan vaadinde bulunmuştur¹⁹¹.

İngiliz siyasi subayları kuracakları Kürdistan fikrini aşılama için kendilerine destekçi kazanmak üzere yine aşiretler arasındaki rekabet ve çekişmelerden yararlanmışlardır. Siyasi subaylardan W.R. Hay Köysancak'taki Gafuri aşireti ile Hüveyzi aşireti arasındaki düşmanlıktan yararlanarak Gafuri aşireti lideri Hama Ağa'yı elde etmeyi başarmıştır¹⁹². Musul işgal edilmeden önce yine bir İngiliz kumandanı Hama Ağa ile irtibata geçerek Musul ve civarının İngilizlerin eline geçeceğini ve kendilerinin rahat ve huzura ereceklerini bildirmiştir¹⁹³. Hay, Erbil ve Revanduz'daki Kürt aşiretlerine aylık maaş vermiştir. Bazı aşiret reisleri bu maaşı kabul ederken Hacı Reşid ve Ali Paşa gibi bazı reisler İngilizlerin vermiş olduğu bu maaşı kabul etmemişlerdir¹⁹⁴. Yine bir İngiliz subayı yanında 30 İngiliz süvarisi ile Revanduz yoluyla Nasud karyesine giderek buranın ileri gelenleriyle görüşüp, burada aylık 12 para maaş karşılığında Kürtlerden askeri bir birlik oluşturmaya çalışmıştır¹⁹⁵. Muhtemelen oluşturulacak bu askeri birlikler kurmayı amaçladıkları Kürdistan devletinin güvenliğini sağlamaya yöneliktir. Ayrıca gerek savaşın verdiği sıkıntılar ve gerekse de bölgenin konumundan dolayı yaşanan maddi güçlükler karşısında verilecek olan bu maaş cazip bir fikir olabilir. Böylece halk yine maddi unsurlarla elde edilmeye çalışılmıştır.

Erbil'de 1918-1919 yılları arasında siyasi subay vekili ve siyasi subay olarak çalışan W.R. Hay, daha sonra kitap olarak Londra'da yayınladığı hatıralarında Kürtler ve onlara karşı uygulanması gereken politika ile ilgili geniş bilgiler vermiştir. Kürtlerin modern ve demokratik bir düzende yaşayamayacağına inanan Hay, Kürtlerin ancak zorla yönetilebileceğini belirtmiştir. Hay, Kürtler gerilla savaşçısı olduklarını ve pusu ile askeri istasyonlara saldırıda iyi olduklarını söylemiştir. Kuvvetlerine eşit veya daha yüksek bir güçle karşı karşıya kaldıklarında hiçbir direnç göstermediklerini ve dağlara kaçtıklarını belirtmiştir. Hay'a göre kısa bir

¹⁹¹ BOA, DH. EUM. AYŞ, 27/40/1.

¹⁹² BOA, DH. EUM. AYŞ, 29/85/1.

¹⁹³ BOA, DH. ŞFR, 58/58/10.

¹⁹⁴ BOA, DH. KMS, 50-3/25/64.

¹⁹⁵ BOA, BEO, 343409.

mücadeleden sonra barış yapmaya ve ayakları üzerinde durduktan sonra tekrar savaşıma devam etmeleri, savaş zamanlarında büyük bir avantajdır. Hay, muhtemelen Kürtleri kontrol altında tutan araçlar bulunmadığı sürece, Kürtlerin birçok İngiliz raporunda belirtildiği gibi, İngiltere'nin en tehlikeli düşmanı haline gelebileceğini söyleyerek Kürtlerin savaşçı tarafına vurgu yapmak istemiştir¹⁹⁶.

Hay'ın raporunda İngiliz politikasının belirlenmesine ilişkin bazı öneriler yer almıştır. Hay, eğer gerekli şartlar yerine getirilirse, tarımın iyileştirileceğini ve bölgedeki su kaynaklarının verimli bir şekilde kullanılmasıyla, sulamanın, tarımın ve böylece pamuk ve şeker kamışı üretiminin mümkün olacağını belirtmiştir. Ayrıca, tarım yöntemlerinin iyileştirilmesi durumunda, bölgenin üretkenliği, önceki yıllara göre üretime göre yüzde yüz artacaktır. Hay, bu ayrıntıları açık bir şekilde açıkça belirtmiştir. Böylece, Hay İngiltere'nin bu bölgede elde edebileceği yüksek vergi gelirini vurgulamak istemiştir¹⁹⁷.

7 Kasım 1919'da Binbaşı Noel ile tanışan Hay, Noel'in bölgedeki görevlendirilmesi ve Kürtleri takip eden Türklerin daha önce işgal ettiği pozisyonlara atanması konusundaki emirleriyle, hedefin Kürtlerin devlette tecrübe kazanmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir¹⁹⁸.

Hay'a göre, genel af sayesinde, Kürtler ile İngilizler arasındaki ilişkiler İngiltere'nin yararına güçlendirilecektir. Bölgede önem kazanmak için, çeşitli illerdeki fakir evlerin iyileştirilmesi, bölgede ölen ya da savaşta esir tutulan insanların aileleri de dahil olmak üzere maaşa bağlanması, onlara saygı duyulması gerekmektedir. Burada, bölgedeki insanların onayını almanın ve onları bu şekilde elde etmenin önemini bilen yöneticilerin, İngiliz politikasının temel yönlerini oluşturmak için tüm araçları kullandıkları görülmektedir¹⁹⁹.

Öte yandan Süleymaniye bölgesinde görev yapan İngiliz siyasi subayı Soane, Şemdinan, Oramar ve Güyan bölgelerine nüfuz etmek için Berzen şeyhi ve reisi Şeyh

¹⁹⁶ W. R. Hay, *Kürdistan'da İki Yıl 1918-1920*, (Çev.: Fahriye Adsay), Avesta Yayınları, İstanbul, 2005, 75.

¹⁹⁷ Hay, *a.g.e.*, 77.

¹⁹⁸ *a.g.e.*, 107.

¹⁹⁹ *a.g.e.*, 317.

Mahmud ile Bedirhani Ahmet Faik'le görüşerek telkinlerde bulunmuştur²⁰⁰. Soane aşiretler içinde çalışmalarını yürütürken İngiliz yönetimini istemeyen ve Osmanlı Devleti'ne bağlı kalan Kürtler tarafından öldürülmüştür²⁰¹. Siyasi subaylarının öldürülmeleri bile İngilizlerin amaçlarına ulaşmak yolundaki çabalarını azaltmamıştır. İngilizler Oramar aşireti reisine bir mektup yazarak, içlerine girilmesine izin verildiği takdirde büyük bir zatı oraya getireceklerini eğer güvenlikleri sağlanırsa kendileri ile görüştüktan sonra o zatı tanıtacakları ve bağımsızlıkları için söz verdiklerini yazmışlardır²⁰².

Binbaşı Noel'den sonra Süleymaniye'de görev yapan Soane, Şeyh Mahmud ile olan ilişkilerinde daha otoriter bir yaklaşım oluşturmak istemiş ancak Şeyh Mahmud ile bir anlaşmaya varamamış ve meydana gelen olaylara sert bir şekilde müdahale etmiştir. Soane'nin bu müdahalelerle ilgili en büyük destekçisi Wilson olmuştur²⁰³.

Soane'nin Süleymaniye'deki birçok faaliyetinin yanı sıra, Kürtçenin resmi dil olarak kabul edilmesini önermiştir. Bir Kürt gazetesi (Têgeyashtinî) yayımlayan Soane, İngilizce-Kürtçe sözlüğünün hazırlanması için ilk adımları atmıştır. Soane'nin Kürtçeyi Süleymaniye'de resmi dil olması emrini vermesi Kürtlerin etnik kimliğini teşvik etmeyi amaçladığı gösterir. Soane'in faaliyetleri, İngiltere'nin benimsemiş olduğu yaklaşımın ne kadar çok yönlü olduğunu yansıttığı için son derece önemlidir. Bu süre zarfında Soane bölgedeki birçok insanın desteğini almıştır²⁰⁴.

Soane, yazdığı raporlarında Kürtlerin iyi, Türklerin de kötü insanlar olduğunu göstermeyi amaçlamıştır. Türklerin korkunç yönetimlerini İmparatorluğun diğer bölgeleri gibi Diyarbakır, Musul ve Bağdat'ta da yaydıklarını belirtmiştir. Yine Soane, çalışmalarında Türkleri ve Kürtleri düşman olarak gösteren genel bir bakış

²⁰⁰ BOA, DH. KMS, 50-3/27/27.

²⁰¹ BOA, DH. KMS, 50-3/25/51

²⁰² BOA, DH. KMS, 50-3/27/33-37.

²⁰³ E. B. Soane, *Mezopotamya ve Kürdistan'a Gizli Yolculuk*, (Çev.: Fahriye Adsay), Avesta Yayınları, İstanbul, 2000, 17.

²⁰⁴ Soane, *a.g.e.*, 27.

açısı yansıtmıştır. Bu doğrultuda yaptığı faaliyetleri Türk Kürt düşmanlığı doğrultusunda ilerletmiştir²⁰⁵.

Bütün bu gelişmeleri değerlendirecek olursak Musul'un doğusunda yaşayan halkın hemen hemen hepsi Kürt'tü. Bu Kürtler Hıristiyanlarla etkileşim içinde olmadıkları için onlara karşı olumsuz duygular beslememişlerdir. Kuzeyde ise yaşayan halk karışık etnik yapıya sahiptir. Hıristiyanlarla etkileşimleri yüksek olduğu için buna bağlı olarak Hıristiyan ve Batı karşıtlığı yoğun olmuştur. Büyük Zap nehri ile birbirinden ayrılan bu iki bölgede yaşayan Kürtler arasında hemen hiçbir bağlantı olmamıştır. Bu durumun farkına varan İngilizler, her iki bölgede farklı yöntemler uygulamışlardır. Doğuda, aşiret şefleriyle işbirliği yaparak, onların kurmuş oldukları düzeni desteklemiş ve bu düzeni güçlendirme yoluna gitmişlerdir. Kuzeyde ise, aşiretler arasındaki anlaşmazlıklardan istifade ederek ve bunları körükleyerek etkinlik kurmaya çalışmışlardır. Kullandıkları yöntem aşiretlerden birini diğerlerine karşı desteklemek ve maaşa bağlanan güvenilir liderler aracılığıyla bölgede düzeni sağlamaktır. Bu yöntem geleneksel Osmanlı Devleti yöntemi idi. Aşiretlerin arasındaki anlaşmazlıklar asla eksik olmadığından her zaman etkili bir yöntem olmuştur²⁰⁶.

Gereken incelemeler yapıldıktan sonra Lord Curzon'un başkanlığında 17 Nisan 1919'da toplanan Bakanlıklar Arası Doğu İşleri Komitesi, Wilson'un önerilerini kabul etmiş ve ona, planladığı özerk Kürt devletçikleri kuşağını oluşturması için gereken yetkiyi vermiştir²⁰⁷. Plan İngilizler tarafından hemen uygulamaya konmuştur. İngilizler özerk bir Kürdistan kurma hedefini gerçekleştirmek için bölge üzerinde bütün Kürtleri kendi etrafında toplayacak daha güçlü etkiye sahip olan bir reis aramaya başlamışlardır. Bölgede dolaşan ve incelemelerde bulunan subaylar aşiret reisleri ile görüşmeler yaptıktan sonra siyasi idealleri, yaşam tarzı, dünya görüşü ve köken olarak tipik bir Kürt aşiret reisi olan Şeyh Mahmut Berzenci'yi Irak'taki Kürtlerin özgürlük hareketinin lideri olarak kabul etmişlerdir. Böylece Musul'daki aşiret reisleri, güçlü ve etkili bir lider olarak

²⁰⁵ *a.g.e.*, 97.

²⁰⁶ Hay, *a.g.e.*, 124-127.

²⁰⁷ Kaymaz, *a.g.m.*, 116.

kabul ettikleri Şeyh Mahmud'un İngilizlerle dostluğunu esas alan geçici bir hükümet kurmaya karar vermişlerdir²⁰⁸.

2.2.1. İlk Adım: Şeyh Mahmud Berzenci

İngilizlerin Musul'a doğru ilerlemeye başlamaları üzerine, bölgedeki Osmanlı komutanı Halil Paşa, güç durumda kalmış ve Şeyh Mahmud Berzenci ile temasa geçerek onun kuvvetinden yararlanmaya çalışmıştır. Halil Paşa, savaşın sonlarına doğru İngilizlerin ilerlemesinin durdurulamaması üzerine bir telgraf göndererek Şeyh Mahmud Berzenci'yi, Süleymaniye ve çevresinin değişmez emiri olarak atamıştır. Halil Paşa'nın bunu yapmasının nedeni İngilizlerin bölgede sürdürmeye çalıştıkları Osmanlı aleyhtarı bağımsızlık hareketini ortadan kaldırmak, bölgedeki güçlerin Osmanlı taraftarı olarak kalmasını sağlamaktır. Halil Paşa'nın yapmış olduğu bu uygulama neticesinde Şeyh Mahmud Berzenci bir yandan bölgede yaralı olan Osmanlı askerlerini dağ yollarını kullanarak Musul'a doğru götürmüştür, diğer yandan da İngilizler ile olan mücadeleyi etkin bir şekilde yürütmüştür²⁰⁹.

İngilizlerin sürekli ilerlediklerini ve olayların iyice kötüleştiğini gören Ali İhsan Paşa, Süleymaniye Valisi'ne bir telgraf göndererek, Süleymaniye'nin yönetimini Şeyh Mahmud Berzenci'ye vermesini istemiştir. Böylece Şeyh Mahmud, Osmanlı Hükümeti'ne tabi Süleymaniye Valisi olarak işbaşına getirilmiştir²¹⁰.

Bütün çabalara rağmen Musul'un işgal edilmesiyle Şeyh Mahmud, Osmanlı ordusu Musul'u terk ederken burada İngilizlerin koruması ve yol göstericiliği altında bir Kürdistan kurulmasını hayal etmiş ve bu hayali gerçekleştirmek amacıyla daha 1917 yılının sonunda İngilizler ile bağlantıya geçmiştir²¹¹. Osmanlı Devleti'ne olan ümidini kaybeden Şeyh Mahmud Berzenci Süleymaniye bölgesinin İngiliz egemenliğine girmesini kabul etmiş ve bu amaçla Ahmet Faik ve İzzet Topçu aracılığıyla İngiliz Irak genel yöneticisi olan Arnold Wilson'a bir mektup göndermiştir. Bu mektupta Kürtlere özerklik verilmesi karşılığında İngiliz yönetimini kabul edeceğini bildirmiştir. Şeyh Mahmud'un gönderdiği bu mektup üzerine

²⁰⁸ Aydın, *a.g.e.*, 33.

²⁰⁹ Kutlay, *a.g.e.*, 300.

²¹⁰ Refik Hilmi, *Anılar, Şeyh Mahmud Berzenci Hareketi*, Nujen Yayınları, İstanbul, 1995, 20.

²¹¹ İhsan Şerif Kaymaz, "Emperyalizmin "Kürt" Kartı", *Akademik Bakış*, I, 1, 163.

İngilizler çok sevinmiştir. Arnold Wilson zamanının olmadığı, bu nedenle de kendisinin Süleymaniye'ye gidemeyeceğini belirterek bu dönemde Irak bölgesine yeni gelmiş olan Binbaşı Edward Charles Noel'i Süleymaniye'ye göndermiştir. Buraya gelmesindeki amaç bölgedeki yerel aşiretleri İngiltere himayesinde bir konfederasyon kurmaya ikna etmektir²¹².

Süleymaniye'ye gelen Binbaşı Noel, vilayet merkezinde bir konuşma yaparak Şeyh Mahmud'un bölgenin hükümdarı olarak atandığını ilan etmiştir²¹³. Böylece İngiltere bölgede kuracağı devletin hükümdarını belirlemiştir. İngilizlerin denetimi altında kurulacak Kürt devletinin sınırları, yine kurulması düşünülen Ermeni devletinin güney sınırı, batıda Dicle nehri, doğuda İran sınırı ve güneyde Bağdat'a kadar olan bölgeler olacaktır. Gerek görüldüğünde Osmanlı Devleti'nin Diyarbakır, Van ve Bitlis vilayetleri bu sınırlara dahil edilecektir²¹⁴.

Şeyh Mahmud ile yakın diyalog kuran Binbaşı Noel, Kuzey Irak bölgesinde bulunan diğer şehirlerde idari işlerin düzeltilmesi için Şeyh Mahmud'a maaş bağlamıştır. Bu arada, Şeyh Mahmud'un amcası Seyyid Ömer Süleymaniye valiliğine getirilmiş, diğer yakınları ise önemli görevlere atanmıştır²¹⁵.

Binbaşı Noel'in Süleymaniye ve çevresinde İngiliz hakimiyetinin sağlanması konusundaki faaliyetleri devam ederken, Irak genel yöneticisi olan Arnold Wilson 1 Aralık 1918'de Kifri, Kerkük ve Süleymaniye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyareti sırasında 60 Kürt liderinin katıldığı bir toplantı yapmıştır. Şeyh Mahmud ile görüşen Arnold Wilson, bölgede yaşayan Kürt liderlere Şeyh Mahmud'un liderliğini kabul etmeleri halinde İngilizlerden her türlü yardımı görececeklerini ifade etmiştir²¹⁶. "Kürtler için Kürdistan" sloganı ile düzenlenen toplantıda Arnold Wilson tarafından iki bildiri yayınlanmıştır. İlk bildiride Arnold Wilson'un imzası atılmış ve tüm doğulu halkların Osmanlı Devleti'nin boyunduruğundan kurtarılıp bağımsızlıklarını elde etmelerinin amaçlandığı ifade edilmiştir. Katılan tüm aşiret liderlerine imzalatılan ikinci bildiride ise aşiretlerin İngiliz himayesinden istifade edebilmeleri

²¹² BOA, DH. KMS, 50/ 25/ 16.

²¹³ Lazarev, *a.g.e.*, 38.

²¹⁴ BOA, BEO, 141181.

²¹⁵ Hilmi, *a.g.e.* ,20-21.

²¹⁶ BOA, BEO, 341181.

için Bağdat merkezli kurulması düşünülen Arap devleti ile birleşmeleri ve İngiliz tavsiye ve emirlerine uymayı kabul ettikleri ayrıca Şeyh Mahmud'u Diyala ile Büyük Zap arasındaki bölgenin hükümdarı olarak tanıdıkları ilan edilmiştir²¹⁷.

Şeyh Mahmud'un genel olarak yanında bulunan Binbaşı Noel'e İngilizler tarafından "Siyasi Hakim" unvanı verilmiştir. Şeyh Mahmud'un Süleymaniye'yi merkez seçmesi nedeniyle bu bölgeye gelen kişilerin çoğalması ve savaş sonrası dönemdeki şartlar nedeniyle belirli bir oranda gıda maddeleri ve buğday eksikliği ortaya çıkmıştır. Bunun giderilmesi için, savaş döneminde Osmanlı askerleri için Süleymaniye'de depolanan pirinç, buğday ve diğer gıda maddeleri halka dağıtılmaya başlanmıştır. Bunun yeterli olmaması üzerine, Binbaşı Noel, Süleymaniye'ye Bağdat ve Kerkük depolarından şeker, çay ve beyaz un getirterek, bu erzakları Süleymaniye'deki memur ve fakirlere dağıttırıştır. Yaptığı bu davranışlarla bölge halkını İngilizler lehine elde etmeye çalışan Binbaşı Noel, bununla yetinmeyerek, bol miktarda altın ve parayı Süleymaniye'ye getirip aşiret reislerine ve yöneticinin çevresindeki kişilere dağıtmış ve maddi destek ile ileri gelenleri elde tutma yoluna gitmiştir²¹⁸.

Şeyh Mahmud'un yanında bulunduğu dönemde Binbaşı Noel, bölgedeki yönetim görevlerine Kürtlerin getirilmesi ile ilgili faaliyetlerinin yanında, vergi toplanmasının da yerel Kürt aristokrasisine verilmesini önermiştir. Böylece, geleneksel Kürt feodal sistemi İngiliz hâkimiyeti altında korunacaktır. Fakat Noel bu sistemin İngiliz kontrolü altında modernleşmesi gerektiğini de kabul etmiştir²¹⁹.

Mondros Mütarekesi'nden sonraki ilk dönemlerde İngilizler ile iyi ilişkiler kuran Şeyh Mahmud'un, İngilizlerin bilgisi olmadan bağımsız hareketlere girişmesi ve çevrede bulunan bazı aşiretlerle arasının açılması İngilizler için tehlikeli bir durum oluşturmaya başlamıştır. İngilizler bölgeyi en az güç sarf ederek elde tutma aracı olarak Şeyh Mahmud'u görmüşlerdi. Fakat Şeyh Mahmud'un bağımsızlık talebinde bulunması İngilizler için en son istenen hareket olmuştur. Bunun üzerine

²¹⁷ Kaymaz, *a.g.m.*, 164-165.

²¹⁸ Hilmi, *a.g.e.*, 21.

²¹⁹ Lazarev, *a.g.e.*, 45.

İngilizler bölgede güçlü diğer şahıslar ile ilişkilerini geliştirmeye başlamışlar ve Şeyh Mahmut'un aleyhtarları aşiret reislerini elde etme yoluna gitmişlerdir²²⁰.

Şeyh Mahmud, bu dönem içerisinde Musul, Süleymaniye ve çevresi ile yetinmeyerek, İran'ın Senendec'e kadar olan bölgede hâkimi olduğu iddiasında bulunmuştur. Bu durum ise İngilizlerin endişelerini daha da arttırmıştır. İngilizlerin yaptığı baskılar ve görüşmeler sonucunda Şeyh Mahmud bu iddiasından vazgeçmek zorunda kalmıştır. Bunun yanında, bölgede yaşayan halkın önemli bir kısmının Nakşibendî Tarikatı'na mensup olması, Kadiri Tarikatı'na mensup olan Şeyh Mahmut'un durumunu daha da güçleştirmiştir²²¹.

Şeyh Mahmud ile İngilizlerin arasının açılmaya başladığı bu dönemde, bazı Kürt aşiretleri ileri gelenleri Şeyh Mahmud'un otoritesi altında bulunmak istemediklerini belirterek ona karşı tavrı almaya başlamışlardır. Bu durumun İngilizlerin bir oyunu sonucu ortaya çıktığını düşünen Şeyh Mahmud, İngilizlere karşı hareketlere girmeye başlamış bu da Binbaşı Noel'in, Arnold Wilson ile Şeyh Mahmud'un arasının düzeltilmesi için sarf ettiği çabaların sonuçsuz kalmasına neden olmuştur²²².

Arnold Wilson durumun değerlendirilmesi amacı ile Bağdat'ta bir konferans toplamıştır. Konferansa Binbaşı Soane, Binbaşı Noel, Evelyn Leachman ve Gordon Walker'ın da içinde buldukları bölgede faaliyet içinde bulunan siyasi subaylardan bir grup katılmıştır. Bu konferansta Musul ve Süleymaniye çevresindeki genel durum ile Şeyh Mahmud'un önderliği tartışıldıktan sonra, Şeyhin gücünün yavaş yavaş azaltılması kabul edilmiştir. Alınan kararlar arasında; Binbaşı Noel'in Süleymaniye'deki görevine son verilerek, Süleymaniye Siyasi Bürosu'na Yüzbaşı Soane'un getirilmesi, Şeyh Mahmud'un otoritesi altındaki bölgelerin ve aşiretlerin ondan vazgeçmelerine izin verilmesi de yer almıştır²²³.

Bu sırada, Musul ve çevresindeki Nasturiler ve diğer Hıristiyanlara özel bir önem verilmesi ve bunların önemli görevlere getirilmesi nedeniyle Kürtler

²²⁰ Cecil Jhon Edmonds, *Kürtler, Türkler ve Araplar*, (Çev.: Serdar Şengül), Avesta Yayınları, İstanbul, 2003, 53.

²²¹ Attar, *a.g.e.*, 92.

²²² Lazarev, *a.g.e.*, 73.

²²³ Lazarev, *a.g.e.*, 75.

arasında tepki hareketleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunun sonucunda Zaho'nun kuzeyinde bulunan Güyan bölgesinde Hıristiyan Nasturilerden bazı kişiler öldürülmüştür. Bunun üzerine Yüzbaşı Pearson bu bölgeye giderken isyancı Kürt gurupları tarafından öldürülmüştür. Bu olaydan bir süre sonra ise İngiliz subaylarında Yüzbaşı Willy ve Teğmen Mc Donald öldürülmüştür²²⁴.

İngilizler ile arası gittikçe bozulan Şeyh Mahmud 1919 Mayıs'ında İngilizlere karşı isyan hareketine girişmiştir. İngilizlere karşı birlik çağrılarını yapan ve çevresine bir miktar asker toparlayan Şeyh Mahmud komutasındaki isyancılar, 21 Mayıs 1919'da Süleymaniye'nin yönetimini tümünden ele geçirmişlerdir. Bunun üzerine İngilizler yoğun bir şekilde harekete geçerek isyanı bastırmaya başlamışlardır²²⁵. Yapılan çarpışmalar sonucunda 17 Haziran 1919'da Şeyh Mahmud yaralı olarak İngilizlere esir düşmüştür²²⁶. Bağdat'ta yargılanan Şeyh Mahmud idama mahkûm edildikten sonra Hindistan'a sürülmüştür²²⁷. 1922 yılında Musul ve çevresinde İngilizlerin güç duruma düşmesi üzerine Şeyh Mahmut sürgünden geri getirilecek ve yeniden işbaşına geçirilecektir²²⁸.

Şeyh Mahmud'un kendileri açısından yeterince kullanışlı olmayacağını gören ve aralarındaki ilişkiler bozulmaya başlayan İngilizler, Kadiri Tarikatı'na mensup olan Şeyh Mahmut yerine, bölgede daha da etkin olan Nakşibendî Tarikatı mensuplarına yönelmeye başlamışlardır. Bu ortamda karşılıklarına Şeyh Ubeydullah'ın torunu Seyyid Taha çıkmıştır. Bu dönemde, İran Kürtlerinden Simko ile birlikte hareket etmeye başlayan ve etkin bir güce sahip olan Seyyid Taha, İngilizler için önemli bir koz olarak ortaya çıkmıştır. 1919 yılı Mayıs ayında Bağdat'ta yapılan görüşmeler sonrasında Seyyid Taha İngilizler için önemli bir güç sahibi olarak görülmeye başlamıştır²²⁹.

²²⁴ Yeğen, *a.g.e.*, 37.

²²⁵ BOA. DH. KMS, 50/25/78.

²²⁶ BOA. DH. KMS, 50/25/80.

²²⁷ William Aegleton, *Mehabat Kürt Cumhuriyeti*, (Çev.: M. Emin Bozarslan), Koral Yayınları, İstanbul, 1990, 40.

²²⁸ Sarı, *a.g.m.*, 461.

²²⁹ BOA. DH. ŞFR, 92/314.

2.2.2. İkinci Adım: Seyyid Taha'yı Elde Etme Çabaları

Şeyh Mahmud Berzenci adımının başarısızlığa uğramasından sonra İngilizler Kuzey Irak'ta başka bir önder aramaya başlamışlardır. Yeni alternatif olarak 19. Yüzyılın en büyük ve güçlü Kürt lideri olan Şeyh Ubeydullah'ın torunu ve Seyyid Abdülkadir'in yeğeni Seyyid Taha'yı düşünmüşlerdir. Seyyid Taha Birinci Dünya Savaşı sırasında genel olarak Rusların tarafında yer almış, Rusların savaştan çekilmesinden sonra da İngilizlerle bağlantıya geçmiştir. Bütün bunları yaparken bir yandan da Osmanlı Devleti ile irtibatını koparmamıştır. Ayrıca Şeyh Mahmud ve Diğer Kürt aşiretleri ile de gizli görüşmelerde bulunmuştur²³⁰.

Seyyid Taha, Musul İngilizlerin hâkimiyeti altına girmeden önce Osmanlı Devleti'ne başvurarak kendi bünyesinde bulunanlar ile birlikte iskân edilebileceği uygun bir arazi talebinde bulunmuştur²³¹. Hükümet Seyyid Taha ve yanındakileri Akra kazasının 20 köyüne yerleştirip, gerekli alet ve hayvanatı vererek Osmanlı Devleti'ne bağlılığının devamı için gerekli önlemleri almaya çalışmıştır²³².

Bütün önlemlere rağmen İngilizlerden yana bir politika izleyen Seyyid Taha'ya Şeyh Mahmud'un hükümdar olarak kurduğu bağımsız Kürdistan devletinde Revanduz bölgesinin idaresi verilmiştir²³³. İngilizler ile Şeyh Mahmud arasında sıkıntı ortaya çıkınca İngiltere Seyyid Taha'yı devreye sokmuştur²³⁴. İsyanı Seyyid Taha aracılığı ile bastırmaya çalışmışlarsa da bunda başarılı olamamışlardır. Seyyid Taha, Van valisi Haydar Bey'den çift hayvanı ve tohumluk istemiş, bu fırsatı değerlendirmek isteyen Haydar Bey onu Osmanlı safına çekmek için istediklerini verdikten sonra Van'a gelmesi için kendisinden söz almıştır. Haydar Bey'in bütün bu uğraşlarına rağmen İngilizler Seyyid Taha'yı Bağdat'a çağırılmış ve Simko (İsmail Ağa) ile birleşmesi için ikna etmiştir²³⁵.

Seyyid Taha İngilizler ile ikili görüşmelere başlamış ve Arnold Wilson'un davetini kabul ederek Bağdat'a gitmiştir. Bağdat'a giderken Erbil civarındaki Kürt aşiret liderleri ile görüşüp onlara İngiltere'nin bağımsız bir Kürdistan ve yüklü

²³⁰ Sarı, *a.g.m.*, 463.

²³¹ BOA, DH, ŞFR, 83/20.

²³² BOA, DH, ŞFR, 84/148.

²³³ BOA, DH, KMS, 50/25/98.

²³⁴ BOA, DH. ŞFR, 636/8.

²³⁵ Yeğen, *a.g.e.*, 39.

miktarda para vaad ettiğini söylemiştir. Seyyid Taha bu görüşmeden olumlu bir sonuç alamamıştır²³⁶. Bağdat'ta Arnold Wilson ile görüşen Seyyid Taha, ondan İngiltere'nin himayesinde İran ve Irak Kürtlerini kapsayan birleşik bir Kürdistan'ın kurulmasını istemiştir. Bu görüşmeler sırasında İngilizler, Seyyid Taha'ya beylik vaad etmiş bunun yanında çeşitli yardımlarda bulunacaklarını söylemişlerdir. Buna karşılık Seyyid Taha çeşitli şartlar ileri sürerek işbirliği yapmayı kabul etmiştir. Bu görüşmeden sonra Seyyid Taha'ya Neri, Revanduz ve Şemdinan hükümdarlığı verilmiştir. Ayrıca İngilizlerden maaş, tüfek ve cephane almıştır²³⁷.

İngilizler, Seyyid Taha'yı ikna ettikten sonra anlaşma yapması için Rumiye'de bulunan Simko'nun yanına göndermişlerdir. Haydar Bey bu durum karşısında hayal kırıklığına uğramış ve araştırma yapmak için Rumiye'ye bir görevli göndermiştir. İncelemelerde bulunan görevli Simko'nun İngilizler ile anlaşmaya taraftar olmadığını Haydar Bey'e bildirmiştir. İngilizler Simko'nun kendileri ile anlaşmaya varmaması üzerine hedeflerine sadece Seyyid Taha üzerinden ulaşmayı denemişlerdir. Seyyid Taha Revanduz'a döndükten sonra hemen icraata başlayarak Kürt aşiretleri para ve şiddetle elde etmeye çalışmıştır²³⁸.

12 Haziran 1919'da Revanduz'dan bir İngiliz memuru ile Arap jandarması Şemdinan'ın merkezine gelerek burada bulunan Seyyid Taha'nın kardeşi Seyyid Muhlis'i Şemdinan'a kaymakam yapmak istemişlerdir. Ayrıca Seyyid Muhlis'e Simko'nun dışındaki diğer aşiret reislerine imzalatmak ve Seyyid Taha'ya vermek üzere bir mazbata bırakmışlardır. Fakat Oramar ve Rosteki aşiretleri bu mazbatayı imzalamayı reddetmişlerdir. Haydar Bey Van dâhilindeki mutasarrıf ve kaymakamlara İngiliz memuru ve Arap jandarmasının gelmesi durumunda zor kullanılarak şehrin dışına çıkarılmaları emrini vermiştir²³⁹.

İngilizlerin siyasi subayı, Seyyid Taha ve kardeşi Seyyid Muhlis Şemdinan'a gelerek burasının İngilizlere verildiğini ve bütün memur ve jandarmanın Hasankale'ye gitmesi gerektiğini söylemişlerdir. İngilizlerin bu girişimi olumsuz

²³⁶ BOA, DH. KMS, 50/25/63.

²³⁷ BOA, DH. ŞFR, 635 /27; BOA, DH.ŞFR, 635/76.

²³⁸ Zekeriya Türkmen, *Musul Meselesi*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2011, s. 55.

²³⁹ Mustafa Sarı, a.g.m., s.166.

olunca Seyyid Taha ve adamlarına Şemdinan'ı işgal ettirmek istemişler fakat bunda başarılı olamamışlardır²⁴⁰.

Seyyid Taha İngiliz siyasi subaylarının ondan beklentilerini tam olarak yerine getirememiş ve Şeyh Mahmud sınırları ihlal etmeye devam etmiştir. Seyyid Taha'nın bütün Kürt aşiretlerinin yaşadığı toprakları birleştirme planları, iktidarının sınırını Musul'un kuzey ve güneyine doğru genişletmeye çalışması, Osmanlı Devleti ile görüşmesi, Nasturiler ile işbirliği içinde bulunması ve Simko aracılığı ile İran'ın iç işlerine karışmaya başlaması gibi nedenlerden dolayı İngilizler ondan vazgeçerek yeni bir reis arayışı içine girmişlerdir. Böylece Seyyid Taha projesi de İngiltere açısından olumsuz sonuçlanmıştır.

2.2.3. Üçüncü Adım: Simko (İsmail Ağa) Boyutu

Simko İran'da en büyük Kürt aşireti olan Şikak aşiretinin reisiydi. Şikaklar kendilerine Salmas ve Rumiye'nin batısında yer alan Somay ve Bradost dağlık bölgelerini yurt edinmişlerdi. Bu bölge Osmanlı Devleti ile İran sınırında bulunuyordu. Simko'nun abisi Cafer Ağa'nın İranlılar tarafından öldürülmesi (1906) ile Şikak aşiretinin başına Simko geçmiştir. Hırslı, kurnaz ve acımasız bir kişiliğe sahip olan Simko birkaç yıl boyunca İran Kürdistan'ında Kotor'dan Baneh'e kadar olan bölgede etkinliğini sürdürmüştür. Eşkıyalıkla milliyetçiliği birleştiren Simko, halkı arasında bir kahraman, İranlılar için bir sorun, Osmanlı Devleti ve Mezopotamya'daki İngiliz idaresi için ise dikkate alınması gereken bir güç olarak biliniyordu²⁴¹.

İranlılar tarafından Simko'ya karşı girişilen bir suikast sonucunda kardeşinin ölmesi nedeniyle İranlılara düşmanlık besleyen Simko²⁴², İranlılara karşı sürekli müttefik arayışları içine girmiştir. Bu amaçla bazen Osmanlı Devleti ile bazen de İngilizler ve Ruslarla ittifak oluşturmaya çalışmıştır²⁴³. Birinci Dünya Savaşı sırasında da bu politikasını devam ettirmiş 1917'de Rusların Rumiye ve civarından çekilmesinden sonra burada oluşan otorite boşluğunu Simko doldurmuş ve çevredeki

²⁴⁰ BOA, DH. ŞFR, 639 /99.

²⁴¹ Wadie Jwaideh, *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*, (Çev.: İsmail Çekem-Alper Duman), İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, 278.

²⁴² BOA, DH. KMS, 50-2/52/7.

²⁴³ Jwaideh, *a.g.e.*, 279.

bütün aşiretleri kendi çatısı altında birleştirmiştir. Ruslardan artık Osmanlı Devleti ve İran arasında geniş bir bölgeye sahip olan Simko'ya yüklü miktarda silah ve cephane kalmıştır²⁴⁴.

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Van ve çevresinde bulunan Nesturiler ve Ermeniler daha güvenli gördükleri Rumiye çevresine kaçmışlardır. İngilizler bu bölgede Nesturilerden ve Ermenilerden oluşan tampon bir devlet kurmayı amaçlamıştır. İngilizler kurulacak olan bu devlete destek olması için Simko'ya başvurmuştur. Ayrıca Simko'ya Salmas, Dilman, Hoy ve Rumiye hükümdarlığı teklif etmişlerdir. Simko bu teklifi reddetmiş ve Osmanlı Devleti'ne destek vermiştir²⁴⁵. Ayrıca Simko, Nesturilerin o zamanki ruhani lideri Mar Şemun'u pusuya düşürerek öldürmüştür²⁴⁶.

1919'da İran'daki Kürtlerin en önemli aşiret reislerini toplayan Simko, bu toplantıda İran'a karşı isyan planlamıştır. Aşiret reislerinin hepsi isyana destek vereceğini fakat henüz isyan için şartların uygun olmadığını belirtmişlerdir. Buna rağmen Simko isyan etmekte kararlı davranmış ve başka çıkış yolları aramıştır. Bundan dolayı sürekli İran ile Ermeni ve Nesturiler üzerine saldıracağını öne sürerek silah, cephane ve askerlerinin eğitilmesi için subay göndermesini Haydar Bey'den talep etmiştir. Haydar Bey bu durum karşısında temkinli olmuştur. Çünkü Simko'ya güvenmemekte ve onun fırsatını bulduğu gibi bağımsızlığını ilan edeceğini bilmektedir²⁴⁷. Haydar Bey bölgenin tanınmış ulemalarından birini Simko'ya göndermiştir. Simko bu görüşmede Osmanlı Devletine sadık kalacağını yinelemiştir²⁴⁸.

Simko Osmanlı Devleti'ne bağlılık yemininde bulunmasına rağmen kimden yardım görse ona meyl edecek konumda muhtelif tesirlere açık biriydi. İngilizlerin Şeyh Mahmud ve Seyyid Taha projeleri başarısızlıkla sonuçlanınca bu defa da Simko ile irtibata geçmeye çalışmışlardır. Rumiye'ye gelen İngiliz konsolosu namı verilen Hint Müslümanlarından bir bin başı Simko ile görüşmüştür. İngilizlerin bu siyasi

²⁴⁴ Mustafa Sarı, Haluk Selvi, "Mondros Mütarekesi Sonrasında İngiltere'nin Kürt Politikası ve Van Valisi Haydar Bey", *Akademik İncelemeler*, II, 2, 2007, 33.

²⁴⁵ BOA, DH. KMS, 50-3/25/66.

²⁴⁶ Jwaideh, *a.g.e.*, 279.

²⁴⁷ BOA, DH. KMS, 50-3/25/98.

²⁴⁸ BOA, DH. ŞFR, 632/43.

subayı Simko'yu etkisi altına alabilmek için Osmanlı Devleti'nin barışı kabul etmediğini, yakında Enver Paşa'nın Azerbaycan'ı aldıktan sonra Hoy ve Dilman'ı zapt edeceğini söyleyerek onu mevki kaygısına düşürüp İngilizlerle işbirliğine zorlamıştır²⁴⁹. Bunun yanı sıra Zaho, Revanduz, Akra'daki İngiliz siyasi subayları komitacılar gibi çalışıp İran ve Musul sınırındaki Kürt aşiretler ile Simko'yu elde etmeye çalışmışlardır. Aşiretleri tahrik edecek mektuplar gönderip Simko'ya Rumiye ve Cezire arasında beylik önermişlerdir. Ayrıca ona kılıç, mavzer, tüfek ve hayvan yardımında bulunacaklarının teminatını vermişlerdir²⁵⁰.

Ekim 1919'da Simko ani ve habersiz bir şekilde Erbil'in kuzeyindeki Dera'ya gelerek isyana girişmiştir. Bu isyan sonucunda Rumiye'den Dilman hattı ve havalisi ile Cezire'ye kadar olan toprak parçasını İran'dan koparmıştır. Fakat batıdan Osmanlı Devleti'nin doğudan ise İran hükümetinin sıkıştırması karşısında birden çökmüştür. Bu sırada bütün silah ve cephanesini ayrıca karısı ve en küçük çocuğunu kaybetmiştir. Yardım almak için siyasi mülteci olarak Musul'a gelmişse de İngilizler Erbil'e girmesine izin vermemiştir. Bunun üzerine Simko kardeşi Ahmet ve yaklaşık yirmi adamıyla 6 Kasım 1919'da Erbil'in Gerdi köyünde İngilizlerin siyasi subayı Edmonds ile görüşmüştür²⁵¹.

Bu görüşmede İngilizlerin kendisine Kürt özgürlük davasında destek olacağını düşünen Simko hayal kırıklığına uğramıştır. Çünkü İngiltere İran hükümetiyle ilişkilerini bozmamak için Simko'nun taleplerini sıcak karşılamamıştır. Sonuç olarak Şeyh Mahmud, Seyyid Taha ve Simko'dan istediği sonucu alamayan İngiltere, çareyi bölgede uzun süre görev yapan tecrübeli siyasi subaylarının önerisi doğrultusunda Musul'da Kürt aşiretlerinin yerleştiği bölgeleri Irak yönetimine dahil etmekte bulmuştur²⁵².

²⁴⁹ BOA, DH. KMS, 50-3/25/49.

²⁵⁰ BOA, DH. KMS, 50-3/25/59.

²⁵¹ Edmonds, *a.g.e.*, 403.

²⁵² Kaymaz, *a.g.m.*, 164.

2.3. Paris Barış Konferansı'nda Kürt Devleti Projesi ve Alternatif Lider Şerif Paşa

2.3.1. Paris Barış Konferansında Kürt Devleti Tartışmaları

Paris Barış Konferansı, Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda, özellikle Ortadoğu başta olmak üzere dünyayı yeniden şekillendirmek için çeşitli ülkelerden ve toplumlardan birçok grubun katıldığı bir konferans olarak dünya tarihinde yerini almıştır. Paris Barış Konferansına 32 devlet katılmasına rağmen ana konuşmacılar İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Japonya'nın temsilcileri olmuştur. Dört büyük güç olan İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD mağlup devletlere uygun gördükleri şartları kendi aralarında tartışmışlardır²⁵³. Bu tartışmaların ardından ortaya çıkan antlaşma metinlerini mağlup devletlere sunmuşlardır²⁵⁴.

Nitekim Osmanlı Devleti de mağlup bir devlet olmasına rağmen bir antlaşma metni hemen oluşturulamamıştır. Bunun gecikmesinin nedeni Osmanlı Devleti'nin mirasının kapsamının çok dikkat çekici olması ve müttefikler arasında Osmanlı toprakları üzerine çıkar çatışmasının bulunmasıdır. İngiltere, Fransa ve İtalya, Osmanlı topraklarının paylaşımı hakkında farklı şeyler düşünmüşlerdir. Savaştan önce ve savaş sırasında Rusya, özellikle Boğazlar ve Doğu Anadolu'daki Osmanlı toprakları üzerinde kendine göre tasarımlar yapmış ancak Rusya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmesinden sonra, İtalya, Fransa ve İngiltere bu bölgelerde kendi çıkarları için siyasi bir mücadele başlatmıştır.

Özellikle Osmanlı Devleti'nin kaderi ile ilgili yoğun tartışmalara sahne olan Paris Barış Konferansı'nda Ermeni, Kürt, Mezopotamya, Suriye ve Hicaz meseleleri görüşülmüş, Müttefik devletler arasında Osmanlı Devleti'ni paylaşmayı amaçlayan gizli antlaşmalar tartışılmış, ayrıca Osmanlı Devleti yönetiminde yaşayan unsurlara verilen İngiliz taahhütleri tartışılmıştır. Bu taahhütlere göre Boğazlar Müttefikler

²⁵³ Taner Baytok, *İngiliz Kaynaklarından Türk Kurtuluş Savaşı*, Başnur Matbaası, Ankara, 1970, 9.

²⁵⁴ Bu antlaşmalar; Almanya ile Versay (28 Haziran 1919), Avusturya ile Saint Germain (10 Eylül 1919), Bulgaristan ile Neuilly (27 Kasım 1919) ve Macaristan ile The Trianon (6 Haziran 1920) antlaşmalarıdır. Bu antlaşmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Armaoğlu.

tarafından kontrol edilecek, Ermenistan, Suriye, Filistin ve Mezopotamya Osmanlı Devleti'nden ayrılacaktır²⁵⁵.

Bu doğrultuda hareket eden İngiltere konferans boyunca özellikle Yunan ve Ermeni iddialarını desteklemiştir. Konferans boyunca devam eden tartışmaların sonucunda Müttefik devletler Türkiye, Ermenistan, Suriye, Mezopotamya, Kürdistan, Filistin ve Arabistan topraklarının geleceği konusunda anlaşmışlardır. İngiltere, jeopolitik ve ekonomik çıkarlar dışında Kürtleri aynı zamanda Doğu Anadolu, Mezopotamya ve İran'da Rusya'ya karşı kullanmayı düşünmüştür. İngiltere, bu bölgelerde bağımsız bir Kürt devleti kurarak Osmanlı Devleti'nin Ermenistan ile Mezopotamya arasındaki bölgeyi kontrol etmesini engellemeyi de amaçlamıştır²⁵⁶.

Fransa ve İtalya'nın bu sırada kendi iç meseleleri ile meşgul olmasını fırsat bilen İngiltere, bu durumdan faydalanarak Mezopotamya politikalarını uluslararası politika bağlamında çok rahat bir şekilde uygulama şansı yakalamışlardır. Bu doğrultuda, onlardan yararlanmaları için bağımsızlık sözü verilen ulusların büyükleri Paris'e gelmişlerdir. Dolayısıyla, Osmanlı heyetinin yanı sıra, Arap, Ermeni, Kürt ve Yunan heyetleri de müzakerelere katılmak için Paris Barış Konferansı'nda yerlerini almışlardır. Bu bağlamda Paris Barış Konferansı, Kürtlerin kendi taleplerini sunduğu ilk uluslararası forum olarak kabul edilebilir. Ayrıca bu konferans Kürt meselesinin "uluslararasılaştırılması" yönünde İngilizlerin amaçları için önemli bir dönüm noktası olmuştur²⁵⁷.

Kürtler arasında birçok kişi Paris'e gidecek heyet arasında yer almak istemiştir. Bu adaylar Süreyya Bedirhan, Abrürrezzak Bedirhan, Abdulkadir, Milli kabile lideri Mahmud Bey ve Şerif Paşa olarak sıralanabilir. Bu adaylar arasında Paris'e gitmek için Şerif Paşa seçilmiştir. Çünkü adaylardan Süreyya Bedirhan uzun zamandır Kürt bölgelerinden uzak yaşaması yine Abdülkadir ve Abrürrezzak Bedirhan'ın yıllarca İstanbul'da yaşamaları seçilmelerini zorlaştırmıştır. Mahmud

²⁵⁵ Suat Akgül, "Paris Konferansı'ndan Sevr'e Türkiye'nin Paylaşılması Meselesi", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VIII, 23, 1992, 382.

²⁵⁶ Akgül, *a.g.m.*, 384.

²⁵⁷ Erol Kurubaş, *Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye*, Nobel Yayınları, Ankara, 2011, 199-212.

Bey'in ise kendi küçük yerleşimi dışında çok fazla etkisi olmaması seçilmesini zorlaştırmıştır. Şerif Paşa'nın seçilmesinin nedeni ise Avrupa'daki eğitimi ve Avrupa kültürüne yatkınlığı olmuştur. Kürtlerin yaşadığı bölgeden uzak olmasına rağmen, bu iş için en iyi ve en yetenekli kişi olarak kabul edilmiştir²⁵⁸.

Paris Barış Konferansı'nda Kürtlerle ilgili ilk görüşmeler 1919'da "Kürdistan" konulu konferansta başlamıştır. İngilizler ve Fransızlar kendi çıkarlarını korumak adına müzakerelere katılmışlardır. Bu müzakerelerde Kürtlerin yaşadıkları bölgelerin Fırat ve Dicle nehirlerinden dolayı verimli araziler üzerinde yer aldığı ayrıca Musul ve Kerkük gibi önemli petrol bölgelerinde bulunmalarından dolayı özel bir öneme sahip olduğu belirtilmiştir. Bu görüşmelerde İngilizlerin amacı yine Mezopotamya'nın güney bölgelerini kontrol etmek, bir başka deyişle Musul petrol bölgesini tanımlamak ve Fransızları bu bölgeden uzak tutmaktır. Bunu başarmak için çevrenin güvenliğinin sağlanması gerektiğine inanmışlardır. Böylece Türk toprakları ile Musul arasında ve yine Türk toprakları ile Bakü petrol bölgeleri arasında tampon bölgeler oluşturma planları (Kürdistan ve Ermenistan adı altında) ortaya çıkmıştır. Bu hedefe ulaşmak için Kürtlerin yaşadıkları bölgelerde iki farklı politika izlenmiştir. Bunlardan ilki Doğu Anadolu'da yaşayan kuzey Kürtlerini çeşitli vaatlerle devlete karşı kıskırtmak²⁵⁹ ikincisi ise Güney Kürtleri, Musul ve çevresini İngilizlerin kontrolüne almaktır²⁶⁰.

İngiltere ve Fransa arasında devam eden müzakerelerde Lord Curzon ve Fransız Dışişleri Bakanı Barthelot hem Kürt sorununu olduğu gibi bırakmaya hem de Musul sorununu tartıştıktan sonra bu konuyla tekrar ilgilenmeye karar vermişlerdir. Daha sonra Fransız ve İngiliz delegasyonları tarafından 23 Aralık 1919'da yapılan toplantıda İngiltere, Güney Kürdistan'ın Mezopotamya için ekonomik, askeri ve politik önemine odaklanmıştır. Toplantı başlamadan önce, Barthelot, Kürdistan'ın bir kısmının Mezopotamya bölgesine dahil edilmesi ve geri kalanının Fransız ve İngilizlerin yanı sıra Türk egemenliğinin denetimi altında bir Kürt kabilesi liderleri federasyonuna dönüştürülmesi gerektiğini ileri süren diplomatik bir not göndermiştir. Toplantıda yerini alan Lord Curzon, Barthelot'un önerisine karşı çıkmıştır. Lord

²⁵⁸ Şimşir, *a.g.e.*, 300.

²⁵⁹ İngilizlerin izlemiş olduğu bu politikayı birinci bölümde ele almaya çalıştık.

²⁶⁰ Kurubaş, *a.g.e.*, 114.

Curzon'a göre, tüm Kürdistan'ın veya bir kısmının, İngilizlerin veya Fransızların görevi altında olması mümkün değildir. İngiltere ve Fransa'nın ortak görevi de değildir. Curzon'a göre, Kürtler Asurlu ve Ermenilerle birlikte yaşayabilir. Ancak sorun, Kürtlerin İngilizler ve Fransızlar tarafından onaylanan bir Ermeni Devleti'nin kurulmasından ayrılamamasıdır²⁶¹.

Lord Curzon tarafından sunulan kararlar Musul sorununun daha sonra ele alınması şartı ile Barthelot tarafından kabul edilmiştir. 1919 Paris'te yapılan bu toplantı sonucunda, İngiltere'nin resmi politikası açıkça ortaya çıkmıştır. Bu politikaların temeli Curzon'un fikirlerine dayanmıştır. Ancak bu fikirler Kürdistan'daki uzmanların fikirleriyle uyuşmamıştır. Bu nedenle, İngiliz politika yapıcılar bir ikilem içinde olmuşlardır²⁶².

Paris Barış Konferansı'nda bir taraftan İngiliz-Fransız görüşmeleri yapılırken diğer taraftan Kürtler adına konferansa katılmış olan Şerif Paşa İngiliz yöneticileri tarafından kullanılabilir bir unsur olarak görülmüş ve elde edilmeye çalışılmıştır.

2.3.2. Kürt Lideri Olarak Konferansa Katılan Şerif Paşa

İngilizler, Kürtlere yakınlık gösterirken, Kürt aşiretlerini bir arada tutabilecek, onlara söz geçirebilecek ve aynı zamanda İngiliz politikasına hizmet edecek güvenilir Kürt liderler arama girişimlerinde bulunmuşlardı. Bu amaçla ilişki kurdukları Kürt ileri gelenlerinden biri de Kürt Şerif Paşa olmuştur.

Şerif Paşa 1898-1908 yıllarında Stokholm'da Osmanlı elçiliği yapmış ve Birinci Dünya Savaşı yıllarında Paris'te yaşamıştır. Şerif Paşa ile devletin Güneydoğusunda yaşayan Kürt aşiretleri arasında çok az ortak özellik vardır. Çünkü Şerif Paşa Avrupalı tarzda yaşamış ve eğitilmiş bir adamdır. Stokholm'den sonra Paris'e büyükelçi olarak atanmayı bekleyen Şerif Paşa, İttihat ve Terakki Partisinin kendisini dışlamasıyla Paris'te bir nevi sürgün hayatı yaşamıştır. Burada kaldığı sürece uzaktan uzağa iktidara muhalefet etmiş, muhalifleri maddi açıdan desteklemiş ve politikada aktif olabilmek için her türlü fırsatı kollamıştır. Padişaha sadık eğilimde olan Şerif Paşa, Paris'te "Meşrutiyet" adlı bir gazete yayımlamıştır.

²⁶¹ A. M. Şamsutdinov, *Mondros'tan Lozan'a Türkiye Ulusal Kurtuluş Savaşı 1919-1923*, (Çev.: Ataol Behramoğlu), Doğan Kitap Yayınları, İstanbul, 1999, 193.

²⁶² Şamsutdinov, *a.g.e.*, 194.

Burada İttihat ve Terakki Partisi'nin merkeziyetçi ve milliyetçi politikasına saldırmıştır²⁶³.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Müttefik devletlere yaklaşan ve Kürtçülük propagandasına kayan Şerif Paşa, 1919 Mayıs ayında Paris'teki İngiliz Büyükelçisine bağımsız bir Kürdistan'ın "hükümdarı" olmaya gönüllü olduğunu bildirmiştir. İngilizler başlarda Kürt bölgelerinde hiç tabanı bulunmayan Şerif Paşayı, Kürdistan emiri yapmayı uygun görmemişler fakat onu bir süre kullanmaktan da geri durmamışlardır²⁶⁴.

Şerif Paşa Paris Barış Konferansı'na katılmadan önce 4 Ekim 1918'de Percy Cox ile toplantı yapmıştır. Bu toplantıda Cox, İngilizlerin Basra, Bağdat ve Kerkük'ü işgal ettiği ve bu bölgelerdeki Kürtlerle siyasi görüşmeler yaptığı konusunda bilgi vermiştir. Bölgedeki bir anti-Kürt hareketini önlemek ve Kürtleri bir bütün olarak İngiltere'nin lehine kazanmak için, Kürtlerle ilgili olumlu görüşlerin bir bildiriyle ilan edilmesini önermiştir. Buna karşılık Şerif Paşa, İngiltere Kürtler arasında birleştirici bir politika izlenilmesini ve Mezopotamya Araplarının durumunu izlerken bir Kürt devletinin ilan edilmesini ve böyle bir hükümetin başkentinin Musul olması gerektiğini söylemiştir. Cox, mevcut durumda, İngiliz hedefinin bölge halkının yararına bir sistem kurmak olduğunu iddia etmiştir. Percy Cox ile Şerif Paşa arasında yapılan bu görüşmelerde, Sykes-Picot Antlaşması ile Fransa'ya bırakılmış olan Musul ve çevresinde İngiltere himayesi altında özerk bir Kürdistan Devleti'nin kurulması konusunda fikir birliğine varılmıştır²⁶⁵.

Şerif Paşa, İngilizlerle yapılan görüşmelerin yanı sıra Fransızlarla da görüşmüştür. Şerif Paşa, kurulması planlanan Kürt Devleti'nin merkezi olarak düşündüğü Musul ve çevresinin Fransızlara bırakılacağını hesap ederek bu görüşmeyi yapmıştır. Görüşmede Şerif Paşa, Fransız mandası altında özerk bir Kürdistan istediğini bildirmiş, fakat Fransızlar Şerif Paşa'yı ciddiye almamışlardır²⁶⁶.

²⁶³ Şimşir, *a.g.e.*, 303.

²⁶⁴ McDowall, *a.g.e.*, 175-176.

²⁶⁵ Lazarev, *a.g.e.*, 24; Lucian Rambout, *Kürdistan (1918-1946)*, Komal Yayınları, İstanbul, 1978, 67; Öke, *a.g.e.*, 76-77; Jwadih, *a.g.e.*, 260-261.

²⁶⁶ Kurubaş, *a.g.e.*, 81.

Kısa bir süre sonra, ‘‘Kürt Delegasyonu Başkanı’’ unvanını taşıyan Şerif Paşa, Paris Barış Konferansı’na katılmıştır²⁶⁷. Bu sırada Şeyh Mahmud Berzenci, Kürtlerin bağımsızlığı konusunda görüşmelerde bulunması için kendi adamlarından iki kişiyi Paris’e göndermek istemişse de İngilizler bu teşebbüse engel olmuşlardır²⁶⁸. Aynı zamanda barış görüşmelerine katılmak isteyen Seyyid Taha’nın da girişimi İngilizler tarafından reddedilmiştir²⁶⁹.

İngiliz yetkililer, Şerif Paşa’nın konferansa katılımını Kürtler ve Ermeniler arasında uzlaşma fırsatı olarak değerlendirmişlerdir. Çünkü ortak bir zeminde toplanılması planlı Kürt ve Ermeni devletlerinin kurulmasının sınırlarını belirlemek için büyük bir fırsat olacaktır. Ayrıca, Kürtlerin Türk Milli Kuvvetlerini desteklemeleri engellenecektir²⁷⁰.

Paris Barış Konferansı’nda Kürtler ile ilgili meselenin görüşülmesi sırasında ortaya çıkan en önemli meselelerden birisi Kürtler arasında birlik ve bütünlüğün bulunmaması ve ortak bir temsilci tespit etmedeki başarısızlıkları olmuştur²⁷¹. Bunun yanında ortaya çıkan bir diğer mesele de kurulması düşünülen Kürdistan toprakları ile yine kurulması düşünülen Ermeni Devleti’nin topraklarının çakışmasıdır²⁷². Bu mesele ile ilgili olarak, Kürtler ile Ermenilerin isteklerinin bağdaştırılabilmesi ve bu iki gurubun ortak bir tavır sergilemeleri konusunda özellikle İngilizler büyük bir çaba

²⁶⁷ Olson, *a.g.e.*, 14.

²⁶⁸ Hilmi, *a.g.e.*, 21.

²⁶⁹ Kurubaş, *a.g.e.*, 79; Bunlardan başka birçok aşiret reisi İngiltere ile anlaşmaya çalışmış fakat İngiltere bu aşiret reislerinin Paris Barış Konferansı’na katılmasına izin vermemiştir. Kirişçi *a.g.e.*, 86.

²⁷⁰ Lazarev, *a.g.e.*, 135.

²⁷¹ Yıldız, *a.g.e.*, 20.

²⁷² Ermeni delegasyonu Başkanı Bogos Nubar Paşa, Ermeni isteklerini içeren bir bildiriye 12 Şubat 1919’da bu görüşmelere katılan ülkelerin temsilcilerine sunmuştur. Bu bildiriye göre, Karadeniz, Akdeniz ve Hazar Denizi arasında uzanan büyük bir Ermenistan kurulmalı, bu dönemde oluşan Ermenistan Cumhuriyeti’yle Dicle nehrinin güneyinde ve Ordu-Sivas hattının batısında kalan topraklar hariç Bitlis, Van, Harput, Diyarbakır, Sivas ve Erzurum bu devletin sınırları içinde bulunacaktı. İskenderun dahil olmak üzere bütün Kilikya talep edilen topraklar arasındaydı. Ermenilerin bu isteklerine karşın, Şerif Paşa 22 Mart 1919 tarihinde bir bildiri ile gelecekte kurulacak olan Kürdistan’ın sınırlarını çizmiş ve bu sınırlar dahilindeki yerlerin Kürtlere verilmesini talep etmiştir. Bu bildiri Kürdistan olarak belirtilen yerler şu şekilde tarif edilmiştir: Kuzeyde Kafkas sınırları üzerinden başlayıp batıda Erzurum’dan, Erzincan, Arapkir, Kemah, Behisni, Divriği, güneyde Harran, Sincar Tepeleri, Telafar, Erbil, Kerkük, Süleymaniye, Akelman ve Sinna, doğuda Revanduz, Başkale, Vezirkale, yeni İran sınırından Ağrı Dağı’na kadar devam eden çizgi. Şimşir, *a.g.e.*, 306; Bruinessen, *a.g.e.*, 145-146.

göstermişlerdir. Bu çabada kullanılacak isim tabiki Şerif Paşa olacaktır. Sonuç olarak Şerif Paşa ile Ermenilerin temsilcisi Bogos Nubar arasında mutabakata varılmış ve bu konu ile ilgili mutabakat metni barış görüşmelerindeki devlet yetkililerine sunulmuştur²⁷³.

İmzalanan bu mutabakat metni, Kürtlerin çoğunluğu tarafından genellikle tepkiyle karşılanmıştır. Erzincan'dan on aşiret reisi, Fransa Yüksek Komiserliği'ne bir telgraf göndererek Şerif Paşa'yı protesto etmişlerdir. Kürtler ile Türklerin din ve soy olarak kardeş olduklarını bildirmişlerdir²⁷⁴.

Kürt liderler, 27 Şubat 1920'de, Müttefik Güçlere, Paris Barış Konferansı delegasyonlarına, İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti ve Ankara'daki Heyet-i Temsiliye delegelerinin elçiliklerine telgraf göndermişlerdir. Telgraflarında, Kürtlerin önce Müslüman, sonra Osmanlı ve sonra Kürt olduklarını ilan etmişlerdir. Osmanlı Devleti'ne asla ihanet etmediklerini ve etmeyeceklerini açıklamışlardır. Ayrıca Şerif Paşa'nın bir fırsatçı olduğunu, milyonlarca lira topladığını ve onu kınadıklarını, böyle bir kişinin Kürtleri asla temsil edemeyeceğini ilan etmişlerdir²⁷⁵.

Telgraflar aracılığıyla Şerif Paşa'ya verilen tepkileri öğrenen Lord Curzon, 19 Nisan 1920'de düzenlenen konferans oturumunda kendisini Kürtlerin temsilcisi olarak göstermesine rağmen Kürtlerin onu temsilci olarak tanımadığını belirtmiştir²⁷⁶. Kürtlerin temsilci sıfatını uygun görmediği bir kişiyi İngiltere'nin

²⁷³ Şerif Paşa ve Bogos Nubar Paşa arasında imzalanan Ermeni-Kürt Ortak Muhtırası: "Ermeni ve Kürt uluslarının yetkili delegeleri olan bizler, yüksek ırka mensup, çıkarları ortak ve resmi-gayri resmi hükümetleri kendilerine bunca zulüm etmiş bulunan Türklerin boyunduruğundan tamamen kurtularak ve bağımsızlıklarından başka bir gaye ve maksat talep etmeyen iki milletin emellerini Barış Anlaşmasına sunmakla onur duyarız. Ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmeleri konusundaki ilkeye dayanarak büyük devletlerden birisinin koruması altında bağımsız bir Ermenistan ve bir Kürt Devletinin kurulmasını ve bütün büyük devletlerin uluslarımızın emel ve arzularını kabul ederek aydınlanma ve gelişmede bize teknik yardım yapmalarını Barış Konferansı'ndan istemek konusunda fikir birliğine vardık. Toprakların paylaşılması sorununa gelince, daha önce sunduğumuz muhtıralarla belirttiğimiz sınırların çizilmesi sorununu da Barış Konferansı'nın iyi niyet ve adalet duygularına bırakırız. Çünkü verilecek kararın adaletli olacağına inanıyoruz. Bundan başka azınlıkların hukuku ile ilgili anlaşmayı da sunarız". Şimşir, *a.g.e.*, 307.

²⁷⁴ Şimşir, *a.g.e.*, 310.

²⁷⁵ Kazım Karabekir, *Kürt Meselesi*, Emre Yayınları, İstanbul, 2004, 130; Kirişçi, *a.g.e.*, 98; Öke, *a.g.e.*, 78.

²⁷⁶ Ulubelen *a.g.e.*, 269.

çıkarları dahilinde kullanması kendi zararlarına olacağı için bir İngiliz yetkili Şerif Paşa'nın Kürtler üzerinde hiç bir etkisinin olmadığını ve Şerif Paşa ile vakit kaybetmemeleri gerektiğini Lord Curzon'a bildirmiştir²⁷⁷. İngiltere'den baştaki ilgiyi göremeyen Şerif Paşa, nihayet 5 Mayıs 1920 tarihli konferansa telgraf ile istifa ettiğini açıklamış ve konferans görüşmelerini bırakmıştır²⁷⁸.

Şerif Paşa, Kürt devletinin kurulması için Ermenistan temsilcileri ve katılımcı ülkeler, özellikle de İngiltere ile çeşitli görüşmelerde iken, Binbaşı Noel, bölgedeki İngiliz çıkarlarını korumak için Kürt aşiretleri arasında toplantılar yürütmüştür.

²⁷⁷ *a.g.e.*

²⁷⁸ Kirişçi, *a.g.e.*, 100.

III. BÖLÜM

İNGİLTERE’NİN KÜRTLER ÜZERİNDEKİ FAALİYETLERİNDE SON NOKTA: BİNBAŞI NOEL’İN FAALİYETLERİ VE İNGİLTERE’NİN TUTUMU

3.1. Binbaşı Noel’in Kürtçülük Misyonu ve İlk Faaliyetleri

1886 yılında Gainsborough Kontu’nun torunu olarak dünyaya gelen Edward Charles Noel, aristokrat bir ailenin çocuğudur²⁷⁹. Akıcı bir şekilde Farsça ve Rusça konuşan²⁸⁰ Binbaşı Noel ayrıca Şeyh Mahmud’un en yakınında yer alan Refik Hilmi’den Kürtçe öğrenmiştir. Refik Hilmi eserinde onun Fransızca da konuştuğunu belirtmiştir²⁸¹. Binbaşı Noel, birçok dili konuşabilme özelliğinden dolayı Asya halkları arasında kendi yurdunda yaşadığı gibi rahat yaşamıştır. Binbaşı Noel, iyi bir binici olmasının yanında keskin nişancı, kimsenin yaşamadığı tehlikeli yerlere gitmekten zevk alan ve kılık değiştirmeyi seven bir yapıya sahiptir. Çevresindekiler tarafından kusursuz cesareti ile bilinir. Devamlı hareket halinde olan Noel’in savaş döneminde yapmış olduğu yolculuklar ve araştırmalarının Hindistan’ın savunmasına katkıda bulunması, Mac Gregor Madalyası’na sahip olmasını sağlamıştır²⁸². Noel’in şeflerinden olan Arnold Wilson, onun en zor arazi koşullarında bile şaşkınlık yaratacak derecede hızlı hareket edebilmesinin aynı zamanda çok iyi bir binici olmasının onu İranlı aşiretler arasında efsaneleştirdiğini söylemiştir²⁸³. Daha sonra Kuzeybatı sınırındaki maceraları orada da ünlenmesine yol açmıştır. Çağdaşlarından Sir Basil Gould, “Nerede iş yaptıysa, adını duyururdu”, demiştir. 1909 ve 1910’da iki defa Türk köylerinde ve Bedevi çadırlarında kalarak İngiltere’den Hindistan’a bisikletle gitmiştir.

²⁷⁹ Peter Hopkirk, *İstanbul’un Doğusunda Bitmeyen Oyun*, Sabah Kitapları, İstanbul, 1995, 158.

²⁸⁰ Cengiz Kartın, “İngiliz Arşiv Belgelerine Göre Binbaşı Edward Charles Noel’in Kürtler Üzerine Yaptığı Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kürtler*, 197.

²⁸¹ Hilmi, *a.g.e.*, 20.

²⁸² Hopkirk, *a.g.e.*, 158.

²⁸³ Edmonds, *a.g.e.*, 58.

Noel, yetkililerin dikkatini ilk defa Birinci Dünya Savaşı'ndan birkaç yıl önce, henüz küçük bir subayken, rastlantıyla çekmiştir. İngiliz subaylarının Sefirden izin almadan İran'a girmelerinin yasak olduğu dönemde Noel, bunu önemsemeyerek ve fark edilmeyeceği ümit ederek Ermeni kılığına girmiş ve İran'a geçmiştir. Ancak Sir Percy Cox'un adamları tarafından yakalanmıştır. Yakalandıktan sonra ceza alması beklenen Noel, cezalandırılmak yerine azarladıktan sonra Cox'un tavsiyesiyle Siyasi Daire'ye alınmıştır²⁸⁴.

1915 yılında yüzbaşı iken İran'daki Ahvan kentine konsolos olarak atanan Noel, bu dönemde Afganistan'da faaliyet gösteren Alman Ajanı Wassmuss'un faaliyetlerinin etkisiz hale getirilmesi konusunda Sir Percy Cox tarafından görevlendirilmiştir²⁸⁵. 1918 yılının başlarında Bakü'nün Türklerin eline geçmemesi için faaliyet gösteren İngiliz kuvvetleri ve ajanları arasında bulunan Noel, burada sıkıntılı günler geçirmiş, bir ara bölgede yaşayan yerli halka esir bile düşmüştür. İngilizlerin faaliyetleri sonucunda 27 Ağustos 1918'de serbest kalan Noel, İran bölgesindeki Türk kuvvetlerine karşı yürütülen İngiliz harekâtında yer almıştır²⁸⁶.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanması sonrasında anlaşma hükümlerine aykırı olarak Musul'un İngilizler tarafından işgalinden sonra İngiliz Savaş Bakanlığı istihbarat dairesinin Ortadoğu bölgesi uzman elemanları Irak cephesine gönderilmiştir. Bu elemanlar Kuzey Irak'ta dönemin en güçlü Kürt aşireti olan Berzenci aşiretinin reisi Şeyh Mahmud önderliğinde merkezi Süleymaniye olan özerk Kürdistan kurulması için çalışmalar içerisine girmişlerdir. Kurulması planlanan bu yapının sınırlarının nerelerden geçeceğinin belirlenmesi, Kürtlerin eğilimlerinin tespit edilmesi ve Türklerle Kürtlerin ilişkilerinin hangi boyutlarda olduğunun anlaşılması gibi konular için, Binbaşı Noel, 1918'de Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya gönderilmiştir²⁸⁷.

Binbaşı Noel, Musul ve Kerkük bölgesinde önemli casusluk faaliyetlerinde bulunmuştur ve İngiltere'nin o dönemde Güney Kürdistan politikasının düzenleyicisi

²⁸⁴ Hopkirk, *a.g.e.*, 159.

²⁸⁵ Edmonds, *a.g.e.*, 57.

²⁸⁶ Yaşar Ertürk, *Doğu Güneydoğu ve Musul Üçgeni*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2007, 143-144.

²⁸⁷ Cengiz Kartın, "XIX. Ve XX. Yüzyıl'da İngiliz Seyyahların Gözüyle Doğu", *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara, 2016, 99-100.

olmuştur²⁸⁸. Bu bağlamda Binbaşı Noel'in temel misyonu: Kürtleri, Türklerden uzaklaştırarak İngiliz tarafına çekmekti. Binbaşı Noel, misyonunu gerçekleştirmek için Kürtler üzerinde aşırı derecede uğraş vermiştir²⁸⁹. Bu uğraşından dolayı Binbaşı Noel, Sömürgeler Bakanlığı'nın Ortadoğu ile ilgili memurlarınca genellikle tenkit mahiyetinde, "İkinci Lawrence" olarak adlandırılmıştır²⁹⁰. Bu memurlar, Kürt milliyetçiliğinin gücünden emin değilken bu güce fazlasıyla inanan Binbaşı Noel, bölgeye birçok seyahat düzenlemiştir. Düzenlemiş olduğu bu seyahatlerde onun yanında İngiliz yetkililer olduğu gibi, bölgenin ileri gelenlerinden de zaman zaman refakat edenler olmuştur²⁹¹. Doğu ve Güneydoğu taraflarını incelemek yukarıda bahsedilen İngiliz politikasını hayata geçirmek ve halk tarafından kabul edileceği umulan geçici bir idari sistem kurmak için ilk olarak Süleymaniye'ye atanmıştır²⁹².

Kürtlere olan hayranlığı ile bilinen Binbaşı Noel, Süleymaniye'ye atanır atanmaz Kürtlere karşı ciddi anlamda bir araştırma başlatmıştır. Binbaşı Noel, aynı zamanlarda görev yapmış olan Binbaşı Soane gibi Kürtlerin arasında yaşamıştır. Binbaşı Noel, Kürtlerin bağımsız bir devlet sahibi olmasını sabit fikir haline getirerek bu yönüyle Binbaşı Soane'den ayrılmıştır. Kürtleri İngiliz emperyalizminin Ortadoğu'da ana aktörü haline getirmek isteyen Binbaşı Noel onları, Ermeniler ve Araplar gibi Türklerin kötü idaresi altında asimile edilmek istenen bir unsur olarak değerlendirmiştir. Binbaşı Noel, bağımsız bir Ermenistan mı yoksa bağımsız bir Kürt devleti mi tartışmasında net bir şekilde Kürt devletinden yana bir tutum sergilemiş, ancak buna rağmen Kürtlerin kontrol altında tutulması için de önlemler alınması gerektiğini teklif etmiştir. Alınması gereken bu önlemleri şöyle sıralamıştır:

"Kürtlerin lideri ve yardımcıları olacak kişiler Kürtler arasından seçilmeli, Kürt birlikler İngiliz subaylar tarafından yetiştirilmeli fakat Kürt komutanlar tarafından kumanda edilmelidir. Kürtçe, devletin resmi dili olmalı, yasalar, Kürt gelenek göreneklerine göre oluşturulmalıdır. Yıllık vergi toplama sistemi Kürt

²⁸⁸ Türkmen, *a.g.e.*, 19-20; Edmonds, *a.g.e.*, 53.

²⁸⁹ Kartın, *a.g.m.*, 100.

²⁹⁰ Gothard Jaeschke, *Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri*, (Çev.: Cemal Köprülü), TTK Yayınları, Ankara, 1971, 144.

²⁹¹ Olson, *a.g.e.*, 84; Ali Satın, *İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920*, (Çev.: Burak Özsöz), Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2010, 143.

²⁹² Edmonds, *a.g.e.*, 53.

adetlerine göre şekillendirilmeli, vergilerin dağılımı ise halkın ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde gerçekleştirilmelidir.” Binbaşı Noel’in bu önlemleri, Kürtlere yönelik politikasında Kürtlerin hassas oldukları noktaları gözeten bazı öneriler getirmekle birlikte son sözün her zaman İngiltere tarafından söyleneceği bir sistem içinde Kürtlere özgürlük bahşetmeyi planlamaktadır²⁹³.

Binbaşı Noel’in en büyük amacı, Musul’un Kürt bölgelerini Mezopotamya’da kurulmak istenen Arap devletinin dışında tutmak ve Kürtlere geniş bir özerklik vermektir. Kürtlerin arasında bir beraberlik bulunmadığını kabul eden Binbaşı Noel, herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmamak için üç ayrı Kürt devleti kurulmasını önermiştir. Bunlar; Merkezi Süleymaniye olan Güney Kürdistan, merkezi Diyarbakır olan Batı Kürdistan ve merkezi Musul olan Merkezi Kürdistan’dır. Binbaşı Noel Kürtlerin kendi kendilerini yönetemeyeceklerini kabul etmemiş ve ona göre Kürtlerin yaşadığı topraklar, İngiliz yönetimi altına da alınsa, Türk yönetiminde de bırakılsa bir bütün olarak muhafaza edilmeli ve parçalanmamalı düşüncesini savunmuştur²⁹⁴.

Binbaşı Noel, Birinci Dünya Savaşı’nın bitimi ile başlayan süreçte, Paris’teki barış görüşmelerinde de Kürtlerden yana tavrını sürdürmüştür. Onun Paris Barış Konferansı sırasında Diyarbakır’dan başlayıp Süleymaniye’ye kadar uzanan alanda bir Kürt devleti kurulması isteği İngiltere tarafından kabul görmemiştir. Fakat bu konferansta Ermenilerin ve Kürtlerin İtilaf Devletleri’nin ileride verecekleri kararları önden kabul ettiklerine dair Baghos Nubar Paşa ve Şerif Paşa arasında ortak bir deklarasyon yayınlanması ile sonuçlanan gelişmeler yaşanmıştır²⁹⁵.

Binbaşı Noel’e göre Kürtler Milliyetçi ve İslâmcı olmak üzere ikiye ayrılmışlardır²⁹⁶. Bunu da şu sözler ile ifade etmiştir: “*Şu anda Kürdistan’da iki hâkim eğilim var. Birincisi İslâm Birliği, İkincisi ulusal sorun. Açıktır ki ulusal düşüncenin yaygınlaşmasının İslâm birliği düşüncesinden daha çok yararımızdır. Ancak Türkler, İslâm birliği düşüncesinin yaygınlaşmasını daha çok istiyorlar. Bunun içinde Türklerin elinde, İzmir sorunu gibi güçlü bir propaganda aracı vardır.*

²⁹³ Cengiz Kartın, “Binbaşı Noel’in Hava Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı Arşivlerindeki Gönderilerinde Kürt-Ermeni Münasebetleri”, *Yeni Türkiye*, 60, 2014, 4-6.

²⁹⁴ Kaymaz, “Emperyalizmin Kürt Kartı”, 161.

²⁹⁵ Kartın, *a.g.m.*, 8; Bu gelişmeleri Paris Barış Konferansı başlığı altında ele almıştık.

²⁹⁶ Selçuk Ural, “Mütareke Döneminde İngiltere’nin Güneydoğu Anadolu Politikası”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 39, 2007, 435.

İtilaf devletlerinin Yunanlıların İzmir örneğinde olduğu gibi Ermenileri de Kürdistan'a getirip Kürtleri onların boyunduruğuna sokacağına inandırılmışlardır.'' Noel, ''İslâm Birliği''nin Türklerle Kürtleri yakınlaştıracığına ihtimal verdiği için Kürt milliyetçiliğinin yaygınlaşmasını savunmuştur. Ona göre ''İstisna dönemlerin dışında genel olarak Kürtler pek öyle muhafazakâr Müslüman değildirler, ancak İslâmiyet onları etkilemiştir.'' Aynı zamanda Binbaşı Noel, Kürtlere gerçek manada eğitim imkânı verilirse Kürtlerin ılımlı Müslüman olmalarında umut olduğu tespitini yapmıştır. Ona göre ''Güçlü bir hükümet ve yaygın bir eğitim imkânı sağlanırsa hem gelişme sağlanır hem de Kürtlerin Irak ve siyasi Kafkaslar arasında çok güçlü bir tampon olması ümidi vardır.''²⁹⁷

Binbaşı Noel'in Rusya ile ilgili düşüncelerinde ise Rus İmparatorluğu'ndaki yeni yapılanmanın gözden uzak tutulmaması gerektiğini, geçmişte yaşanan Kürt ulusal hareketlerine Rusların yoğun şekilde destek verdiğini söylemiştir. Yeni yapılanma olarak kastettiği Bolşevik Rusya'nın, Kürdistan'a yönelik emellerinin önüne geçilmesi için Kürt sorununa bir an önce çözüm bulunmasını istemiştir. O bunu İngiliz çıkarlarının güvenliği açısından gerekli bulmuştur. İslâm ortak paydasına sahip Türk-Kürt işbirliğini bozmanın ön koşulu olarak Kürt milliyetçiliğinin geliştirilmesini saymıştır. Binbaşı Noel, Kürtlerin yeni uygarlığa ve modern gelişmelere uyum sağlamakta çok yetenekli olduklarını ve onların Türk, Arap ve Acemlerden daha üstün olduklarını dile getirmiştir. Binbaşı Noel'in yaklaşımı Türk-Kürt farklılıklarını sürekli ön plâna çıkaran bir yaklaşımdır²⁹⁸.

Aşırı Kürtçü bir misyona sahip olan Binbaşı Noel, Kürt taraftarlığını o kadar ileri bir aşamaya taşımıştır ki, İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe ''Keşke Noel bu kadar Kürtçü olmasaydı'' demiştir²⁹⁹. Binbaşı Noel, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya yapmış olduğu seyahatler neticesinde bütün bu izlenimlere sahip olmuştur. Binbaşı Noel'in 1919 yılı boyunca gerçekleştirdiği yolculuklar ve amaçları kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir:

²⁹⁷ Edward William Charles Noel, *Kürdistan 1919, Binbaşı Noel'in Günlüğü*,(Çev.: Bülent Birer), Avesta Yayınları, İstanbul, 1999, 168-169.

²⁹⁸ Parlar, *a.g.e.*, 434.

²⁹⁹ Öke, *İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel'in Faaliyetleri (1919)*, 69.

7 Nisan'da Musul'dan Nusaybin'e seyahat (Miran'daki Kürt aşiretleri ile görüşme),

19 Nisan'da Nusaybin'den Mardin'e seyahat (Dakhori aşireti, Amerikan misyonerleri ve Keldaniler ile görüşmeler),

25 Nisan'da Mardin'den Halep'e seyahat,

10 Mayıs'ta Halep'ten Mardin'e seyahat (V. Kolordu komutanı Miralay Kenan Bey ile görüşme),

12 Mayıs'ta Mardin'den Midyat'a seyahat (Mahalmi aşireti ile görüşme),

17 Mayıs'ta Midyat'tan Sur'a seyahat (Habasbani aşireti ile görüşme),

21 Mayıs'ta Sur'dan Avire'ye seyahat (Sürgici ve Şeykhan aşireti ile görüşme),

23 Mayıs'ta Avire'den Mardin'e seyahat,

28 Mayıs'ta Mardin'den Diyarbakır'a seyahat (Şammar Arapları ile görüşme),

29 Mayıs'ta Dirik'ten Arbete'ye seyahat (Milli aşireti ile görüşme),

Haziran'da Karacadağ üzerinden Diyarbakır'a seyahat (Mahalli aşireti ile görüşme)

14 Haziran'da Diyarbakır'dan Halep'e seyahat (Albay Talbot Wilson ile görüşme),

23 Temmuz'da Halep'ten Bağdat'a ve İstanbul'a seyahat,

19 Ağustos'ta İstanbul'dan Halep'e geliş (Cemilpaşazade Ekrem Beyle görüşme),

21 Ağustos'ta Halep'ten Antep'e seyahat,

25 Ağustos'ta Antep'ten Pazarcık'a seyahat (Atmili aşireti ile görüşme),

31 Ağustos'ta Pazarcık'tan Malatya'ya seyahat (Kürecik aşireti ile görüşme),

10 Eylül'de Malatya'dan Türk kuvvetlerinin gelişi sebebi ile Beydağı'na kaçış,

19 Eylül'de Samsat'tan Urfa'ya seyahat,

21 Eylül'de Urfa'dan Mersin-İstanbul yoluyla Londra'ya seyahat³⁰⁰.

3.2. Binbaşı Noel'in Anadolu'ya İlk Gelişi ve Faaliyetleri

1919 yılının Mart ayında Bağdat'ta Sivil Komiser Sir Arnold Wilson'un başkanlığında yapılan toplantıdan sonra, Şeyh Mahmud Berzenci'nin yanında siyasi subay görevi yapan Binbaşı Noel bu görevinden alınmış ve yerine Binbaşı Soane Süleymaniye'ye siyasi hâkim olarak atanmıştır. Binbaşı Noel'in yeni görevi ise bugünkü Türkiye toprakları içerisinde bulunan yerlerde incelemeler yapmak olmuştur³⁰¹. Bu görev değişikliği Binbaşı Noel'in zararına değil tam tersine kazançlı çıkmasına neden olmuştur. Çünkü bu kişi daha önceki dönemde de şu andaki Türkiye toprakları içlerine doğru bir gezi yapmak ve oradaki Kürtleri tanımak istemiştir. Bedirhanlar, Cemil Paşazadeler ve Babanlar hakkında Refik Hilmi'ye sürekli sorular sorarak bu Kürtleri daha da yakından tanımaya çalışmıştır. Binbaşı Noel, Süleymaniye'de kaldığı süre içinde sürekli yanında bulunup ona her konuda yardımcı olan Refik Hilmi'yi de yanında götürmek istemiştir. Refik Hilmi'ye göre Binbaşı Noel'in amacı orada bulunan tanınmış Kürtlerle görüşerek Şeyh Mahmud ve Kürdistan Hükümetine destek sağlamaktır³⁰².

Binbaşı Noel bu amaçla hareket ederken İngilizler de Güneydoğu Anadolu'da işlerin ters gittiğini fark ederek bir takım girişimlerde bulunmuşlardır. Güneydoğu Anadolu'daki duruma karşı önlemler almak aynı zamanda bu aşamada gelişmeleri leyhlerine çevirebilmek için Binbaşı Noel'i Mezopotamya'daki işgal kuvvetleri komutanının onayı ile Nusaybin'e göndermeye karar vermişlerdir³⁰³. 9 Eylül 1919'da, Hindistan Bürosu'ndan Dışişleri Bakanlık Müsteşarı'na gönderilen bir belgede, "*Binbaşı Noel de birleşik bir Kürdistan fikrinin ne ölçüde destek alabileceğini anlamak üzere göreve gönderildi.*" denilerek, Binbaşı Noel'in oraya

³⁰⁰ Kartın, *a.g.m.*, 7.

³⁰¹ Ertürk, *a.g.e.*, 195-198.

³⁰² Hilmi, *a.g.e.*, 22.

³⁰³ Öke, *a.g.e.*, 26.

gönderilmesindeki asıl amacın ne olduğu açıkça belirtilmiştir³⁰⁴. İngilizler tarafından Binbaşı Noel'in bu göreve atanmasının nedeni, hem bu bölgeyi tanıyor olması, hem de bu önemli görevin üzerinden hakkıyla kalkabilecek yetenek ve kapasiteye sahip olmasıydı.

Binbaşı Noel yeni görevine atanırken, İngiltere fevkalade komiserliğinden İstanbul'a bir yazı yazılarak, onun bu görevlendirilmesinden haberdar olmaları bildirilmiş ve kendisine sivil ve askeri memurlarca destek sağlanması istenmiştir³⁰⁵. Bunun karşılığında Diyarbakır'ın asayışı hakkında izlenimlerde bulunmak üzere Nusaybin'e gelen Binbaşı Noel'e gerekli kolaylığın gösterilmesine dair Kalem-i Mahsusa'dan Diyarbakır'a bir telgraf çekilmiştir³⁰⁶. İngiliz Başbakanı Balfour ise Hindistan Bakanlığı'na bu görevlendirmeden hiç hoşlanmadığını bildirmiştir. Ona göre, Nusaybin, Fransız etki alanı içinde yer alan bir bölgedir ve bu bölgeye bir İngiliz ajanın yollanması Fransa'nın tepkisine sebep olabilirdi. Fakat İngiliz yetkililer eğer Binbaşı Noel Fransızları endişeye düşürmeden veya perde arkasından çalışırsa sorun kalmayacağına inanmışlardır. Bundan hareketle Mısır İşgal Ordusu Komutanı Gn. Allenby, Cerablus ile Nusaybin arasında bulunan demiryolunu ele geçirdiğini ortaya koyarak Binbaşı Noel'in aynı karargahta göstermelik bir mevkiye atanabileceğini tavsiye etmiştir. Balfour, herhangi bir sorun oluşmayacağına sonunda inanmış ve görevlendirmeye onay vermiştir. Balfour, Binbaşı Noel'in hava yoluyla Halep'e gönderebileceğini de bir telgrafla Lord Curzon'a bildirmiştir. Dışişleri, Savaş ve Hindistan Bakanlıklarının arasındaki bir dizi yazışmadan sonra Binbaşı Noel görevine başlamıştır³⁰⁷.

Bütün şartlar sağlandıktan sonra 1 Nisan 1919 tarihinde Binbaşı Noel Nusaybin'e gitmek üzere Bağdat'tan ayrılmıştır³⁰⁸. Bağdat'tan Musul'a gelen Noel, 7 Nisan'da Nusaybin'e gitmek üzere buradan hareket etmiştir. 12 Nisan'da Nusaybin sınırlarına girmiştir. Buraya geliş amacını Nusaybin'deki yetkili makamlardan saklayan Binbaşı Noel'in beraberinde iki mütercim, iki çavuş ve Musul'un iki eski

³⁰⁴ Yeğen, *a.g.e.*, 106.

³⁰⁵ BOA, DH-KMS, 54-1/32/5.

³⁰⁶ BOA, DH-ŞFR, 98/289/1.

³⁰⁷ Öke, *a.g.e.*, 27.

³⁰⁸ Yeğen, *a.g.e.*, 95.

jandarması yer almıştır³⁰⁹. Binbaşı Noel bu bölgeye gelirken yanında Refik Hilmi'yi de getirmek istemiştir. Fakat hastalığından dolayı Refik Hilmi Binbaşı Noel'e eşlik edememiştir. Onun yerine yanına Faik Tapo'yu almıştır³¹⁰.

Binbaşı Noel, Nusaybin sınırından geçtikten sonra hiçbir şeyi kaçırmayacak şekilde notlar almıştır. Bu notlarda ilk izlenim olarak, Türk ordusunun Nusaybin ve çevresini terk etmesinden dolayı bölgede güvensizlik hissini görüldüğünü, yolların özellikle kuzeydeki tepelerde yaşayan Kürt aşiretleri nedeniyle güvenli olmadığını, güvensizliğin Türk kontrol noktalarında bulunan zaptiyelerin geri çekilmesiyle daha çok arttığını belirtmiştir. Bu notlarda Nusaybin'den 18 kilometre uzaklıktaki Dagir'de az miktarda jandarmanın yer aldığı bir karakol kaldığını, ayrıca bu karakolda kimsenin beş aydır maaş almadığını ancak disiplinlerinin her zamanki gibi iyi olduğunu söylemiştir. Binbaşı Noel, 14 Nisan'da Nusaybin'den 8 kilometre uzaklıktaki son Türk istasyonu olan Nimitli'ye geçmiştir. Burada da yine 7 Türk subayının bulunduğunu ve buranın onlara emanet edildiğini görmüştür. Ayrıca Nimitli'de bir Alman havaalanı bulunduğunu ifade etmiştir. Bu bölgede de edindiği izlenimleri olduğu gibi aktaran Binbaşı Noel ertesi sabah Nusaybin'e ulaşmıştır³¹¹.

Her konuyu ayrıntısına kadar inceleyen Binbaşı Noel, ulaşım özellikle de trenlerin geliş gidişi hakkında bilgiler vermiştir. Binbaşı Noel'e göre ayda birkaç defa trenler Nusaybin-Tel Abyad arasında gidiş geliş yapmıştır. Bununla birlikte sırasıyla çalışan iki lokomotif ve 50-60 tane vagon olduğunu, Nusaybin'den Resulayn'a giden yolun gerekli önem verilmediği için kötü halde olduğunu bildirmiştir. Binbaşı Noel ulaşım ile ilgili izlenimlerine devam ederek, Mardin'de 400, Resulayn'da 200 terhis olmuş askerin 18 Nisan'da sevk edilmeyi beklediğini, bunların ayrılmasıyla Türklerin bölgeden ayrılma işlemlerinin biteceğini belirtmiştir³¹². Binbaşı Noel, Nusaybin'de sağlığı kötü etkileyen yaz iklimi ve

³⁰⁹ Serdar Sakin, "İngiliz Ajanı Binbaşı Noel'in Nusaybin Raporu", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12, 2010, 34-35.

³¹⁰ Hilmi, *a.g.e.*, 23.

³¹¹ Sakin, *a.g.m.*, 35.

³¹² Yeğen, *a.g.e.*, 80.

sıtmanın olduğunu belirtmiştir. Ayrıca 4 bitişik binadan oluşan Alman hastanesinin hükümet işleri için kullanıldığını bildirmiştir³¹³.

17 Nisan'da Nusaybin'in önemli şahsiyetleriyle buluşan Binbaşı Noel, bu kişilerle görüşmesinde Nusaybin pazarının malî, tarım ve ticarî durumundan endişe duyduğunu söylemiştir. Burada bulunan aşiretlerin sayılarını ve isimlerini not almıştır. Hemen arkasından tümen binasını gezerek, savaştan önceki ve normal koşullardaki hasat ile ilgili bilgileri sormuştur. Resmi olarak hükümet işlerine müdahale etmek amacıyla mali konuların işleyişi hakkında bilgi toplamaya çalışan Binbaşı Noel'in, hangi görevle geldiği ve seyahat amacı bu konuları araştırmasıyla ortaya çıkmıştır. Ne amaçla geldiğini anlayan bölge valisi, bu bilgileri ona vermemiştir³¹⁴.

Binbaşı Noel, Kürtlerin toplumsal özelliğini, siyasi açıdan hangi devlete yakın olduğunu ve Kürtlerdeki milliyetçilik derecesini hiçbir ayrıntıyı göz ardı etmeden not etmeye çalışmıştır. Binbaşı Noel, burada bulunan Kürt kabilelerin yağmacılık içgüdüleriyle gelişmiş vahşi bir kitle olduğunu, bununla beraber halkın İngiltere'ye karşı olduğunu belirtmiştir. Binbaşı Noel'e göre bunun nedeni Kürtlerin Amerikalılara ve İngilizlere karşı korkutulmuş olduğu düşüncesidir. Ona göre Türkler ve Kürdistan Teali Cemiyeti, faaliyetlerinde başarılı olmuşlar ve Hristiyanların öldürülmelerinden dolayı İngilizlerin onları korkunç boyutlarda cezalandıracağını söyleyerek Kürtleri korkutmuşlardır. Gözlemlerini aktarmaya devam eden Binbaşı Noel, propagandanın başarısının sadece bu korkuya bağlı olmadığını, bu nedenle de geçici olarak göz önünde bulundurulması gerektiğini dile getirmiştir. Yine Binbaşı Noel, burada bulunan Kürtlerin Süleymaniye'den farklı olarak ya hiç ya da çok az milli duygulara sahip olduklarını, zor kullanarak ve ardından genel af ilân edilerek sağlanabilecek herhangi bir yönetim şeklini kabul etmeye hazır olduklarını ifade etmiştir. Binbaşı Noel, gece (11 Nisan) yanlarında kaldığı aşiretin reisinin, açık bir şekilde İngilizlere karşı hazırlık yaptığı örneğini vererek silahlı bir karşılık gelebileceği ihtimalinin de göz önünde bulundurulması

³¹³ Sakin, *a.g.m.*, 35.

³¹⁴ Selçuk Ural, "Arşiv Belgelerine Göre Binbaşı Noel'in Faaliyetleri", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 11, 2004, 57; Serdar Sakin, "İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu'yu İşgal Arzusu ve Bölge Halkını Kışkırtma Faaliyetleri", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 2009, 270.

gerektiğini söylemiştir. Fakat “İngiliz” ve “Ermeni” kelimelerinin aynı olmadığı anlatıldığında reisin kararında değişiklikler olduğunu aktarmıştır. Binbaşı Noel’e göre aşiretler yabancılardan çekinmektedirler ve onların gözünde Ermeniler ile İngilizler Hristiyanlıktan dolayı eşanlamlıdır. Binbaşı Noel’in bu notlarının ve aktarımlarının en büyük amacı bölgedeki İngilizlerin aleyhine olan durumu kendi taraflarına çevirmek için gereken planların alt yapısının oluşturulmaya çalışmak olmuştur³¹⁵.

Binbaşı Noel, gözlemlerini aktarırken hem tespitte bulunmuş hem de önerilerini sunmuştur. Örneğin korkutma ve kışkırtma işinin yapay olduğu tespitinde bulunmuş bu durumu tersine dönüştürmek için de Kürtlere genel bir af ilanı çıkarılmasının yeterli olacağı önerisinde bulunmuştur. Binbaşı Noel, yine bu af ilanının İngiltere siyasetine zararlı olacağı düşünülüyorsa bunu şifahen yapmak için kendisine görev verilebileceğini teklif etmiştir. Tespitlerini aktaran Binbaşı Noel, Kürt bağımsızlık hareketinin doğal halinde seyretmemekte olduğunu söylemiştir. Bu bölgede yaşayan Kürt aşiretlerini, Süleymaniye ve Revanduz’daki Kürtlerden ayrı tutarak değerlendirmek gerektiğini savunmuştur. Çünkü bu Kürtler Araplarla birlikte uzun yıllar yaşadıkları için milliyetçiliklerini yitirmişlerdir. Arap kültürüne, giyim olarak Araplara ve bazı yerlerde Arap diline uyum sağlamışlardır. Ayrıca bu bölgede yaşayan Kürtler Araplarla karıştırılmalarından rahatsızlık duymamışlardır. Sonuç olarak Nusaybin’deki Kürtler, kültür olarak Araplaşmışlardır. Fakat Kürtlerin yaşadığı diğer bölgelerde Araplara karşı pek fazla bir sevginin olmadığı gözlenmiştir³¹⁶.

Binbaşı Noel, 16 Nisan’da Nusaybin ileri gelenlerine bir takım telgraflar geldiğini belirtmiştir. Bu telgrafların içeriğinde, Bedirhan Bey’in oğlu Emin Ali’nin Türk hükümeti tarafından Diyarbakır valiliğine atandığı ve hemen görevine başlamak için ayrılacağı bildirilmiştir. Ayrıca Türk hakimiyeti altında bağımsız bir Kürdistan hareketini destekleyen şahıslardan Seyyid Abdülkadir, Hristiyanları Kürtlere öldürten milliyetçilere zarar vermemelerini içeren başka bir telgraf Nusaybin’in önde gelenlerine ulaşmıştır. Binbaşı Noel, 17 Nisan’da yazdığı bir rapor ile bu durumu

³¹⁵ Suat Zeyrek, “Millî Mücadele Sürecinde Türk-İngiliz Rekabeti: Kürt Sorunu”, *Türkiyat Mecmuası*, 23, 2013, 121; Sakin, *a.g.m.*, 36-37.

³¹⁶ Öke, *a.g.e.*, 29.

İngiltere'ye bildirmiştir. Bu raporda "Hristiyanları Kürtlere öldürten" ibaresinin de yer alması siyasi bir amaç taşımıştır. Çünkü İngiltere'nin Mondros Ateşkes Antlaşması'na dayanarak bölgeye doğrudan müdahale etmesi için yeterli bir sebep olabileceği düşüncesi ile söylenmiştir³¹⁷.

Binbaşı Noel raporuna ayrıca bölgede yaşayan aşiretlerin adı, aile, köy ve silah sayısı, önemli liderleri gibi bilgilerin yer aldığı bir ek koymuştur. Bu bilgilerle birlikte Binbaşı Noel raporunda, aşiretlerle alakalı gözlemlerine de yer vermiştir. Bu gözlemlerinde özellikle aşiretlerin yaşadıkları bölgeyi, aşiretler arasındaki durumu, aşiretler arasında herhangi bir husumet olup olmadığını, ayrıca bu aşiretlerin İngiltere'ye karşı nasıl bir yaklaşım içinde bulduklarını belirtmiştir. Yine aşiretlerin bir plan doğrultusunda İngiltere lehine örgütlenebilme ihtimallerini ya da bu plana karşı koyma güçlerinin ne derece olduğunu belirtmeye çalışmıştır³¹⁸.

Binbaşı Noel, 19 Nisan'da bir düzine jandarma ile Mardin'e doğru hareket etmiştir. Dakuriler tarafından ele geçirilmiş olan Amuda'da kalmıştır. Köyün reisleri Şükrü ve Ferhat Ağa'yı ziyarete giden Binbaşı Noel, burada Şamar aşireti şeyhi Ali Abdurrezzak'ı da görmüştür. Binbaşı Noel, Ali Abdurrezzak'ı İngiliz karşıtı, sevimsiz ve sert bir adam olarak değerlendirmiştir. Gerçekten de İngiliz karşıtı olan Ali Abdurrezzak, Binbaşı Noel'e bu karşılaşmalarında hiç çekinmeden bütün İngilizlerin Ermeniler gibi yok edilmesi gerektiğini söylemiştir. Binbaşı Noel, aşiretler arasında sistemli ve yoğun bir şekilde düşmanlık propagandası yapıldığını, bu durumun büyük bir alanda yayıldığını belirtmiştir. Binbaşı Noel, bu izlenimleri karşısında Kürtlerin Türk hükümetine veya İngiltere'ye karşı tutumlarının ne olacağını anlamıştır. Birbirinden ayrı hareket eden aşiretler arasında Kürdistan olgusuna rastlamamıştır. Ancak yapılması gerekenleri İngiliz hükümetine bildirirken Kürtlere karşı çok katı olmayacak bir tavırla yaklaşılmasını söylemiştir. Özellikle Binbaşı Noel'in Kürt milliyetçiliğinin doğal hâlinde seyretmemesini söylemesi Kürt milliyetçiliği ve Kürdistan söylemlerinin altında İngiltere'nin olduğunu açıkça ortaya koymuştur³¹⁹.

³¹⁷ Sakin, *a.g.m.*, 38.

³¹⁸ Kartın, "XIX ve XX. Yüzyıl'da İngiliz Seyyahların Gözüyle Doğu," 101.

³¹⁹ Sakin, *a.g.m.*, 40-41.

20 Nisan'da Mardin'e geçen Binbaşı Noel, orada İstanbul'dan yeni dönen mutasarrıf Zeki Bey'i görmüştür³²⁰. İngiltere Yanlısı olan Zeki Bey, İttihat ve Terakki düşmanıdır. 21 Nisan'da savaş sırasında Ermenileri teşkilatlandırdıkları için halk tarafından seilmeyen Amerikan misyonerleri ile tanışmıştır. Binbaşı Noel, 22 Nisan'da bölgedeki Hıristiyan azınlık gruplarını ziyaret etmiştir. Yakubi, Roma'ya bağlı Katolik Süryani ve Kaldeliler ile tanışmıştır. Bu konu hakkında kısa bir değerlendirme yapan Binbaşı Noel, Osmanlı propagandasının etkisiyle Müslüman halkın, İngilizlerden korktuklarını ve İngiliz işgaline karşı koymak için aşiretlerin parayla silah aldıklarını yazmıştır. Binbaşı Noel, eğer bu faaliyetlere karşı konulmazsa bölgeye girecek olan İngiliz askerlerinin işinin çok zorlaşacağını düşünmüştür ve bu durum onu endişelendirmiştir³²¹.

Binbaşı Noel'in, hazırladığı rapor Londra'ya ulaşınca Hindistan Bakanlığı yetkilileri bu çalışmanın ilginç, hatta edebi yönlerinin de olduğu inancıyla basarak bakanlıklar arasında dağıtmışlardır. Yetkililere göre, bu rapordan birleşik bir Kürdistan'ın gerçekleşme şansının olmadığı ve üzerinde durulmaması gerektiği sonucu çıkmıştır. Yine içeriğinde değinilen Müslüman Hıristiyan çatışmasında, Binbaşı Noel'in Kürt taraflısı yanının ağır bastığı görülmüştür. Raporun yanına karaladıkları kısa notlardan İngiliz yetkililerin aynı eğilimde olmadıkları sonucu ortaya çıkmıştır³²².

Binbaşı Noel 25 Nisan'a kadar Mardin ve çevresinde incelemelerde bulunmuştur. Bu tarihte yanında bulunan kişilerden Faik Tapo ile birlikte, Halep'e gitmiştir. Binbaşı Noel'in hareketlerini ilk andan itibaren takip eden Diyarbakır merkezli 13. Kolordu Kumandan Vekili Ahmet Cevdet Bey Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, Binbaşı Noel'in Mardin ileri gelenlerinden yüz bulmadığı ve asıl amacını gizlediğini bildirmiştir. Binbaşı Noel'in serseri mizaçlı bir adam olduğunu belirten Ahmet Cevdet Bey, bu kişinin propaganda yapabilmek ve

³²⁰ BOA. DH. ŞFR, 627/19/1.

³²¹ Öke, *a.g.e.*, 32.

³²² Öke, *a.g.e.*, 33.

amaçlarına kavuşabilmek için Halep’de Mardin’in Nusaybin’in işgalini talep edebileceğini de belirtmiştir³²³.

25 Nisan ile 10 Mayıs arasında Halep’te kalan Binbaşı Noel, bu süre zarfında demiryollarının işleyip işlemediğini kontrol etmiştir. Mayısın 11’inde yeniden Mardin’e geçen Binbaşı Noel, V. Kolordu Kumandanı Miralay Kenan Bey ile görüşmüştür. Kenan Bey Binbaşı Noel’e İstanbul’dan gelen emre göre Allenby’nin Mondros Ateşkes Antlaşması şartlarına eklediği on iki ek maddeye uymayacağını açıklamıştır. Bu sırada Binbaşı Noel, Mardin’de Osmanlı hakimiyetinin devam ettirilmesi için İstanbul’dan gelen Fehim Efendi ile Yakubi Patriği Elias’ın müracaatta bulunmak üzere İstanbul’a doğru hareket ettiklerini rapor etmiştir. Bunların Halep’te durdurulmaları gerektiğini vurgulamıştır. Mayıs’ın 12’sinde Osmanlı süvarisi ile Midyat’a doğru yola çıkan Binbaşı Noel, coğrafi koşulları, toprağın verimini, yöre halkının nüfus durumunu ve İngilizlere karşı tavrını içerecek notlarıyla seyahatine devam etmiştir³²⁴.

Binbaşı Noel, 13 Mayıs akşamını Mahalami aşiretinde misafir olarak geçirmiştir. Orada Hasan Bey ve kardeşi Şeyh Halil ile tanışmıştır. Amcaları Halaf Bey’in Osmanlı tarafından idam edilmesine rağmen Mahalami aşireti reisinin Osmanlı Devleti’ne hiçbir şekilde kızgın olmadığı Binbaşı Noel’i fazlasıyla şaşırtmıştır. Halil Bey’in Türklere düşmanlık etmesini beklerken, tam tersine bir Türk dostu olması ve Osmanlı Devleti’nin her faaliyetinin, kendilerine karşı olması durumunda bile, onlara şeref vereceğine inandığını dile getirmesi de İngilizler tarafından hayretle karşılanmıştır. Onlar, şeriat düzeni oldukça Osmanlı hâkimiyetinden ayrılmayı düşünmemişlerdir. Binbaşı Noel, aşiretin bu tutumunun halkın genel yaklaşımı olduğuna inanmıştır. Hayal kırıklığı ile 14 Mayıs’ta Midyat’a gitmiştir. Burada da Osmanlı üniforması giyen Kürt kökenli askerlerle karşılaşmıştır. Tanıştığı Kürtler kendisine Osmanlı ordusunun sadece Süleymaniye’de bulunan birliklerinde iki bine yakın Kürtün olduğunu söyleyince Binbaşı Noel’in hayreti daha da artmıştır. Kürtlerdeki Türk dostluğunu gören Binbaşı Noel, aşiretlerin Ermenilerle uzlaştırılmasının mümkün olmayacağına da artık tamamen inanmıştır. Bundan dolayı

³²³ Ertürk, *a.g.e.*, 137.

³²⁴ Öke, *a.g.e.*, 33-34.

Binbaşı Noel aşiretleri İngiltere'nin Ermenilerle hiçbir şekilde işbirliği yapmadığına ve yapmayacağına inandırmaya çalışmıştır³²⁵.

17 Mayıs'ta Midyat'ı geride bırakan Binbaşı Noel, Sor'a hareket etmiştir. Kayalıklı yollardan geçerek Habasbani aşiretinin bölgesine girmiştir. Aşiretin reisi olan İzzeddin'in konağında ağırlandı. İzzeddin bir önceki yıl Osmanlı Devleti'ne karşı gelmiş, fakat yenilmiştir. Kararsız bir tutum sergileyen İzzeddin, bir yandan Osmanlı Devleti'nden intikam almak isterken diğer yandan da İngilizlere pek güvenememiştir. İzzeddin'in adamları arasında gizlice bir araştırma yapan Binbaşı Noel işbirlikçilerinden İngiltere düşmanı aşiret liderlerinin isimlerini almıştır. Ertesi gün İzzeddin Binbaşı Noel'e Sor'a doğru giderken ona eşlik etmek istediğini bildirmiş ve orada kuzeni Esad Bey'de kalabileceklerini söylemiştir. Bunun üzerine Binbaşı Noel'in Sor'a gideceğini haber alan aşiretler bir İngiliz'in kamplarına gitmesini asla istemediklerini belirten bir yazı göndermişlerdir³²⁶.

Binbaşı Noel, 21 Mayıs'ta Avire'ye doğru yola çıkmıştır. Burada Hacı Ahmed Ağa'nın Sürgüci ve Şeykhan aşiretlerinde konaklamıştır. Ahmed Ağa, savaş boyunca adamları ile birlikte Türklerin yanında yer almış, oğlu Kamil ise İsviçre'de mühendislik gördükten sonra dönüşünde Osmanlı ordusuna girerek, Almanlarla Türkler arasında irtibat subaylığı yapmıştır. Binbaşı Noel, Ahmed Ağa'ya Avrupa'daki siyasi gelişmelerden ve özellikle İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu siyasetinden söz etmiştir. Burada da tepki alan Binbaşı Noel, hatıra defterine *“burada mandaterliği üstlenecek devletin hiç de öyle gıpta edilecek bir durumunun olmayacağını”* not etmiştir. Ayrıca Bakanlığa Sor kazası ile ilgili oldukça detaylı bir rapor sunmuştur. Yine bundan önce dolaştığı bölgelerden yazdığı gibi aşiretlerinin silah gücü, nüfusu ve adamlarının eğilimleri hakkında çalışmayı da kaleme almıştır³²⁷.

23 Mayıs'ta Mardin'e giren Binbaşı Noel, yolda düzenli taşımacılık yapan kervanlarla da karşılaştığını yazmıştır. Bölgede kaçakçılığın yoğun olduğunu da kaydeden Binbaşı Noel, Mardin'de fazla kalmayarak Diyarbakır'a doğru hareket

³²⁵ Ural, *a.g.m.*, 58.

³²⁶ Öke, *a.g.e.*, 35.

³²⁷ Ertürk, *a.g.e.*, 138.

etmiştir. Yolculuğu sırasında geçtiği kasabalardaki ev sayısı ve hane halkı nüfusunu dahi Londra'ya bildiren Binbaşı Noel, 28 Mayıs'ta Dirik'te Revanduz Kaymakamı Mesud Bey'le karşılaşmış ve onu yakalayıp Musul'daki İngiliz otoritesine teslim etmiştir. Dirik'te görüştüğü Osmanlı Devleti makamlarının kendisine iyi davrandığını kaydeden Binbaşı Noel, aslında Türklerin İngiltere'nin kendilerine karşı gaddarlıkla davranmayacağını düşündüklerini, bu bölgede asıl nefret ettikleri milletin, Ermenilerin davasını üstlenmiş gibi görünen Amerikalılar olduğunu söylemiştir³²⁸.

29 Mayıs'ta Dirik'e 12 mil mesafedeki Arbata'ya geçen Binbaşı Noel, bu köyün Milli aşiretinin nüfuz sahasındaki ilk durak olduğunu belirtmiştir. Yezidilerin arasından geçerek 31 Mayıs'ta Milli Aşireti lideri İbrahim Paşa'nın oğullarının kampına ulaşmıştır. Sir Mark Sykes'ın kitabındaki (1906) izlenimlerin aksine Milli Aşiretinin kendisine has özelliklerini kaybederek Araplaştığını gören Binbaşı Noel, hayal kırıklığını gizlemeksizin, bunu raporlarında itiraf etmiştir. Aşiretin reisi durumunda olan Mahmud Bey'i kendi taraflarına almak için Türklerin yoğun uğraş verdiğini kaydeden Binbaşı Noel'in kendisi de aynı misyonla burada yer almıştır. İstanbul'daki Kürdistan Teali Cemiyeti'nin ve Arapların da onu ziyaret ettiğini söyleyen Binbaşı Noel, Mahmud Bey'in aynı anda Kürt, Arap, İngiliz ve Türklerle bağlantıya geçip, ortamı kızıştırdığını anlamıştır³²⁹.

Milli Aşireti'ni İngilizler lehine elde etmek niyetini taşıyan Binbaşı Noel, bu dönemde Viranşehir'e gelmiş bulunan Süleymaniye Siyasi Temsilcisi Binbaşı Mahronovil ile birlikte hareket ederek Mahmud Bey ile görüşmelerde bulunmuşlardır³³⁰. Yapılan bu görüşmeler sırasında Mahmud Bey, Milli Aşireti'nin Osmanlı Devleti'ne tabi olduğunu, ayrılmak gibi bir amaçlarının olmadığını belirterek, Noel ile Mahronovil'in istemedikleri yönde bir tavır sergilemiştir. Bu durum üzerine Binbaşı Noel, 31 Mayıs 1919'da Diyarbakır'a gitmek üzere Viranşehir'den ayrılmıştır³³¹.

³²⁸ Öke, *a.g.e.*, 37.

³²⁹ Öke, *a.g.e.*, 38-39.

³³⁰ BOA, DH-KMS, 53-1/19.

³³¹ Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi C. IV, Güney Cephesi*, 15.

3.3. Binbaşı Noel'in Diyarbakır İzlenimleri

Birinci Dünya Savaşı sonrası döneminde Diyarbakır'da içine alan bir Ermenistan'ın kurulacağı söylemleri Diyarbakır'da yaşayan unsurlar tarafından da duyulmuş ve şehirde bir takım hareketlenmelere neden olmuştur. Hem Osmanlı Devleti'nden ayrılma hayalleri, hem de kurulacağı iddia edilen Ermeni Devleti'nin hâkimiyeti altına girmek istemeyen aşiretler, 1918 yılının sonlarına doğru şehirde bulunan Gülşeni Tekkesi'nde bir toplantı yapmışlardır. Bu toplantının sonucunda, Diyarbakır'ın önemli ailelerinden olan Cemilpaşazadelerin liderliğinde "Kürdistan Cemiyeti" adında bir cemiyet kurulmuştur. Kurulan bu cemiyetin kuruluşu mülki idare tarafından da onaylanmıştır. Üyelerinin önemli bir kısmı Cemilpaşazade ailesinden oluşan bu cemiyetin başkanlığına ise yine Cemilpaşazadelerden Kasım Bey getirilmiştir³³².

Diyarbakır'da kurulan Kürdistan Cemiyeti, İstanbul'da kurulan Kürdistan Teali Cemiyeti ile yakın bir işbirliği içinde çalışmalarına devam etmiştir. Diyarbakır'daki bu cemiyetin üyeleri sürekli toplantılar yaparak Kürtçülük yönündeki çalışmalarını arttırmışlardır³³³.

Diyarbakır'da meydana gelen Kürtçülük faaliyetleri karşısında, Diyarbakır merkezli 13. Kolordu Kumandan Vekili Ahmed Cevdet Bey, oluşan bu durumu yakından takip etmiş ve İstanbul'a bildirmiştir. Ahmed Cevdet Bey'in 30 Mayıs 1919'da Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta, Diyarbakır'daki Kürdistan Cemiyeti'nin yoğun bir şekilde çalıştığını ve asılsız iddialar ortaya atarak şehir halkını kendi taraflarına çekmeye çalıştıklarını bildirmiştir. Ahmed Cevdet Bey, ortaya atılan bu iddialar karşısında gerekli önlemlerin alınmaması durumunda, bir Kürt isyanının ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. İngilizlerin burada yapmış oldukları faaliyetlerinde bu durumu daha da karışık bir hale soktuğunu ifade etmiştir³³⁴. Ayrıca bazı iddialara göre, Milli Aşireti reisi Mahmud Bey, yanındaki birçok adamla Diyarbakır'a gelerek bu cemiyetin üyeleri ile görüşecektir. Mahmud Bey'in yanında

³³² Malmisanij, *Diyarbakırlı Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği*, Avesta Yayınları, İstanbul, 2004, 101.

³³³ Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi, IV, Güney Cephesi*, 14.

³³⁴ BOA, DH-EUM-AYŞ, 27/40/3.

400 atlı bulunacak ve bu kişilerin de yardımı ile Kürdistan Cemiyeti Diyarbakır'da yönetime el koyacaktır. Bu olay sonucunda Osmanlı Devleti idaresi sona erecektir³³⁵.

Binbaşı Noel, Haziran ayının başında Karacadağ üzerinden Diyarbakır'a gelmiştir³³⁶. Diyarbakır'a gelir gelmez hemen Diyarbakır ileri gelenleri ve Kürdistan Cemiyeti üyeleri ile görüşmüştür. Yöneticilerin düşüncelerini ve çalışmalarını öğrenmeye çalışmıştır. Şube yöneticilerinin bağımsız bir Kürdistan kurmayı amaçladığını gören Binbaşı Noel, aynı zamanda Diyarbakır'daki halkın İngilizlere bakışını olumlu bir hale getirmek amacıyla bazı girişimlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda Halep'te tutuklu durumda olan bazı Diyarbakırlı tacirlerin serbest bırakılması için kendisine yapılan başvuruları sevinçle karşılamıştır. Başvuranlardan imzalı kağıtlar alarak, bunları Halep'e göndermiş ve tutuklu kişilerin bırakılmasını sağlamıştır. Binbaşı Noel bu davranışıyla bir nevi Osmanlı Devleti'nin hükmünün sonlandığını ve kendi vatandaşlarının haklarını dahi koruyamadığını halka göstermek istemiştir³³⁷.

Binbaşı Noel, Türklerin İslâmcı faaliyetlerine karşılık Kürtlerin Kürtçülük faaliyetleri yapmaları durumunda başarılı olunabileceği kanısına varmış ve Diyarbakır'daki Kürt Teali Cemiyeti'nin bu yöndeki siyasî yaklaşımlarından dolayı ümitlenmiştir³³⁸.

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Refik Hilmi ile yaptığı bir görüşmede, Türkiye sınırları içine doğru bir gezi yaparak, Bedirhan, Cemil Paşa ve Baban aileleri ile tanışıp, Kürt davasına destek sağlamak istediğini söyleyen Binbaşı Noel, Diyarbakır'a gelmesinin hemen ardından Cemilpaşazade ailesinin en önemli kişilerinden birisi olan Ekrem Cemilpaşazade ile tanışmıştır. Ekrem Cemilpaşazade Kürtçülük faaliyetlerinde öne çıkmış bir şahsiyet olarak tanınmaktaydı. Binbaşı Noel, Ekrem Cemilpaşazade'yle tanışması ile ilgili olarak, Ekrem Cemilpaşazade'nin kendisini ziyarete geldiğini ve bu sırada üzerinde geleneksel Kürt kıyafetleri giydiğini belirtmiştir. Ekrem Cemilpaşazade, bu ziyaret sırasında Kürt milliyetçi

³³⁵ Malmisanij, *a.g.e.*, 126-127.

³³⁶ BOA, DH-ŞFR, 632/80/1; BOA, DH-ŞFR, 633/24/1.

³³⁷ Ural, *a.g.m.*, 60.

³³⁸ Ural, *a.g.m.*, 61.

duygularını ve Kürtlerin İngiltere'den manda istemlerini Binbaşı Noel'e açıkça ifade etmiştir³³⁹.

Bu tanışmadan sonra İngilizlerin Kürtler ile ilgili fikirlerinin ne olduğu konusunda bazı bilgiler edinmiş olan Ekrem Cemilpaşazade, Binbaşı Noel ile birlikte Kürdistan Cemiyeti'ni ziyarete gitmiştir. Ekrem Cemilpaşazade burada yaptığı konuşmada heyecanlı bir şekilde burada Türklük ve Osmanlılığın olmadığını ve burasının müstakil Kürdistan olduğunu söylemiştir. Ekrem Cemilpaşazade'nin bu söylemleri üzerine, orada bulunan bazı kişiler, bu duruma tepki göstererek onu kürsüden indirmişlerdir. Bunun üzerine, Diyarbakır sorgu hâkimi Ekrem Cemilpaşazade'nin sorgulanması amacı ile bir müzakere çıkarmıştır³⁴⁰. Ekrem Cemilpaşazade bu durum karşısında Diyarbakır dışına çıkmış ve bir süre sonra İngiliz işgalindeki Halep'e kaçmak zorunda kalmıştır³⁴¹. Diyarbakır'dan Halep'e kaçan Ekrem Cemilpaşazade, buradan hareket ettiği sırada bir Ermeni tercümanı tarafından tanınmış ve Ermeni katliamcısı diye İngilizlere ihbar edilmiştir. İngilizler tarafından tutuklanması sonucunda hapse atılma tehlikesi olan Ekrem Cemilpaşazade, sorgulama sırasında Binbaşı Noel'in adını vererek kurtulmuştur³⁴².

Kürdistan Cemiyeti'nin Diyarbakır'da artan Kürtçü faaliyetlerde öne çıkması ve İngiliz himayesi altında bir Kürdistan teşkili hakkındaki beyanatı Diyarbakır Valiliği'nin emri ile 4 Haziran 1919'da kapatılmasına neden olmuştur³⁴³. 16 Haziran 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın, Erzurum'da bulunan Kazım Karabekir Paşa'ya gönderdiği telgrafta Kürdistan Cemiyeti'nin kapatılmasının nedeni olarak, bu cemiyetin İngilizlerin teşviki ile İngiliz himayesinde bir Kürdistan kurma amacı takip ettiği gösterilmiştir. Bu telgrafa göre, adı geçen cemiyetin üyeleri hakkında kanuni takibat yapılmıştır. Ayrıca bu bölgede bulunan halkın çoğu telgraflar göndererek Kürdistan Cemiyeti'nin kendilerini temsil etmediğini belirtmişlerdir³⁴⁴. Diyarbakır merkezli Kürdistan Cemiyeti'nin faaliyetlerini yakından takip eden 13. Kolordu bu

³³⁹ Edward William Charles Noel, *Kürdistan 1919 Binbaşı Noel'in Günlüğü*, Avesta Yayınları, (Çev.: Bülent Birer), İstanbul, 1999, 9.

³⁴⁰ Malmisanij, *a.g.e.*, 137.

³⁴¹ Ekrem Cemil Paşa, *Muhtasar Hayatım*, Beybun Yayınları, Ankara, 1992, 41

³⁴² Noel, *a.g.e.*, 9.

³⁴³ BOA, DH-ŞFR, 633/53/1.

³⁴⁴ *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV*, Genelkurmay Atese Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1996, 43.

cemiyetin kapatılması ve yaptığı zararlı faaliyetlerin giderilmesinde görev almıştır. İngilizler bu kolordunun lağv edilmesi yönünde birçok girişimde bulunmuşlardır. Çünkü bu kolordunun varlığının, kendilerinin ileriye dönük planlarına engel olacağını düşünmüşlerdir³⁴⁵.

Diyarbakır'daki Kürdistan Cemiyeti kapatılmasına rağmen, bir kısım halk tarafından Kürtçülük yönünde propaganda yapılmasına devam edilmiştir. Cemilpaşazade ailesinden olan bazı kişiler, Mardin'den itibaren Diyarbakır vilayetinin Hazar Gölü'ne kadar İngilizler tarafından alınacağı yönünde propaganda yapmışlardır. Yaptıkları bu propaganda da İngilizler bu bölgelere gelmeden önce buralarda bir Kürdistan kurulmuş olmalıdır. Ayrıca İngilizler geldiği zaman burada bir Kürt hükümeti görmeleri gerektiğini düşünmüşlerdir³⁴⁶.

Binbaşı Noel, Diyarbakır'daki bazı kişiler ile yaptığı görüşmelerden sonra bağlı olduğu yetkililere izlenimlerini içeren bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta, Diyarbakır'daki Kürdistan Cemiyeti'nin aktif bir şekilde Türk düşmanlığı yönünde çalıştığını ve Türk idaresini sona erdirip, bağımsızlık ilan etmek için fırsat kolladıklarını yazmıştır³⁴⁷.

Bu gelişmeler sonrasında Binbaşı Noel, 14 Haziran'da Diyarbakır'dan ayrılmış ve Halep'e doğru yola çıkmıştır. Binbaşı Noel, Halep'e giderken yolda Bağdat Siyasi Temsilcisi Albay Arnold Wilson ile görüşmüştür. Arnold Wilson, daha önce Londra'ya himayeleri altında bağımsız bir Kürdistan'ın teşkilini önermiş ve bu yeni oluşuma Van, Bitlis, Diyarbakır ve Mamuretülaziz'in alınmasını söylemişti. Bu konu hakkında kendisine danışan Binbaşı Noel'e bölgedeki Türk propagandalarına karşı, İngilizler lehine propaganda yapması için İstanbul'a gitmesini söylemiştir. Arnold Wilson Binbaşı Nole'e İstanbul'da Bedirhanlılar ile görüşmesini yanına aileden birini alarak Güneydoğu Anadolu bölgesini gezmesini tavsiye etmiştir³⁴⁸. Bu görüşmenin ardından Arnold Wilson, Binbaşı Noel'i kendisi adına Kürt meselesini

³⁴⁵ *Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV*, 51.

³⁴⁶ Ertürk, *a.g.e.*, 141.

³⁴⁷ Yeğen, *a.g.e.*, 99.

³⁴⁸ Öke, *a.g.e.*, 38; Noel, *a.g.e.*, 7.

görüşmesi için 25 Haziran'da İstanbul'a göndermiştir³⁴⁹. Binbaşı Noel'in İstanbul'a gideceği Diyarbakır Valiliği tarafından da bildirilmiştir³⁵⁰.

3.4. Binbaşı Noel'in İstanbul'a Gidişi

3 Temmuz'da İstanbul'a ulaşan Binbaşı Noel, aralarında Seyyid Abdülkadir ile Bedirhan ailesinden kişilerin de bulunduğu birçok önemli Kürt liderleri ile görüşmüştür. Bu görüşmenin ardından birkaç defa daha görüşmeler düzenleyen Binbaşı Noel'e Emin Ali Bedirhan'ın iki oğlu, Seyyid Abdülkadir'in damadı, Seyyid Moin ve Dersimli İbrahim'den oluşan bir temsilci heyetinin kendisine eşlik etmesi önerisinde bulunmuşlardır. Binbaşı Noel'e göre bu kişilerin hepsi ikinci derecede öneme sahip kimselerdi. Asıl öneme sahip kişiler Seyyid Abdülkadir ve Emin Ali idi. Bunlardan Seyyid Abdülkadir'in kişiliğini sevmeyen ve kendisine eşlik etmemesine üzülmeyen Binbaşı Noel, buna karşılık Emin Ali'nin bu heyette yer almasını istediğini belirtmiştir. Heyet için çok cazip kişiler olmamasına rağmen Bedirhan ailesinin prestijinden yararlanmak isteyen Binbaşı Noel, bu öneriyi kabul etmiştir. Bedirhan ailesine mensup olanların dışında diğer iki kişi bu yolculukta Binbaşı Noel'e eşlik etmekten vazgeçmişlerdir³⁵¹.

Binbaşı Noel İstanbul'da bulunduğu sırada, İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Calthorpe ile de görüşmelerde bulunmuştur. Diyarbakır ve civarında bulunan yerlerde etkisi olabilecek Kürt liderlerine yardım etmenin her açıdan büyük fayda sağlayacağını ifade eden Binbaşı Noel, Amiral Calthorpe'ye İngilizlere en fazla yarar sağlayabilecek kişilerin Seyyid Abdülkadir ile Bedirhan ailesi olduğunu söylemiştir. Amiral Calthorpe, Binbaşı Noel ile görüştüğten sonra, 10 Temmuz'da Lord Curzon'a bir telgraf göndermiştir. Amiral Calthorpe'nin telgrafının içeriğinde; Noel'in Mezopotamya'nın kuzeyi boyunca Kürt liderlerinin yardımının alınması sonucunda büyük avantajlar kazanılacağını düşüncesinde olduğu, Kürt liderleri içerisinde İstanbul'da bulunan Abdülkadir ve Bedirhanilerin bölgede saygınlığı olan kişiler olduğu yer almıştır. Bunların ayrı ayrı bölgeye gitmelerine razı olduğunu söyleyen Amiral Calthorpe, aşiretler üzerinde de etkili olmaları amacıyla Binbaşı Noel ile işbirliği yapmalarını kabul ettiğini dile getirmiştir. Sözlerine devam eden

³⁴⁹ Yeğen *a.g.e.*, 99.

³⁵⁰ BOA, DH-EUM-AYŞ, 12/4.

³⁵¹ Noel, *a.g.e.*, 8.

Amiral Calthorpe, Kürt liderlerinin Diyarbakır'daki cemiyetin kapatılmasından sonra, ailelerinin güvenliğinin İngiltere tarafından garanti edilmesini talep ettiklerini, bunların Lord Curzon'dan da bir talepleri olduğunu, bu taleplerinin Paris Konferansı'nda bölgede ya bağımsız bir devlet ya da mandaterlik kurulması olduğunu aktarmıştır. Amiral Calthorpe istekleri aktardıktan sonra bir takım önerilerde bulunmuştur. Bu önerilerde, eğer Türk hükümeti bir düşmanlık gösterirse Kürtleri koruyacak en iyi siyaseti uygulamaya hazırlanmalarını, bu liderlerin Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerinden korktuklarını, İngiltere'nin bunun karşısında nasıl bir tavır sergileyeceğini bilmek istediklerini, öncelikle dikkate alınması gerekli olan konunun Mezopotamya'nın sınırlarını ve güvenliğini sağlamak olduğunu dile getirmiştir. Telgrafının sonunda, *“Bu bizi kaçınılmaz olarak Kürdistan'ın kurulması sonucuna götürmektedir. Biz elimizden geldiği kadar Türklerle Kürtlerin birbirinden ayrılmasına çalışmalıyız. Bu ilerisi için iyi olacaktır.”* ifadelerini kullanmıştır. Bu telgrafta içinde buldukları durumu olduğu gibi anlatan Amiral Calthorpe, Binbaşı Noel ile Bedirhan ailesinin nasıl bir araya getirildiğini ve amaçlarının ne olduğunu açıkça ortaya koymuştur. Bu telgraf ile ayrıca belirli oranda Binbaşı Noel'in belirli oranda ileriye dönük faaliyetlerinin ön bilgisi verilmiştir³⁵².

Binbaşı Noel ve Amiral Calthorpe'nin yaptığı bu görüşmeler sırasında İngilizler, Noel aracılığıyla Kürt ileri gelenlerine, Paris'te barış konferansında çalışmalarına devam eden Kürtlerin çıkarlarını savunmaya ve Kürtler üzerinde bir Ermeni hükümrancılığının oluşmasına engel olmaya hazır olduklarını, Kürt hareketine sempatik yaklaşımlarının teminat olduğunu bildirmişlerdir³⁵³.

İngilizler, İstanbul'da görüşmelerine devam ederken, bir taraftan da Binbaşı Noel'in yanındaki heyetle birlikte yapacağı yolculuk için Osmanlı idarecileri ile görüşmüşlerdir. Bu yolculuğun rahat bir şekilde yapılması için tedbirler alma yoluna gitmişlerdir. İngilizler ile Osmanlı idarecileri arasında yapılan görüşmelerin ardından, Binbaşı Noel'in yapacağı yolculuk ile ilgili olarak Osmanlı Dâhiliye Nezareti tarafından Diyarbakır, Bitlis, Erzurum ve Van vilayetlerindeki yetkililere bilgi verilmiştir³⁵⁴. Yapılan bu bilgilendirmeden bölge idarecileri hiç memnun

³⁵² Yeğen, *a.g.e.*, 100.

³⁵³ Lazarev, *a.g.e.*, 102-103

³⁵⁴ BOA, DH-KMS, 54-1/32/3.

olmamışlardır. Özellikle Van Valisi Haydar Bey, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği bir yazı ile bu konuyu ifade etmiş ve Binbaşı Noel'in yürüteceği faaliyetler ile bölgedeki aşiretleri tahrik edeceğini ve devletin zararına dokunacak hareketlerde bulunabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Haydar Bey, insani amaçlı bir inceleme yapılmak isteniyorsa, bunun iki taraftan da oluşan bir heyet tarafından yapılmasının daha hayırlı olacağını da ilave etmiştir³⁵⁵.

Haydar Bey, Dâhiliye Nezareti'ni Binbaşı Noel'in faaliyetleri konusunda ısrarla uarmıştır. Hatta Noel'in görevden alınmasını istemiş ve bu gerçekleşmezse istifa edeceğini belirtmiştir³⁵⁶. Dâhiliye Nezareti'nden Haydar Bey'e gelen telgrafta bu konunun Babıâli ile Sefaret arasında halledilmesi gerektiği bildirmiştir³⁵⁷. Dâhiliye Nezareti'nin bu olumsuz tutumuna rağmen Haydar Bey, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği telgrafta yeteri kadar gücüm olmadan şimdiye kadar nasıl çalıştıysam bundan sonra da kuvvetten kesilinceye kadar çalışacağımı arz ve temin ederim diyerek aşiretlerle ilgili faaliyetlerine devam edeceğini belirtmiştir³⁵⁸.

Binbaşı Noel, İstanbul'daki görüşmelerini tamamladıktan sonra yapacağı yolculukta kendisi ile birlikte bulunacak olanları yanında götürmeyerek, bu kişiler ile daha sonra buluşmayı kararlaştırarak Halep'e gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmıştır. Çünkü Amiral Calthorpe, Londra'ya gönderdiği telgrafta, Binbaşı Noel ile birlikte gidecek olanların daha sonra ayrı ayrı gitmeleri gerektiğini kaydetmiştir³⁵⁹.

Binbaşı Noel, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra, 23 Temmuz'da Halep'e dönmüştür³⁶⁰. 24 Temmuz'da geziye katılacak olan heyet üyeleri, Halep'e gitmek üzere İstanbul'dan ayrılmışlardır. Bu kişilerin heyette yer almaları konusunda resmi onay, İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour tarafından verilmiş ve daha sonra İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği'ne iletilmiştir³⁶¹. Binbaşı Noel Halep'te bir süre kaldıktan sonra Bağdat'a gitmiştir. Bağdat'a giden Binbaşı Noel, kendisinin İstanbul'a gönderen Arnold Wilson'a yaptığı görüşmeler ile ilgili bilgi vermiştir.

³⁵⁵ BOA, DH-KMS, 54-1/37.

³⁵⁶ BOA, DH-KMS, 54-1/ 32/1.

³⁵⁷ BOA, DH. ŞFR, 101/ 19-153.

³⁵⁸ BOA, DH-KMS, 50-4/ 8.

³⁵⁹ Şimşir, *a.g.e.*, 39-40.

³⁶⁰ Noel, *a.g.e.*, 9.

³⁶¹ Yeğen, *a.g.e.*, 100.

Bunun yanında daha önce yaptığı geziler ve görüşmeler ile ilgili olarak “Kürtlerin Hakkında Bir Not” adı altında 20 sayfalık bir raporu da yine buradaki amirlerine sunmuştur. Bu raporda Osmanlı Devleti aleyhinde karşıt görüşlere yer vermekle beraber aynı zamanda Ermeniler aleyhinde de ifadelere yer vermiştir. Binbaşı Noel’e göre, İngilizlerin kurmayı düşündükleri Ermeni devleti, İngiliz politikalarını zor duruma düşürecektir. Aynı zamanda Kürtleri Türkler ile beraber hareket etmeye sevk edecektir. Bunun yerine, İngilizler Kürtlere sahip çıkarsa daha da karlı olacaklardır³⁶².

Binbaşı Noel’in Bağdat’ta bulunduğu 5 Ağustos’ta, Mardinli Arif Paşa ile Süreyya Bedirhan ve Said Kâmil Paşa, Mısır Kuvvetleri Siyasi Büro Şefi olan Albay French’i ziyaret ederek, İngiltere’nin Kürt bağımsızlığı noktasında veya sınırlı bir İngiliz mandası konusunda kendilerine destek olunmasını istediklerini bildirmişlerdir. Ayrıca bu liderler İstanbul’a gitmek istediklerini söylemişlerdir. Bu konuda Büro Şefi ile Bağdat Sivil Komiseri arasında yapılan yazışmalar sonucunda Bağdat Sivil Komiseri, Mardinli Arif Paşa’nın Halep’e gönderilerek, burada Binbaşı Noel ile görüşmesini daha uygun bulmuştur. Bunun sonucunda Arif Paşa, Binbaşı Noel’le görüşmek üzere Halep’e gönderilmiştir³⁶³.

3.5. Binbaşı Noel’in Anadolu’ya İkinci Gelişi

Binbaşı Noel Bağdat’taki amirleri ile görüştüğten sonra, yapacağı yolculuk sırasında kendisiyle birlikte bu geziye katılacak olan heyetin üyelerinden Celadet ve Kamuran Ali Bedirhan’ın İstanbul’dan geliş tarihleri olan 19 Ağustos’ta Halep’e geri dönmüştür. İstanbul’daki görüşmeler sırasında, Binbaşı Noel’in yolculuğunda ona eşlik etmesi kararlaştırılan Seyyid Moin ile Dersimli İbrahim’in bu heyete katılmaktan vazgeçmeleri üzerine heyetin yeterli olmadığını düşünen Binbaşı Noel, bu sırada İstanbul’dan Halep’e gelmiş olan ve Diyarbakır’da tanıştığı ve yakın ilişki kurduğu Ekrem Cemilpaşazade’yi de bu heyete dâhil etmiştir³⁶⁴.

Halep’teki işlerini tamamlayan Binbaşı Noel, 21 Ağustos’ta yanında bulunan kişiler ile birlikte Antep’e doğru yola çıkmıştır³⁶⁵. Binbaşı Noel ile birlikte bu

³⁶² Öke, *a.g.e.*, 52-55.

³⁶³ Öke, *a.g.e.*, 73.

³⁶⁴ Noel, *a.g.e.*, 9.

³⁶⁵ Öke, *a.g.e.*, 39.

yolculuğa çıkanlar arasında iki İngiliz daha bulunmuştur. Bunun yanında Celadet ve Kamuran Bedirhan, Ekrem Cemilpaşazade, Hakkârili Abdürrahim Efendi başta olmak üzere, bazı hizmetliler ve muhafızlar da bu yolculukta Binbaşı Noel'e eşlik etmişlerdir. Ekrem Cemilpaşazade Abdurrahman Efendi ile ilgili, İstanbul'dan Binbaşı Noel ile birlikte geldiğini, Noel'e Kürtçe dersi verdiğini belirtmiştir³⁶⁶.

Yolculuğu sırasında Antep'e uğrayan Binbaşı Noel ve yanındakiler, burada bazı incelemelerde bulunduktan sonra tekrar yollarına devam etmişlerdir. Geçtikleri yerlerdeki halkın durumunu inceleyen Binbaşı Noel, bölgede yaşayan halk arasındaki okuryazar oranının artırılması için Latin harflerinin Kürtler arasında kullanılmasını da yanındakilere ve görüştüğü kişilere tavsiye etmiştir³⁶⁷.

Maraş ve Pazarcık tarafındaki özellikle Alevi olan Kürt aşiretleri arasında incelemelerde bulunan heyet üyeleri, Sinemilli ve Atmılı aşiretlerinin yaşadıkları yerlere uğramış ve bu aşiretlerin ileri gelenleri ile görüşmelerde bulunmuşlardır. Atmılı aşiretinin obasında Yakup Paşa'nın misafiri olmuşlardır. Buradaki izlenimlerini aktaran Binbaşı Noel "*ziyaretimizde Kürt millî duygularında uyanma gerçekleşmiştir*" diyerek amacına ulaşma noktasında iyi adımlar atıldığını göstermeye çalışmıştır. Binbaşı Noel ve heyeti davul zurna ile karşılanmış kendisine mahalli danslardan oluşan gösteriler yapılmış, zengin sofralar hazırlanmıştır. Bu görüşmeler sonrasında Binbaşı Noel günlüğünde hedeflerinin yerel aşiret liderlerini ve toprak sahiplerini güçlendirmek olduğunu, bu hedefe ulaşmanın bölgeye gelecek olan İngiliz yöneticilere verilen görevi kabul etmeleri için en yüksek parayı teklif etmekle ulaşılabileceğini düşündüğünü belirtmiştir. Yani bölgede hâkim olmak için aşiret liderlerini ve ileri gelenleri elde etmek gerektiğini aktarmıştır³⁶⁸.

Yolculuklarına kaldıkları yerden devam eden heyet 31 Ağustos akşamı, misafir oldukları Atmılı Aşireti'nden ayrılarak Malatya'ya doğru yola çıkmışlardır. Polat'tan geçerken yolda görüştüğü bir muhtar Binbaşı Noel'e Ermenilerin dışında herhangi bir yabancı devlet hakimiyetine razı olduklarını söylemiştir. Daha sonra Gürecik aşiretinin kaldığı Urem köyüne gelen Binbaşı Noel, ilginç bir olayla

³⁶⁶ Ekrem Cemil Paşa, *a.g.e.*, 45.

³⁶⁷ Noel, *a.g.e.*, 23

³⁶⁸ Noel, *a.g.e.*, 27.

karşılaşmıştır. Kendisini misafir edenlerle Kürtçe konuşmaya başlayınca liderlerin Kürtçe bilmediklerini ve Türkçe cevap verdiklerini görmüştür. Bunun sebebini sorunca, Gürecikliler Kürtçeyi unuttuklarını, yönetimde yükselebilmek için Türkçe'nin öğrenilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Gürecikliler'in lideri Ömer Ağa, savaşla birlikte hükümetin merkezîyetçi bir tutuma girdiğini ve ordunun gücünü de kullanarak bu yöreyi hükümete bağladığını ifade etmiştir. Bu durumu şaşkınlıkla karşılayan Binbaşı Noel yoluna devam etmiş ve yanındaki heyet ile birlikte 3 Eylül'de Malatya'ya ulaşmıştır³⁶⁹.

3.6. Ali Galip Olayı ve İngiltere'nin Binbaşı Noel'in Faaliyetlerine Karşı Tutumu

İngiltere'nin başını çektiği Birinci Dünya Savaşı'nın galiplerinin Osmanlı Devleti'ne reva gördüğü gelişmeler karşısında milli bir direnişi başlatmak amacıyla 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal Paşa, o günden itibaren Türk Milli Mücadelesini başlatmıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın amacı Hakimiyet-i Milliye'ye müstenid müstakil yeni bir Türk Devleti oluşturmaktır. Bu doğrultuda ordudan istifa ederek, mücadelesini sürdürecektir olan Mustafa Kemal Paşa, ilk aşamada vatani düşman işgalinden kurtarmayı ve halkına bağımsızlık kazandırmayı hedeflemiştir³⁷⁰.

Bu hedef doğrultusunda Mustafa Kemal Paşa Samsun'a çıkmış, ilk andan itibaren Anadolu'daki milli hareketleri düzenleme ve işgallere karşı ortaya çıkan tepkileri düzeltme çabası içine girmiştir. Bu amaçla gerekli kurum ve kişilerle yazışmalarda bulunmuştur. Doğu Anadolu Bölgesi'nin temsilcilerinin katıldığı Erzurum Kongresi'nden sonra bütün Anadolu temsilcilerinin katılacakları Sivas Kongresi'nin yapılması için gerekli hazırlıklara devam etmiştir. Başta İngilizler olmak üzere işgalci güçler ve İstanbul Hükümeti Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'daki faaliyetlerinden rahatsızlık duyarak onun geri dönmesi ve faaliyetlerini sona erdirmesi konusunda birçok girişimde bulunmuşlar fakat başarılı olamamışlardır.

³⁶⁹ Öke, *a.g.e.*, 41; Ekrem Cemil Paşa, *a.g.e.*, 41-42.

³⁷⁰ Öke, *a.g.e.*, 83.

Mustafa Kemal Paşa'nın Sivas'ta yapacağı kongreyi toplamalarını kendileri açısından tehlikeli olarak gören Damat Ferit Paşa Hükümeti, bu kongrenin toplanmaması konusunda birçok girişimde bulunmuştur. Bu amaçla Damat Ferit Paşa Erzurum ve Sivas valilerine haber göndererek Mustafa Kemal ve Rauf Paşa'nın yakalanarak İstanbul'a getirilmesi için karar aldığını ve bu konuda gerekenlerin yapılmasını bildirmiştir. Bu kararın alındığı gün Damat Ferit Paşa, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiserliği memurlarından Hohler'i ziyaret etmiş ve Mustafa Kemal Paşa ile Rauf Paşa'yı şikâyet etmiştir. Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Paşa hakkında alınan kararın ertesi günü Harbiye Nazırı Nazım Paşa, bunların yakalanmasının uygulanması konusunda Kazım Karabekir Paşa'dan ricada bulunmuştur. Ayrıca dönemin Dâhiliye Nazırı Adil Bey, Van, Elazığ, Erzurum, Sivas, Ankara, Bitlis, Trabzon valilikleriyle, Erzincan mutasarrıflığına telgraflar göndererek Mustafa Kemal paşa ve Rauf Orbay'ın buldukları gibi yakalanarak İstanbul'a gönderilmelerini talep etmiştir. Bunun karşılığında Kazım Karabekir Paşa, Mustafa Kemal ve Rauf Paşa'nın tutuklanmaları için bir sebep olmadığını belirterek, kendisine yapılan ricayı yerine getiremeyeceğini bildirmiştir³⁷¹.

Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin bütün çabalarına rağmen Mustafa Kemal Paşa ve yanındakilerin faaliyetlerine engel olunamamış ve bu kişiler Sivas'ta yapılacak olan kongrenin hazırlıklarına devam etmişlerdir. Bunun üzerine Dâhiliye Nazırı Adil Bey, 19 Ağustos'ta, Sivas Valisi Reşit Paşa'ya bir telgraf göndererek, Sivas Kongresi'nin toplanmasına engel olmasını emretmiştir. Bu sırada, Sivas'ta bulunan Fransız Binbaşı Burunot da, Sivas'ta toplanacak kongrenin engellenememesi halinde Sivas'ı işgal edeceklerini Reşit Paşa'ya bildirmiştir³⁷².

Damat Ferit Paşa, Mustafa Kemal Paşa'nın faaliyetlerine engel olamayınca yeni bir planı uygulamaya koymuştur. Bu planı uygulamak için Adil Bey'i görevlendirmiştir. Sivas Kongresi'ni her ne şekilde olursa olsun başarısızlığa

³⁷¹ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü II (Açıklamalı Kronoloji) Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, 11-12, 17.

³⁷² Sarıhan, *a.g.e.*, 55.

uğratma düşüncesinde olan Adil Bey, bu konu ile ilgili olarak dönemin Mamuratülaziz Valisi olan Ali Galip'i kullanma yoluna gitmiştir³⁷³.

Adil Bey, 29 Ağustos'ta, eşkiya takibi adı altında Dersim'de bulunan Ali Galip'i telgraf başına çağırarak, ün yapmasına ve böylece tanınmasına sebep olacak bir görevi kabul edip etmeyeceğini sormuştur. Ali Galip, bu teklifi kabul edeceğini fakat bir takım şartları olduğunu öne sürmüştür. Bu şartlarda ilk etapta rütbesinin albaylığa, bir süre sonra da paşalığa yükseltilmesi istemiş eğer kabul edilirse verilecek görevden kaçmayacağını bildirmiştir. Bu şartlarının kabul edilmesiyle birlikte Ali Galip Sivas Valiliği ile birlikte 3. Ordu Komutanlığı'na atanmıştır³⁷⁴.

Sivas'ta toplanan, her anlamda milli ve yasalara uygun olması sebebiyle de ordunun güven ve desteğini kazanan kongreyi Adil Bey tarafından silahla dağıtmakla görevlendirilen Ali Galip'e bu hizmetinin karşılığında yüklü miktarda para verilmiştir. İstanbul Hükümeti tarafında bu gelişmeler yaşanırken Kürtleri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak isteyen İngilizlerde boş durmamışlardır³⁷⁵.

3 Eylül'de Malatya'ya gelen Binbaşı Noel ve yanındaki heyet, bu dönemde Malatya Mutasarrıfı olan Halil Rami Bedirhan ve diğer idari yetkililer tarafından karşılanmıştır³⁷⁶. Halil Rami Bey Binbaşı Noel'e kendisi ile yanında bulunan kişilerin tutuklanması için on gün önce 13. Kolordu tarafından bir telgraf gönderildiğini söylemiştir. Bu durum üzerine Binbaşı Noel, İngiliz Büyükelçiliği'ne bir telgraf göndererek, kendisi ve yanında bulunanların tutuklanmaları hakkında yazılmış olan telgrafın hükmünün ortadan kaldırılması ve rahat bir şekilde hareket edebilmeleri için bölge idarecilerine emir verilmesini istemiştir³⁷⁷.

³⁷³ Ali Galip Kayseri'nin Feyzioğulları ailesinden olup 1871' de dünyaya gelmiştir. 1911'de İttihatçı düşmanlığı nedeniyle ordudan ayrılmak zorunda kalmıştır. Ali Galip 1912'de Kayseri'den bağımsız milletvekili olarak Osmanlı Mebusan Meclisi'ne girmiş bir süre sonra milletvekilliği sona ermiştir. Mondros Mütarekesi'nden sonraki dönemde Damat Ferit Paşa hükümetin başına geçmiş ve İttihatçı olduğunu hissettiği valileri azletmiştir. Ali Galip, bu uygulama ile görevden alınan Ali Seydi Bey'in yerine 3 Mayıs 1919'da Mamuratülaziz valisi olmuştur. Öke, *a.g.e.*, 88.

³⁷⁴ Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, 119.

³⁷⁵ Sonyel, *a.g.e.*, 120.

³⁷⁶ Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, *Türk İstiklal Harbi C. IV, Güney Cephesi*, 14.

³⁷⁷ Öke, *a.g.e.*, 89-90.

Binbaşı Noel'in faaliyetleri zamanla İngiliz siyasi yetkililerinin endişelenmelerine neden olmuştur. Bu endişeyi dile getirenlerden biri de İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir Robeck'tir. Endişelerini 18 Eylül'de Lord Curzon'a gönderdiği şifreli telgrafta dile getirmiştir. Bu telgrafta Binbaşı Noel'in Ali Galip ve Kürt liderleriyle birlikte girdiği faaliyetlerin Majestelerinin hükümetinin yönetimi ele alacağı endişesini doğurduğunu dile getirmiştir³⁷⁸. Bu telgraftan bir gün önce de Sir Robeck'in yardımcısı Amiral Webb, aynı endişeleri, Bağdat'taki işgal ordu komutanlığı ile Dışişleri Bakanlığına bildirmiştir. Amiral Webb de "Noel, Kürt ayaklanmasının ardında Majestelerinin hükümetlerinin olduğu izlenimini verecek çalışmalar yapıyor. Yaptığı bu çalışmalar, ilerdeki barış ortamına zarar verir." demiştir³⁷⁹.

Bu şikayetlerin ardından İngiliz diplomatı Ryan'da 4 Aralık'ta İngiltere'ye gönderdiği raporda Reşit Paşa ile Kürt meselesini görüştüğünü bildirmiştir. Bu görüşmede Binbaşı Noel'in Malatya'yı ziyaretinin yanlış yorumlandığını söylemiştir. Ayrıca Diyarbakır'daki Türk memurların Bedirhan'ın ve Noel'in tutuklanmalarının kötü bir şey olduğunu, Binbaşı Noel'in Kürt meselesinde bir uzman olduğunu herhangi bir propaganda yapmadığını Bedirhan'ın ona rehberlik ettiğini, amaçlarının o bölgelere barış ve huzur götürme amacı taşıdığını söylediğini bildirmiştir.³⁸⁰

Ali Galip olayı ile yakından ilgilendikleri halde Kürtlerin devlete karşı tahrik edilmesinden haberleri yokmuş gibi davranan İngilizler bu hareketlerin Binbaşı Noel gibi bazı İngiliz subaylarının yetkisiz faaliyetlerinden kaynaklandığı dile getirmişlerdir. İstanbul'daki İngiliz Kurmayının hazırladığı bir raporda Ali Galip adlı bu olaydan haberlerinin olmadığını iddia etmiştir³⁸¹.

Bu gibi eleştirilere neden olan Ali Galip olayında Binbaşı Noel'in misyonu konusunda Hohler, Amerikalı General Mc. Coy'la görüşmesinde, kendi korku ve riski doğrultusunda hareket eden Binbaşı Noel'in tek başına değerlendirilmesinde ısrar etmiştir. Hohler, İngiltere'nin bağımsız bir Kürdistan oluşturma amacı hakkında

³⁷⁸ Uğur Mumcu, *Kürt-İslâm Ayaklanması (1919-1925)*, AG Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, 19-20.

³⁷⁹ Mumcu, *a.g.e.*, s. 20.

³⁸⁰ Şimşir, *a.g.e.*, 331.

³⁸¹ Sonyel, *a.g.e.*, 332.

hiçbir şey bilmediğini, Binbaşı Noel'in bu yöndeki bütün hareketlerinin, onun kendi özel çıkarı olduğunu bildirmiştir. İstanbul'dan Kürtlerin yaşadığı bölgelere gelen ve Binbaşı Noel'le işbirliği içinde hareket eden Kürt liderlerine gelince onlara kesinlikle ne Türklere ne de Mustafa Kemal'e karşı bir olay ile uğraşmaları direktifi verilmemiştir³⁸².

İngilizlerin kendilerini aklama girişimleri devam ederken 13. Kolordu Komutanı Ahmed Cevdet Bey, çalışmalarından son derece rahatsızlık duyduğu Kürt önderlerinden Halil Rami Bey'in görevden alınması için yoğun çaba harcamaya başlamıştır. 7 Ağustos'ta Diyarbakır'dan 13. Kolordu Komutanlığı'nın Harbiye Nezaretine sunduğu raporda Kürtçülük propagandası yaptığı belirtilen ve Kürdistan isteyen Bedirhanlardan Malatya Mutasarrıfı Halil Rami Bey'in İstanbul'a aldırılmasını istemiştir³⁸³.

Binbaşı Noel'in Malatya'da bulunduğu sırada, Mısır Keşif Kuvvetleri Siyasi Büro Şef Yardımcısı Albay Bell, Kürt bölgelerinde bir gezi yapmak amacıyla Halep'e doğru yola çıkmıştır. Albay Bell'in yolculuğunu haber alan Bağdat Sivil Komiseri ise şaşırarak, bu bölgenin sorumluluğunun kendilerine ait olduğunu ve Mısır'ın idaresi dâhilinde bulunmadığını yetkililere bildirmiştir. Buna rağmen Albay Bell, birkaç gün sonra Binbaşı Noel ile buluşmak amacıyla planladığı yolculuğuna devam etmiştir³⁸⁴.

Bütün bu olayların geliştiği sırada Ali Galip de Malatya'ya gelerek Binbaşı Noel ile görüşmelerde bulunmuştur. Malatya'da bulunanların durumu daha kötü bir hale getirme çabaları karşısında, Mustafa Kemal Paşa ile bölgede bulunan askeri yetkililer arasında yapılan görüşmeler sonucunda, Ali Galip, Halil Rami, Binbaşı Noel ve yanında bulunanların tutuklanarak Sivas'a gönderilmeleri konusunda karar verilmiştir³⁸⁵. Bu kararın sonucunda, 15. Alay Kumandanı İlyas Bey'in komutasındaki bir birlik Elazığ'dan Malatya'ya doğru harekete geçmiştir. Bu olayın ardından Malatya'da bulunan Binbaşı Noel ve yanındakiler, önceden tanışmış oldukları Malatya telgraf memurlarından birinin sabaha doğru kendilerini

³⁸² Lazarev, *a.g.e.*, 166.

³⁸³ BOA, DH-EUM-AYŞ, 27/40/3.

³⁸⁴ Yeğen, *a.g.e.*, 103.

³⁸⁵ Ural, *a.g.m.*, 64.

uyarmasıyla durumun farkına varmışlardır. Bu memur Binbaşı Noel ve yanındakilerin tutuklaması ile ilgili Elazığ'dan askerî birliğin gelmekte olduğu bilgisini vermiştir. Bunun üzerine, Binbaşı Noel ve yanındakiler hemen hazırlanarak sabah Malatya'yı terk etmişlerdir. Malatya'nın güneyindeki dağlık bölgeye doğru kaçmışlardır³⁸⁶.

İlyas Bey Malatya'ya ulaştığı zaman Binbaşı Noel ve yanındakilerin Malatya'yı terk etmiş olduklarını görmüştür. Yakalanması istenen kişilerin kaçmış olduğunun anlaşılması üzerine bu kişilerin takibine girişmiştir. Binbaşı Noel ve yanında bulunan kişiler, kendilerini takip eden İlyas Bey ve emrindeki birliklerden kaçmak için yoğun bir çaba harcamışlardır. Fakat bütün bu çabalara rağmen takip eden askeri birlik ile aralarındaki mesafe gittikçe azalmıştır. Yaklaşık 150 kişilik birlik ile Binbaşı Noel ve yanındakilerin arasındaki mesafenin 400 metreye kadar azalması sonucunda, heyette bulunan kişiler dağlara doğru tırmanarak mevzilenmiş ve askerlerin hareket etmelerine engel olmuşlardır. Durum böyle olunca askeri birlik geri çekilerek Malatya'ya geri dönmeye başlamışlardır. Binbaşı Noel ve yanında bulunan kişiler de Kahta yakınlarındaki Refa köyüne gitmişlerdir. Binbaşı Noel'in Malatya'da görüşmelerde bulunduğu ve elde etmek için büyük çabalar harcadığı Rişvan Aşireti reisi Hacı Bedir Ağa'nın çadırına misafir olmuşlardır.

Binbaşı Noel ile yanındakilerin Kahta yakınlarındaki Refa köyüne gelmelerinin ardından, yine bunlardan ayrı olarak Malatya'dan kaçan Ali Galip, Halil Rami, Arpacı Mehmed Efendi ve yanındaki bazı kişiler ile Rişvan Aşireti'nin olduğu bölgeye gelmişlerdir. Refa köyüne gelenler bunlarla sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda çevrede bulunan bazı Kürt aşiret liderleri de bu köye gelerek Binbaşı Noel ve yanındakiler ile görüş alışverişinde bulunmuşlardır. Yapılan konuşmalar sırasında Hacı Bedir Ağa, Kürtçülük tavrılarına karşı sert bir tutum sergilemiştir. Hacı Bedir Ağa bütün herkesi dinledikten sonra, *“Çocuklar, sizler iyi eğitim görmüş gençlersiniz, fakat bölgeyi ve buradaki yaşam biçimini bilmediğiniz için yanlış bir yola girmişsiniz. Aşiretler ve ağalar arasındaki zıtlıkları ve düşmanlıkları bilmiyorsunuz. Burada her ağa ya da aşiret lideri kendi başına buyruktur. Biri diğerinin malını ve adamını kaçıtır, aralarında sürüp giden düşmanlıklar vardır.*

³⁸⁶ Noel, a.g.e., 46.

Örneğin Milli aşiret reisi Kürt İbrahim Paşa beni çekemez, bana karşıdır, ben de ona karşıyım. Mutkili Hacı Musa Bey, Kör Hüseyin Paşa ile çekişme halindedir. Diğer aşiretler arasındaki ilişkiler de benzer özelliktedir. Ben Kahta aşiretinin lideriyim, aşiretimin çıkarlarını korumakla yükümlüyüm. Diğerleri de benim gibidir. Haydi, öngördüğünüz devleti kurduk diyelim, bunun başına kim geçecek? Hiçbirimiz diğerinin otoritesine boyun eğmez ve buyruğunu kabul etmeyiz. Sonuç olarak; Kürt aşiret, ağa ve beylerinin bir araya gelmesinin mümkün olmadığını bilmenizi ve bu sevdadan vazgeçmenizi tavsiye ederim” cevabını vermiştir³⁸⁷.

Binbaşı Noel Bedir Ağa'nın misafir olduğu sırada, Halep'e doğru yola çıkan ve Halep üzerinden Malatya'ya doğru ilerleyen Mısır Keşif Kuvvetleri Siyasi Büro Şef Yardımcısı Albay Bell, Malatya'ya gelmiş ve ortaya çıkan durumu yakından görmüştür. Albay Bell, Binbaşı Noel'e bir mektup göndererek Malatya'ya gelmesini ve kendisi ile görüşmesini istemiştir. Bu mektubu alan Binbaşı Noel, Malatya'daki durumun kendisi için güvenli olmadığını belirtmiş ve şehrin dışında bir yerde buluşmayı önermiştir. Oraya doğru hareket eden Binbaşı Noel, Malatya'nın dışına kadar gelmiş, fakat geldiği zaman Albay Bell'in buluşma yerine gelmeyerek, şehre gelmesi için haber bıraktığını öğrenmiştir. Bunun üzerine büyük bir korku ile Malatya'ya giden Binbaşı Noel, Albay Bell ile yaptığı görüşme sonrasında seyahatinin sona erdirilmesi konusunda bu kişinin yaptığı uyarı ile Halep'e dönmeye karar vermiştir³⁸⁸.

Verilen bu kararın ardından, Binbaşı Noel 14 Eylül'de Türk kuvvetlerinin koruması altında Malatya'dan ayrılmış ve Kahta'ya doğru yola çıkmıştır. Kahta'ya ulaştıktan sonra buradaki heyet üyeleri ile birlikte Halep'e doğru yola çıkmışlar ve 19 Eylül'de Urfa'ya ulaşmışlardır. Urfa'da bir süre dinlendikten sonra Halep'e doğru yola çıkan Binbaşı Noel ve yanında bulunanlar, 21 Eylül'de Halep'e ulaşmışlardır³⁸⁹.

Bu olayın kapandığı sıralarda doğu ve güneydoğu bölgelerindeki kışkırtma faaliyetlerinin gittikçe arttığına yönelik haberler alınmaya devam etmiştir. Malatya'ya gelerek şehrin, hükümetin ileri gelenleri, memur ve hatta askeri şahıslarla

³⁸⁷ Tarık Ziya Ekinci, “Kemalist Aydınlanma ve Kürtler-II”, Erişim: <http://www.gelawej.org/modules>. Erişim Tarihi: 15.06.2017.

³⁸⁸ Noel, *a.g.e.*, 48-49; Öke, *a.g.e.*, 98-99.

³⁸⁹ Noel, *a.g.e.*, 49-50; Öke, *a.g.e.*, 99-100.

görüşmeler yapan Albay Bell'in bundan öncede Diyarbakır ve Elazığ'da bu gibi temaslarda bulunduğu öğrenilmiştir. Çeşitli yerlere geziler düzenleyerek Kürdistan'ın kurulmasına yönelik propagandalar yapan bazı İngiliz subaylarının aşiretleri teşvik ettiklerine dair haberler alınmaya devam ederken bu arada Albay Bell, Ali Galip'in tekrar görevine dönmesini de istemiştir. İstanbul Hükümeti'nin işbirliği yaptığı yabancılara hoşgörü ile davrandığının ortaya çıkması üzerine Albay Bell'in de ülke içinde dolaşarak aşiret reisleri, memur ve askerlerle kurduğu temasın kesilmesi için Heyet-i Temsiliye tarafından Halep'e dönmesi kararı alınmıştır³⁹⁰.

Kendisi hakkında alınan bu karardan haberdar edilen Albay Bell'e Halep'e sevk edileceği bildirilmiştir. Ayrıca vatana ihanet suçu ile aranan Ali Galip'in ilk fırsatta yakalanarak cezasını çekeceği söylenmiştir. Kendisine yönelik olarak kim olursa olsun izin belgesi olmayan bir yabancıнын Türkiye içerisinde işi yoktur denilerek uyarılan Albay Bell'in her türlü ilişkisi kesilmiş, yanına verilen bir subayla geriye dönmesi sağlanmıştır. Bu olay ile birlikte Ali Galip olayı da böylece tamamen kapanmıştır³⁹¹.

Bu arada Irak bölgesi İngiliz siyasi temsilcisi, bölgedeki gergin durumun Türkler aleyhinde ve Kürtler lehinde tehlikeli bir propagandaya girişen Binbaşı Noel'in heyetinde olan kişiler tarafından oluşturulduğunu ileri sürmüştür. Bunun için Binbaşı Noel ile heyetine Halep'e dönmeleri için emir verildiğini, Kahire'deki İngiliz askeri temsilcisi Albay Meinertzhagen'e bildirmiştir. 2 Ekim'de bu belgeye bir ek ilave eden Dışişleri Bakanlığı Doğu Masası Şefi George Kidston, aşırı bir Kürt milliyetçisi olan Noel'in bu durumuna rağmen uzmanlık bilgisinden yararlanabileceğini söylemiştir³⁹².

Öte yandan, George Kidston bu belgeye 18 Ekim'de eklediği başka bir ek ile Mustafa Kemal'in, Binbaşı Noel'i ülke dışı etmesinin, Kürt aşiretleriyle olan

³⁹⁰ Hamdi Ertuna, *Türk İstiklal Harbi-İstiklal Harbinde Ayaklanmalar*, VI, Genelkurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1974, 51-52.

³⁹¹ Şimşir, *a.g.e.*, 394.

³⁹² Sonyel, *a.g.e.*, 121.

irtibatlarını kesmiş olduğunu eklemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın aşiretlerle ilişkilerinin ne olduğunu bilmediğini de bildirmiştir³⁹³.

Malatya'da Binbaşı Noel'den kaynaklanan olaydan sonra Türkiye ile İngiltere arasında Kürt meselesiyle ilgili karşılıklı bir anlayışın kalmadığını bildiren Ryan *“Mütarekeden sonra İngiltere, çeşitli Kürt organizasyonlarıyla yakınlaşmaya gayret etmiştir. Fakat İngiltere'nin belirgin bir planı yoktur. Kürt sorunu hükümet için büyüklüğü ölçüsünde önemli bir ilgi uyandırmaktadır”* demiştir³⁹⁴. Daha sonra Ryan, Binbaşı Noel'in misyonuna da değinmiştir. Ona göre bilgilendirici bir misyona sahip olan Noel'in amacı propaganda değil, araştırmadır. Malatya'da tamamen tesadüfen Ali Galip'le karşılaşan Binbaşı Noel'e barış ve huzurun sağlanması amacıyla sadece Bedirhanların eşlik etmesine izin verilmiştir³⁹⁵.

Bütün bunların yanı sıra Sivas Kongresi günlerinde kötüye giden Damat Ferit ve Mustafa Kemal Paşa ilişkileri, İstanbul yönetiminin Kürtlerin devlete karşı kışkırtılmasına göz yummaları üzerine daha da kötüleşmiştir. İstanbul'la Anadolu arasındaki bağlantıyı kesen Mustafa Kemal Paşa ve yanındakiler Damat Ferit Paşa hükümetini iktidardan düşürmeye çalışmışlardır. Son zamanlara doğru özellikle İngilizlerin desteğini kaybeden Damat Ferit Paşa'nın 1 Ekim'de görevden çekilmesi üzerine 2 Ekim'de Ali Rıza Paşa Kabinesi başa geçmiştir³⁹⁶.

³⁹³ a.g.e, 122.

³⁹⁴ Lazarev, a.g.e, 166.

³⁹⁵ a.g.e, 166-167.

³⁹⁶ Sonyel, a.g.e., 124.

SONUÇ

İngilizler 18. yüzyıldan itibaren dünyada stratejik değeri yüksek olan bazı bölgeler üzerinde hakimiyet kurma peşine düşmüş ve bu noktada gözlerini Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu topraklara dikmişlerdir. Osmanlı Devleti toprakları üzerindeki emellerini gerçekleştirmek için etnik ve dini farklılıklara dayalı ayrılıkçı hareketlerin oluşmasını teşvik etmişlerdir.

İlk dönemlerde Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı korunması politikasını güden İngilizler, 19. yüzyılın sonlarından itibaren politika değişikliği içine girmiş ve Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden silinerek, kendileri için çok önemli bir konum arz eden Hindistan'a giden yol üzerinde bulunan bölgelerin hakimiyetini ele geçirme yönünde strateji izlemeye başlamışlardır. İzlenen bu strateji içerisinde Mezopotamya özel bir konumda olmuştur. "Hindistan'ın sınırı Fırat'ta olmalıdır" düşüncesinden hareketle bu bölgenin mutlaka kendi hakimiyetleri altında olmasını istemişlerdir. Hindistan'a giden yolun yanı sıra Ortadoğu petrollerini de denetlemeyi amaç edinen İngilizler, bu amaç doğrultusunda özel gayretlere girişmiş ve ajanları aracılığıyla bu bölgelerde yaşayan halk arasında kendi propagandalarını yıllarca sürdürmüşlerdir.

İngiltere Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Osmanlı Devleti'ni zayıflatmak, Hindistan yolunu güvence altına almak ve Ortadoğu petrollerini denetleyebilmek için Kürtlere büyük önem vermiştir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Kürtlerin yaşadıkları bölge ile ilgili en önemli gelişme Sykes-Picot Antlaşması olmuştur. Sykes-Picot Antlaşması'nda Van, Bitlis, Siirt, Aladağ, Akdağ, Yıldızdağ, Zara ve Harput bölgesinde bir Kürt devleti kurulacağını belirtilmesi, savaş sonrasında bu bölgelerin İngilizlere bırakılacağını kararlaştırılması İngilizlerin Kürtlere olan ilgisini daha çok artırmıştır. Böylece İngilizler bölge ile ilgili siyasi, askeri ve sosyal hazırlıklarını yoğunlaştırmışlardır.

İngilizler 19. yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti içinde bulunan önemli Kürt aşiret reislerinin faaliyetlerini yakından takip etmişlerdir. Çıkarları doğrultusunda bazen aşiret reislerinin yanında yer alırken bazen de Osmanlı yönetiminin yanında yer alarak politikalarını yürütmeye devam etmişlerdir.

İngilizler, Türklere karşı Kürtler arasında bağımsızlık yönündeki hareketlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması yoluna gitmişlerdir. Bu amaçla Anadolu içlerinde bulunan Kürt Aşiretleri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtma ve ayırma faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Aşiretlere maddi ve manevi destekler sağlayarak onları elde etmeye çalışmışlardır. Bu şekilde elde edemedikleri aşiretleri ise tehdit ederek ve zorlayarak Osmanlı Devleti'nden ayırmaya çalışmışlardır. Ayrıca İstanbul'da kurulmuş olan Kürdistan Teali Cemiyeti'nin idarecileri başta olmak üzere, birçok Kürt liderlerini kendileri lehinde kazanmak için yoğun bir mesai harcamışlardır.

Bir taraftan aşiretler içinde propagandaya devam eden İngiltere diğer taraftan Birinci Dünya Savaşı'nın ardından imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hükümlerini hiçe sayarak ayrıca zafer kazanmanın avantajlarını kullanarak Musul'u işgal etmiştir. Bu işgali gerçekleştirdikten ve Musul'a tamamen yerleştikten sonra sömürge yollarının güvenliği, petrol bölgelerinin denetimi ve kurulması tasarlanan Ermeni devletine güvenliği açısından tampon bir Kürt Devleti projesini hayata geçirmeye çalışmıştır. İngiltere bu amaçla bölgede uzun yıllardan beri görev yapan siyasi subaylar aracılığıyla yine yoğun bir propaganda faaliyeti başlatmıştır. Bu propagandalarında başarılı olan İngiltere Süleymaniye'de Şeyh Mahmud'a bağımsız bir Kürt Devleti'ni kurdurmuştur. Bağımsız bir devlet için gerekli olan maddi ve şekli (asker, pul, bayrak) unsurlar temin edilmiştir.

Şeyh Mahmud'un kendisine çizilen sınırları aşıp Büyük Kürdistan hayaline kapılması İngilizlerle ters düşmesine neden olmuştur. İngiltere'ye isyan eden Şeyh Mahmud birkaç defa başarılı olmuşsa da sonunda yenilmiş ve İngilizlere esir düşmüştür. Şeyh Mahmud'un devre dışı kalmasının akabinde bu sefer İngiltere Seyyid Taha ve Simko'yu sahneye çıkarmıştır. Hem İngilizlerin hem de bu iki Kürt reisin sözleri ile amaçları arasında büyük farklılıklar olması ve ayrıca Seyyid Taha ve Simko'nun kendilerine çizilen sınırları kısa bir sürede aşmaları İngiltere ve bu reisler arasında bir güven bunalımı ve ihtilaf oluşturmuştur. Her iki Kürt reisinin de deneme süreleri bitince İngilizler tarafından devre dışı bırakılmışlardır. Bu reisler kullanılma amaçlı İngiliz faaliyetlerinde önemli yer alırken aynı zamanda Paris Barış Konferansı'na katılan Şerif Paşa'da alternatif bir lider olarak İngiltere tarafından kullanılmaya çalışılmıştır. Fakat Kürtlerin onu kendilerine bir lider olarak

görmedikleri ve bu konuda yoğun bir tepkide bulunmaları İngiltere'yi endişelendirmiştir. Bu sebepten dolayı İngilizler Şerif Paşa'yı bir lider vasfında kullanmaktan vazgeçmişlerdir.

İngilizlerin 1919 yılında Kürtlere yönelik yürüttüğü faaliyetlerinde Binbaşı Edward Charles Noel ön plana çıkmış ve İngilizler açısından ilk dönemlerde büyük bir umut kaynağı olmuştur. Binbaşı Noel'in 1919 yılı içerisinde Diyarbakır ve İstanbul'daki Kürt ileri gelenleri ile yaptığı görüşmelerin ardından, 1919 Ağustos ve Eylülünde Antep, Adıyaman ve Malatya'yı içeren propaganda gezisi sonucunda Ali Galip Olayı ortaya çıkmış ve Binbaşı Noel ile yanında bulunanlar Halep'e kaçmak zorunda kalmışlardır. İngilizler bu olaydan sonra bir süre Kürtler üzerindeki politikalarını ertelemek zorunda kalmışlardır.

İngilizler tarafından oluşturulmak istenen Kürt Devleti'nin, 1920 yılında imzalanan Sevr Antlaşması ile bölünmüş bir halde önlerine geldiğini ve gerçekleşmesinin büyük bir hayal olduğunu gören pek çok Kürt ileri geleni, Milli Mücadele saflarına katılarak işgalci güçlere karşı Türkler ile birlikte hareket etmişlerdir. Sevr Antlaşması ile Musul ve çevresini kendi hâkimiyetine alan İngilizler ise, bu antlaşmadan sonraki dönemde, Musul üzerinde faaliyet göstermek isteyen Türklerle karşı Kürtleri kullanmak stratejisini belirli oranda devam ettirmişlerdir.

İngiltere'nin bölgede bir Kürt devleti kurma isteği Churchill'in konuşmalarında belirtildiği gibi bölgedeki zengin petrol yataklarını ve Hindistan yolunu güvence altına almak, Türk ve Bolşevik Rusya'nın İngiltere'ye karşı Mezopotamya'da yarattığı tehlikeyi kontrol etmektir. Bölgede kurulacak devletlerin kaderi İngilizlerin amaçlarını yerine getirmediği sürece, İngiltere için önemli görülmemiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Bab-1 Ali Evrak Odası

Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi

Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi

Kitaplar

Atatürk Özel Arşivinden Seçmeler IV, (1996). Ankara: Genelkurmay Ateşe Başkanlığı Yayınları.

Aegleton, W., (1990). *Mehabat Kürt Cumhuriyeti*. (Çev. M. Emin Bozarslan). İstanbul: Koral Yayınları.

Arı, T.,(2005). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*. İstanbul:Alfa Yayınları,

Armaoğlu, F., (1997).*19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1879-1914)*. Ankara: TTK Yayınları

Attar, A. R. Ş., (2008).*Kürtler Bölgesel ve Bölge Dışı Güçler*.(Çev. Alptekin Dursunoğlu). İstanbul: Ağaç Kitapevi Yayınları.

Aydın, A.,(1995). *Musul Meselesi*, İstanbul: Turan Yayıncılık.

Ayışığı, M., (2013).*Mareşal Ahmet İzzet Paşa (Askerî ve Siyasî Hayatı)*.Ankara:TTK Yayınları.

Beg, M. E. Z.,(2011). *Kürtler ve Kürdistan Tarihi*, İstanbul:Nübihar Yayınları.

Bruinessen, M. V. (2003).*Ağa, Şeyh, Devlet*, (Çev. Banu Yalkut), İstanbul: İletişim Yayınları.

Bruinessen, M. V., Kürdistan Üzerine Yazılar, Çev. Nevzat Kırac vd., İletişim Yayınları, İstanbul 1993.

Burkay, K.,(1992). *Geçmişten Bugüne Kürtler ve "Kürdistan"*.İstanbul:Deng Yayınları.

Celil, C., (2001).*Kürt Aydınlanması*.(Çev. Arif Karabağ).İstanbul:Avesta Yayınları.

Çay, A. M., (1996).*Her Yönüyle Kürt Dosyası*. Ankara:Turan Kültür Vakfı Yayınları.

Demirbaş, B.,(1991). *Musul-Kerkük Olayı*.İstanbul: Arba Yayınları.

Edmonds, C. J.,(2003). *Kürtler, Türkler ve Araplar*.(Çev. Serdar Şengül). İstanbul:Avesta Yayınları.

- Ekrem C. Paşa, (1992).*Muhtasar Hayatım*. Ankara: Beybun Yayınları.
- Erim, N.,(1953). *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I*. Ankara: TTK Yayınları.
- Eroğlu, N., (2011). *II. Meşrutiyetin Başlarında Bingöl ve Çevresinde Aşiret Alayları ile İlgili Yaşanan Sorunlar ve Düzenlemeler, Arşiv Vesikalarına Göre Bingöl Kolokyumu*.Bingöl: Bingöl Belediyesi Yayınları.
- Ertuna, H.,(1974). *Türk İstiklal Harbi-İstiklal Harbinde Ayaklanmalar VI*. Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.
- Ertürk, Y.,(2007). *Doğu Güneydoğu ve Musul Üçgeni*. İstanbul:IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Fromkin, D.,(1994). *Barışa Son Veren Barış Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı 1914-1922*. (Çev. Mehmet Harmanacı). İstanbul:Sabah Kitapları.
- Genelkurmay Harp Dairesi Başkanlığı, (2009). *Türk İstiklal Harbi IV, Güney Cephesi*.Ankara: Genelkurmay Yayınları.
- Göldaş, İ., (1991). *Kürdistan Teali Cemiyeti*. İstanbul: Doz Yayınları.
- Graves, P. G., (1999). Osmanlı'dan Günümüze Türk - İngiliz İlişkileri (1790- 1939). (Çev. Yılmaz Tezkan). Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.
- Hakan, S., (2007).*Osmanlı Arşiv Belgelerinde Kürtler ve Kürt Direnişleri (1817-1867)*.İstanbul: Doz Yayınları.
- Halfin, (1992). *XIX. Yüzyılda Kürdistan Üzerine Mücadeleler*. İstanbul: Komal Yayınları.
- Halid, H., (2011).*İngilizlerin Osmanlıyı Yok Etme Siyaseti*. İstanbul: Ekim Yayınları.
- Hay, W. R.,(2005). *Kürdistan'da İki Yıl 1918-1920*.(Çev. Fahriye Adsay). İstanbul:Avesta Yayınları.
- Hilmi, R., (1995).*Anılar, Şeyh Mahmud Berzenci Hareketi*. İstanbul: Nujen Yayınları.
- Hopkirk, P., (1995).*İstanbul'un Doğusunda Bitmeyen Oyun*.İstanbul: Sabah Kitapları.
- Jaeschke, G.,(1971). *Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiliz Belgeleri*.(Çev. Cemal Köprülü).Ankara: TTK Yayınları.
- Jwaideh, W.,(2009). *Kürt Milliyetçiliğinin Tarihi Kökenleri ve Gelişimi*.(Çev. İsmail Çekem-Alper Duman). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karabekir, K.,(1999). *Cihan Harbine Neden Girdik, Nasıl Girdik, Nasıl idare Ettik*. İstanbul: Emre Yayınları.

- Karabekir, K., (2004). *Kürt Meselesi*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Karademir, N., (2014). *Sultan Abdülhamid ve Kürtler*. İstanbul: Nûbihar Yayınları.
- Karal, E. Z., (1962). *Osmanlı Tarihi VII. Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri 1876-1907*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kardam, A.,(2011). *Cizre-Bohtan Beyi Bedirhan Direniş ve İsyân Yılları*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kirişçi, K., Gareth M. W., (1997). *Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kocatürk, Ö.,(2013). *Türk-İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası (1911-1914)*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Kodaman, B.,(1983). *Sultan II. Abdülhamid'in Doğu Anadolu Politikası*. İstanbul.
- Kurat, A. N., (1953). *Türk-İngiliz Münasebetlerinin Başlangıcı ve Gelişmesi(1553-1610)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Kurubaş, E.,(2011). *Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kutlay, N., (1992). *İttihat Terakki ve Kürtler*. Ankara: Beybun Yayınları.
- Kütükoğlu, M. S., (1974). *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri(1580-1838)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kürkçüoğlu, Ö.,(1978). *Türk-İngiliz İlişkileri 1919-1926*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Lazarev, M. S., (1989). *Emperyalizm ve Kürt Sorunu*. (Çev. Mehmet Demir). Ankara: Özge Yayınları.
- Malmisanij, (2004). *Diyarbakirli Cemilpaşazadeler ve Kürt Milliyetçiliği*. İstanbul: Avesta Yayınları.
- Mcdwall, D.,(2004). *Modern Kürt Tarihi*. (Çev. Neşenur Domaniç). Ankara: Doruk Yayınları.
- Melek, K.,(1983). *İngiliz Belgeleriyle Musul Sorunu (1890-1926)*. İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Meram, A. K.,(1969). *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri Tarihi*. İstanbul: Kitap Yayınları.
- Minorsky, V.,Bois, T., Kenzei, D.N. M., (1996). *Kürtler ve Kürdistan*. (Çev. Kamuran Fıratlı). İstanbul: Doz Yayınları.
- Mumcu, U., (2012). *Kürt-İslâm Ayaklanması (1919-1925)*. İstanbul: AG Araştırmacı Gazetecilik Vakfı Yayınları.

Musul-Kerkük ile Arşiv Belgeleri(1525-1919). (1993). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

Noel, E. W. C., (1999).**Kürdistan 1919 Binbaşı Noel'in Günlüğü.** (Çev. Bülent Birer), İstanbul:Avesta Yayınları.

Olson, R.,(1992). **Kürt Milliyetçiliğinin Kaynakları ve Şeyh Said İsyanı 1880-1925.**(Çev. Bülent Peker-Nevzat Kıracı), Ankara: Özge Yayınları.

Orbay, R.,(1993). **Cehennem Değirmeni-Siyasi Hatıralarım.**İstanbul: Emre Yayınları.

Öke, M. K.,(1988). **İngiltere'nin Güneydoğu Anadolu Siyaseti ve Binbaşı E.W.C. Noel'in Faaliyetleri (1919).**Ankara: TKAE Yayınları.

Öke, M. K., (1987). **Musul Meselesi Kronolojisi.** İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.

Öke, M. K., (2002).**Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926.**İstanbul: Bilge Karınca Yayınevi.

Parlar, S.,(2005). **Türkler ve Kürtler.** İstanbul:Bağdat Yayınları.

Rambout, L.,(1978). **Kürdistan (1918-1946).** İstanbul: Komal Yayınları.

Sabis, A. İ.,(1991). **Harp Hatıralarım Birinci Dünya Harbi, IV.** İstanbul: Nehir Yayınları.

Sagay, R.,(1972).**XIX. ve XX. Yüzyıllarda Büyük Devletlerin Yayılma Siyasetleri ve Milletlerarası Önemli Meseleler.** İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Sarihan, Z.,(1994). **Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II (Açıklamalı Kronoloji) Erzurum Kongresi'nden TBMM'ye (23 Temmuz 1919-22 Nisan 1920).**Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Sasuni, G.,(1992). **Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. YY'dan Günümüze Ermeni Kürt İlişkileri.** (Çev. Bedros Zartanyan, Memo Yetkin).İstanbul: Med Yayınları.

Satan, A.,(2010). **İngiliz Yıllık Raporlarında Türkiye 1920.**(Çev. Burak Özsöz). İstanbul: Tarihçi Kitabevi.

Sinno, A., (2011). **Osmanlı'nın Sancılı Yıllarında Araplar, Kürtler, Arnavutlar (1877-1881).** (Çev. Ahsen Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.

Soane, E. B., (2010).**Mezopotamya ve Kürdistan'a Gizli Yolculuk.** (Çev. Fahriye Adsay). İstanbul:Avesta Yayınları.

Sonyel, S., (1995).**Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika, I.** Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Şimşir, B.,(2007). **Kürtçülük 1787-1923.** Ankara: Bilgi Yayınları.

Toynbee, A. J., (1999). *Türkiye Bir Devletin Yeniden Doğuşu*. (Çev. Kasım Yargıcı). İstanbul: Yeni Gün Yayınları.

Turan, Ş., (1995). *Türk Devrim Tarihi I*. Ankara: Bilgi Yayınları.

Türkmen, Z., (2011). *Musul Meselesi (1922-1925)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Uçarol, R., (2001). *Siyasi Tarih (1789-2012)*. İstanbul: D&R Yayınları.

Ulubelen, E., (2005). *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Uzunçarşılı, İ. H., (1983). *Osmanlı Tarihi, I*. Ankara: TTK Yayınları.

Yavi, E., (2001). *1856-1923 Emperyalizm Kıskaçında Türkler, Ermeniler, Kürtler*. İzmir: Yazıcı Yayınevi.

Yeğen, M., (2011). *İngiliz Belgelerinde Kürdistan*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Yıldız, H., (1989). *Kürtler*. Stockholm: Heviya Gel Yayınları.

Makaleler

Akgül, S., (1992). “Paris Konferansı’ndan Sevr’e Türkiye’nin Paylaşılması Meselesi”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8(23),

Çağlayan, T., (2013). “İngiltere’nin Kürt Politikasının Van Vilayetindeki Etkileri (1919-1920)”. *Atatürk Dergisi*, 3 (3),

Değerli, E. S., (2008). “İngiltere’nin Doğu (Şark) Politikası”. *Akademik Bakış*, (14), 1-15.

Doğan, C., (2011). “II. Mahmut Dönemi Osmanlı Merkezileşme Politikasının Doğu Vilayetlerinde Uygulanması”. *Turkish Studies, International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (6).

Gülcan, N., (2001). “Türkiye-İngiltere İlişkileri ve İşbirliği İmkanları”. Sedat Laçiner (Editör). *Bir Başka Açıdan İngiltere*. Ankara: Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları.

Kalafat, Y., (1992). “Anadolu’yu Parçalamaya Yönelik İç ve Dış Süreli Yayınlar”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7,

Karakoç, E., Yalçın, E., (2016). “Bir Siyasetçi ve Lider Olarak Seyyid Abdülkadir”. *Mavi Atlas*, (6),

Kartın, C., “İngiliz Arşiv Belgelerine Göre Binbaşısı Edward Charles Noel’in Kürtler Üzerine Yaptığı Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kürtler*.

Kartın, C., (2016). “XIX ve XX. Yüzyıl’da İngiliz Seyyahların Gözüyle Doğu”. *Yabancı Seyahatnamelerde Türkiye*, Ankara: Türk Yurdu Yayınları.

- Kartın, C., (2014). “Binbaşı Noel’in Hava Bakanlığı ve Dışişleri Bakanlığı Arşivlerindeki Gönderilerinde Kürt-Ermeni Münasebetleri”, *Yeni Türkiye*, (60),
- Kaymaz, İ. Ş., (2010). “Birinci Dünya Savaşı Sonunda Musul Vilayeti’nde İngiliz Yönetiminin Kurulması”, *Memleket Siyaset Yönetim*, 5 (14),
- Kaymaz, İ. Ş.,(2007). “Emperyalizmin Kürt Kartı”.*Akademik Bakış*, I (1),
- Kemal, C., (2007). “Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Musul Meselesi”*Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (40),
- Kent, M.,(1999). “Büyük Britanya ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu 1900-1923”. *Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler*. (MarianKent) (Çev. Ahmet Fethi).İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kodaman, B.,(1991). “Aşiret Mekteb-i Hümayunu”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, IV.İstanbul: TDV Yayınları.
- Mert, Ö.,(2002). “II. Mahmut Döneminde Taşradaki Merkezîyetçilik Politikası”.*Türkler*, XIII. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Örs, O., “İttihat ve Terakki Cemiyeti İçinde Türklerle Beraber Hareket Eden Kürtler”
- Özcan, A.,Aküzüm, U., (2012). “Düşünmek ve Düşlemek Arasında Kürt Meselesi”. *Siyasal, Ekonomik ve Kültürel Analiz ve Çözüm Önerileri Raporu*.
- Sakin, S.,Kartın, C., (2014). “İngiliz Seyyahlar Maunsel, Harris ve Sykes’in Gözlemlerinde İran, Irak, Türkiye”, *Tarihin Peşinde* (11),
- Sakin, S.,(2009). “İngiltere’nin Güneydoğu Anadolu’yu İşgal Arzusu ve Bölge Halkını Kışkırtma Faaliyetleri”.*Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (27),
- Sakin, S.,(2010). “İngiliz Ajanı Binbaşı Noel’in Nusaybin Raporu”.*Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, (12),
- Sarıçoğlu, M.,(2013). “İran Arşiv Belgelerine Göre Şeyh Ubeydullah İsyanı”. *Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, III (5),
- Sırım, V.,(2017). “Sultan II. Abdülhamid’in Petrol Politikası”. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (11),
- Şahin, İ.,Şahin, C., Yüce, S., (2014). “Birinci Dünya Savaşı Sonrası İngiltere’nin Irak’ta Devlet Kurma Çabaları”. *Akademik Bakış*, 8 (15),
- Ural, S., (2007). “Mütareke Döneminde İngiltere’nin Güneydoğu Anadolu Politikası”. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, (39),
- Ural, S.,, (2004). “Arşiv Belgelerine Göre Binbaşı Noel’in Faaliyetleri”.*Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, (11),

Ünal, M. A.,(2014). *İstimalet Siyaseti Çerçevesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürd Politikası*. Tarihte Türkler ve Kürtler Sempozyumu, Ankara.

Sarı, M., (2012). ‘‘Milli Mücadele Başlarında Bir Devlet Adamı: Van Valisi Haydar (Vaner) Bey’’. *History Studies*,4,

Türkmen, Z., ‘‘30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış’’. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (11),

Yalçinkaya, M. A., (2002). ‘‘XVIII. Yüzyıl: İslahat, Değişim ve Diplomasi Dönemi’’. *Türkler*, XII, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Yiner, A., (2012). ‘‘Miranlı Mustafa Paşa Örneğinde Hamidiye Alayları Askerî Gücünün Kötüye Kullanımı’’. *History Studies*, (4),

Zeyrek, S., (2013). ‘‘Millî Mücadele Sürecinde Türk-İngiliz Rekabeti: Kürt Sorunu’’, *Türkiyat Mecmuası*,23,

Tezler

Gencer, F., (2010). *Merkeziyetçi İdari Düzenlemeler Bağlamında Bedirhan Bey Olayı*(Yayımlanmamış Doktora Tezi),Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

İnternet Kaynakları

İnternet: Ekinci, T. Z.,Kemalist Aydınlanma ve Kürtler-II Web: <http://www.gelawej.org/modules>adresinden 15 Mart 2018’de alınmıştır.

İnternet: Heper, M. ‘‘Devlet ve Kürtler’’. Web:www.altıncızdiklerim.comadresinden 9 Aralık 2017’de alınmıştır.

İnternet: İssı, M., ‘‘Kürt Basını ve Kürdistan Gazetesi (1898-1902)’’. Web: e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi -www.e-sarkiyat.com adresinden 8 temmuz 2017’de alınmıştır.

İnternet: Kılıç, O., ‘‘Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler’’.<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1248/14269.pdf> adresinden 22 Aralık 2016’da alınmıştır.

Oran, B., ‘‘Türkiye’nin Kürt Sorunu’’, www.baskinoran.com adresinden 6 Şubat 2017’de alınmıştır.

EKLER

تلغرافنامه

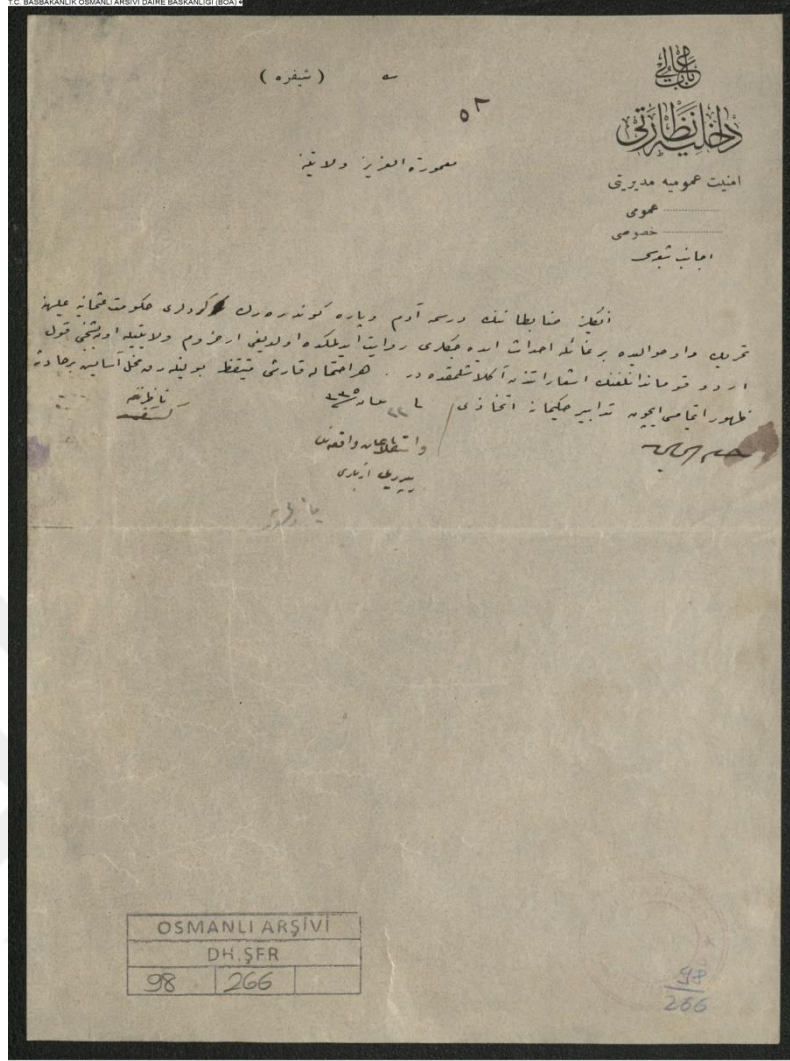
دعایه زلفه

۷۸

امضا	ساعت اول مکرر	تاریخ	انتهایی عمل کشیده اولدیفی عمل	تاریخی	کلیدی	نومردی	مخرجی
	اول مکرر		کوت تلغرافی مخبرانیدن طرالی برکوتا مشاوریت قبول اجتر	اول مکرر	ساعت	۲۰ ۱۳	دیاربیک
	اول مکرر	۱۸۶۵	۲۰	۱۳			فردم العاده نومرد
		۱۸۶۹	۲۶۹۸	۲۰۹۹	۲۷۱۷	۲۰۹۹	۲۶۵۱
		۲۸۴	۲۰	۲۰۷۸	۲۱۱۸	۲۷۴	۲۲۲
			۱۷۱	۲۰			نومرد اجود
			دیاربیک والی رکیک				مخبران ایدلشده
			مصطفی				
			نومرد مکرر ۸۰۱				مطبعة عثمانیة
			DH.ŞFR 627/19				

DH.ŞFR.00627.00019.001

Binbaşı Noel'in Mardin'de olduğuna dair şifreli telgraf.

DH.ŞFR.00098.00266.001

İngiliz zabitlerinin Dersim'e adam ve para göndererek Kürtleri, Osmanlı hükümeti aleyhine tahrik edip bir hadise çıkaracakları haber verildiğinden, dikkatli olunması ve asayişin temini için gerekli tedbirlerin alınmasına dair Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Mamuratülaziz Vilayeti'ne çekilen telgraf.

تلفر اقامه

تاریخ	ساعت	مکان	مقدمین	مستقبلین	تلفر	کلی	نومردی	شماره
	اول مکره		مقدمین اول مکره	مستقبلین اول مکره	اول مکره			
۱۸۴۲	۱۵۸۱	۶۹۵	۶۹۹	۶۹۹	۶۹۹	۶۹۹	۶۹۹	۶۹۹
۱۸۴۲	۱۵۸۱	۶۹۵	۶۹۹	۶۹۹	۶۹۹	۶۹۹	۶۹۹	۶۹۹
Diyarbakır'da...								
تاریخ								
DH.ŞFR 632/80								
۱۲								

DH.ŞFR.00632.00080.001

Süleymaniye İngiliz hakim-i siyasisinin Diyarbakır'a gelip Viranşehir'e geçtiği ve Milli aşiretini elde etmek için tahrikatta bulunduğu. (Diyarbakır).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : BARIÇ, Esmâ
Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti
Doğum Tarihi ve Yeri : 18.07.1986 VAN
Telefon : 0537 592 92 82
Faks :
E-mail : esmbrc@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezı
Doktora		
Yüksek Lisans		
Lisans		2013

İş Deneyimi

Yıl	Yer
-----	-----

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

Hobiler

Kitap okumak, yüzmek, yürümek, seyahat etmek.

LİSANSÜSTÜ TEZ ORJİNALLİK RAPORU

20/05/2019

“Birinci Dünya Savaşı’nda İngilizlerin Kürtleri Osmanlı Devleti’nden Ayırma Faaliyetleri”

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 116 sayfalık kısmına ilişkin, 20/05/2019 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 15 (on beş) dir.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

20/05/2019
Esmâ BARIÇ

Adı Soyadı : Esmâ BARIÇ

Öğrenci No : 149201072

Anabilim Dalı : Tarih

Programı : Yakınçağ

Statüsü : Y. Lisans Doktora

DANIŞMAN
Prof. Dr. Metin AYIŞIĞI

20/05/2019

ENSTİTÜ ONAYI
UYGUNDUR

20/05/2019

Doç. Dr. Bekir KOÇLAR

Enstitü Müdürü